

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра теорії і методик початкової освіти

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ. Я У СВІТІ

МЕТОДИЧНИЙ ПОРАДНИК

Рівне
Видавець О. Зень
2020

УДК 373.3.016 : 316.3](07)
М-111

Ухвалено на засіданні навчально-методичної ради
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 5-19 від 28 грудня 2019 р.)

Методичний poradnik «Я досліджую світ. Я у світі» : навч.-метод. посіб. / Упоряд. Л. І. Іванова. Рівне : видавець О. Зень, 2020. 112 с.

ISBN 978-617-601-307-5

У посібнику розглядаються актуальні питання методики навчання за соціальною і здоров'язбережувальною; громадянською та історичною освітніми галузями освітнього стандарту Нової української школи, а також «Суспільствознавство», «Людина і світ» за чинною навчальною програмою. Зокрема, проаналізовано ідеї змісту нового Державного освітнього стандарту загальної початкової освіти; роз'яснено суть методики з урахуванням компетентнісного підходу, предметних і ключових компетентностей, діяльнісного підходу на інтегровано-предметній основі з переважанням ігрових методів; подано перелік наскрізних умінь. Конкретні методичні поради щодо викладання предметів «Я досліджую світ», «Я у світі», дидактичні, навчально-методичні матеріали посібника ґрунтуються на конструюванні знань, а не на їх відтворенні.

Посібник може бути ефективним у такий непростий освітній період, коли НУШ ще завойовує свої позиції, а перевірена роками традиційна школа дає знання. Посібник допоможе студентам розібратись у складних концептуальних положеннях та перевагах інноваційних методик НУШ; може бути використаний як у роботі вчителів з учнями початкових класів на уроках «Я досліджую світ», «Я у світі» та в позаурочний час.

УДК 373.3.016 : 316.3](07)

ISBN 978-617-601-307-5

© Іванова Л. І., 2020

ВСТУП

Метою початкової освіти є гармонійний розвиток дитини, відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування загальнолюдських цінностей, підтримка життєвого оптимізму, розвиток самостійності, творчості та допитливості.

Метою громадянської та історичної освітньої галузі є формування громадянської та інших компетентностей, власної ідентичності та готовності до змін шляхом осмислення зв'язків між минулим і сучасним життям, активної громадянської позиції на засадах демократії, поваги до прав і свобод людини, толерантного ставлення до оточуючих, набуття досвіду життя в соціумі з урахуванням демократичних принципів.

У 2018 навчальному році стартувала Нова українська школа (НУШ) з новим предметом «Я досліджую світ», у якому передбачена тісна інтеграція кількох освітніх галузей [35]. Вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти визначено за такими освітніми **галузями**: *мовно-літературна (українська мова та література, мови та літератури відповідних корінних народів і національних меншин, іншомовна освіта); математична; природнича; технологічна; інформатична; соціальна і здоров'язберезувальна; громадянська та історична; мистецька; фізкультурна.*

Особливості зазначеного курсу полягають у тому, що він:

- базується на принципах освіти на основі розвитку життєвих навичок;
- розвиває психосоціальні компетентності, необхідні кожній людині упродовж всього життя;
- містить повний комплект навчально-методичних матеріалів із сценаріями уроків за всіма тематичними тижнями;
- може використовуватися за всіма чинними типовими освітніми програмами;
- відповідає найкращим світовим практикам (створений у співпраці з міжнародними експертами ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ВООЗ);
- базується на інтерактивних методах навчання;
- містить рекомендації щодо організації навчального простору у різнокомплектних класах.

Зміст програми «Я досліджую світ» дає змогу формувати такі ключові **компетентності**: *вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною, математична, природнича компетентність, інноваційність, екологічна компетентність, навчання впродовж життя, громадянські та соціальні компетентності, культурна компетентність, підприємливість та фінансова грамотність.*

Педагогам пропонується два варіанти впровадження інтегрованого курсу: за програмою НУШ-1 (розробленою під керівництвом О. Я. Савченко), та програмою НУШ-2 (розробленою під керівництвом Р. Б. Шияна) [51].

Згідно з НУШ-1, інтегрований курс «Я досліджую світ» розрахований на 3 години на тиждень і передбачає інтеграцію трьох освітніх галузей: соціальної і здоров'язбережувальної; громадянської та історичної; природничої.

Згідно з НУШ-2, інтегрований курс розрахований на 7 годин на тиждень і передбачає повну або часткову інтеграцію семи освітніх галузей: соціальної і здоров'язбережувальної; громадянської та історичної; природничої; технологічної; інформатичної (починаючи з 2-го класу); мовно-літературної (частково); математичної (частково).

Інтеграція в цьому курсі здійснюється за тематичним принципом. Кожен тиждень присвячений комплексному вивченню однієї теми, актуальної для першокласників. До прикладу, перший тематичний тиждень присвячено знайомству зі школою, а перед зимовими канікулами учням пропонується тема «Зимові свята».

Автори орієнтувалися на проєкт «Нова українська школа. Основи стандарту освіти» і врахували ті результати природничої, громадянської, соціальної, мистецької та здоров'язбережувальної освіти, передбачені в ньому.

Конкретним результатом вивчення курсу «Я досліджую світ» є розвиток **наскрізних умінь**: *розв'язую проблеми, критично мислю, творчо мислю (креативність), співпрацюю ефективно, спілкуюся, досліджую, організую свою діяльність, рефлексую, читаю вдумливо.*

У посібнику пропонується орієнтовний календарно-тематичний план з інтегрованого курсу, розробленого з урахуванням компетентнісного підходу, предметних і ключових

компетентностей, діяльнісного підходу на інтегровано-предметній основі з переважанням ігрових методів, плани тематичних тижнів, календарні план, зразки конспектів занять «Я досліджую світ» у 1-ому та 2-ому класах, уроків «Я у світі» у 3-ому та 4-ому класах.

Більшість навчально-методичних матеріалів, що подаються, ґрунтуються на конструюванні знань, а не на відтворенні, що демонструє партнерський підхід до освітнього процесу, задекларований Концепцією «Нової української школи» [36].

РОЗДІЛ І. ІДЕЇ ДЕРЖАВНОГО ОСВІТНЬОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Щоб зрозуміти суть організації нового освітнього простору варто розібратися у логіці побудови **Державного стандарту початкової загальної освіти**, коротко описати його змістові ідеї [23].

Зміст Державного стандарту початкової загальної освіти ґрунтується на таких принципах:

1. **Презумпція талановитості дитини.** Забезпечення рівного доступу до освіти, заборона будь-яких форм дискримінації. Не допускатиметься відокремлення дітей на підставі попереднього відбору на індивідуальному, груповому та інституційному рівнях.

2. **Цінність дитинства.** Відповідність освітніх вимог віковим особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема гру.

3. **Радість пізнання.** Організація пізнавального процесу, яка приносить радість дитині, обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову активність і творчість дитини. Широке використання в освітньому процесі дослідницької та проектної діяльності.

4. **Розвиток особистості.** Замість «навченої безпорадності» – плекання самостійності та незалежного мислення. Підтримка з боку вчителя/вчительки розвиватиме у дітей самоповагу та впевненість у собі.

5. **Здоров'я.** Формування здорового способу життя і створення умов для фізичного й психоемоційного розвитку, що надзвичайно важливо для дітей молодшого шкільного віку.

6. **Безпека.** Створення атмосфери довіри і взаємоповаги. Перетворення школи на безпечне місце, де немає насильства і цькування.

Цей Державний стандарт визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти, загальний обсяг їх навчального навантаження у базовому навчальному плані початкової освіти та форму державної атестації.

У цьому Державному стандарті терміни вживаються у такому значенні:

1) здобувач освіти – здобувач освіти на першому рівні повної загальної середньої освіти;

2) початкова освіта – перший рівень повної загальної середньої освіти, який відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій.

Інші терміни вживаються у значенні, наведеному у Законах України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, інших нормативно-правових актах.

Цей Державний стандарт є основою для розроблення закладами загальної середньої освіти освітніх програм, що розробляються на основі типових освітніх програм, не потребують окремого затвердження Державною службою якості освіти.

Вимоги до обов’язкових результатів навчання визначаються з урахуванням компетентнісного підходу до навчання, в основу якого покладено ключові компетентності.

До ключових компетентностей належать:

1) вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях;

2) здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, що передбачає активне використання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті громади, можливість розуміти прості висловлювання іноземною мовою, спілкуватися нею у відповідних ситуаціях, оволодіння навичками міжкультурного спілкування;

3) математична компетентність, що передбачає виявлення простих математичних залежностей в навколишньому світі, моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичних відношень та вимірювань, усвідомлення ролі математичних знань та вмінь в особистому і суспільному житті людини;

4) компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, що передбачають формування допитливості, прагнення шукати і пропонувати нові ідеї, самостійно чи в групі спостерігати та досліджувати, формулювати припущення і робити висновки на основі проведених дослідів, пізнавати себе і навколишній світ шляхом спостереження та дослідження;

5) інноваційність, що передбачає відкритість до нових ідей, ініціювання змін у близькому середовищі (клас, школа, громада тощо), формування знань, умінь, ставлень, що є основою компетентнісного підходу, забезпечують подальшу здатність успішно навчатися, провадити професійну діяльність, відчувати себе частиною спільноти і брати участь у справах громади;

6) екологічна компетентність, що передбачає усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства;

7) інформаційно-комунікаційна компетентність, що передбачає опанування основою цифрової грамотності для розвитку і спілкування, здатність безпечного та етичного використання засобів інформаційно-комунікаційної компетентності у навчанні та інших життєвих ситуаціях;

8) навчання впродовж життя, що передбачає опанування вміннями і навичками, необхідними для подальшого навчання, організацію власного навчального середовища, отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення, навчання працювати самостійно і в групі;

9) громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, активність в житті класу і школи, повагу до прав інших осіб, вміння діяти в конфліктних ситуаціях, пов'язаних з різними проявами дискримінації, цінувати культурне розмаїття різних народів та ідентифікацію себе як громадянина України, дбайливе ставлення до власного здоров'я і збереження здоров'я інших людей, дотримання здорового способу життя;

10) культурна компетентність, що передбачає залучення до різних видів мистецької творчості (образотворче, музичне та інші види мистецтв) шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості;

11) підприємливість та фінансова грамотність, що передбачають ініціативність, готовність брати відповідальність за

власні рішення, вміння організувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовність до втілення в життя ініційованих ідей, прийняття власних рішень.

Основою формування ключових компетентностей є досвід здобувачів освіти, їх потреби, які мотивують до навчання, знання та вміння, які формуються в різному освітньому середовищі (школі, родині), різноманітних соціальних ситуаціях і зумовлюють формування ставлення до них.

Спільними для всіх ключових компетентностей є такі вміння, як читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами.

Компетентнісний потенціал кожної освітньої галузі забезпечує формування всіх ключових компетентностей. Для кожної освітньої галузі визначено мету та загальні результати навчання здобувачів освіти в цілому. За ними впорядковано обов'язкові результати навчання здобувачів освіти, які є основою для їх подальшого навчання на наступних рівнях загальної середньої освіти.

Здобувач освіти: встановлює зв'язки між подіями, діяльністю людей та її результатами у часі, пояснює значення пам'ятних для себе та інших громадян України дат (подій); орієнтується у знайомому соціальному середовищі, долучається до його розвитку, пояснює вплив природи та діяльності людей на нього; працює з різними джерелами соціальної та історичної інформації, аналізує зміст джерел, критично оцінює їх; узагальнює інформацію з різних джерел, розповідаючи про минуле і сучасне; представляє аргументовані судження про відомі факти та історичних осіб, а також про події суспільного життя; має розвинуте почуття власної гідності, діє з урахуванням власних прав і свобод, поважає права і гідність інших осіб, протидіє проявам дискримінації та нерівного ставлення до особистості; усвідомлює себе громадянином України, аналізує культурно-історичні основи власної ідентичності, визнає цінність культурного розмаїття; дотримується принципів демократичного громадянства, бере активну участь у житті шкільної спільноти, місцевої громади.

РОЗДІЛ II. ВИМОГИ ДО ОBOB'ЯЗKOBИX РЕЗУЛЬТАТИВ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Початкова освіта має такі цикли: 1-2 і 3-4 класи, що враховують вікові особливості розвитку та потреби дітей і дають змогу забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти [24]. Державний стандарт початкової загальної освіти передбачає організацію освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегровано-предметній основі з переважанням ігрових методів у першому циклі (1-2 класи) та інтегровано-предметній основі у другому циклі (3-4 класи) [23].

Загальні результати навчання здобувачів освіти	Обов'язкові результати навчання здобувачів освіти	
	1-2 класи	3-4 класи
Розкриває тривалість і варіативність подій в часі	описує послідовність етапів розвитку людини; намагається пояснити, як події пов'язані між собою	встановлює кількість поколінь у своїй родині, розкриває зв'язки між теперішнім та попередніми поколіннями
Виявляє і прогнозує суспільні (історичні) зміни	розрізняє теперішнє, минуле і майбутнє (було — є — буде)	наводить приклади культурноісторичної спадщини України; виокремлює важливі для громадян України події, пояснює, як вони впливають на життя
Орієнтується у соціальному середовищі	орієнтується у близькому до місця проживання та освоєному людьми середовища	розпізнає відомі об'єкти соціального середовища, планує прогулянку/подорож/екскурсію до об'єктів культурної спадщини рідного краю, України
Виявляє взаємозв'язок природного і соціального середовищ	показує, як природа дає людям засоби до існування; описує зміни, які спостерігає у знайомому просторі, пов'язані з людською діяльністю	пояснює цінність природи для життя та роль діяльності людини в освоєнні навколишнього світу
Формує разом з іншими особами громадський простір	досліджує об'єкти загального користування у своїй місцевості; дотримується правил поведінки під час гри, прогулянки і відпочинку	розрізняє об'єкти загального користування і власні об'єкти; протидіє (залучаючи дорослих) порушенням правил поведінки в публічних місцях

Добирає джерела історичної та суспільно значущої інформації	пояснює, де може знайти потрібну інформацію; виявляє основний зміст джерела інформації; розпитує старших людей про минуле	знаходить потрібну інформацію про минуле і сучасне; добирає джерело інформації відповідно до потреб і заінтересованості
Аналізує соціальну (історичну) інформацію	запитує про те, що зацікавило; знаходить відповіді на запитання; виокремлює в джерелі інформацію про відому	виокремлює в тексті окремі події, персонажі, поняття; формулює зрозумілі запитання про людей, минулі чи теперішні події
Оцінює достовірність соціальної (історичної) інформації	розрізняє казкові події та події минулого; висловлює припущення про правдивість інформації	виокремлює факти, які викликають сумніви; знаходить інформацію, яка спростовує або підтверджує сумніви; пояснює можливі наслідки поширення неправдивої інформації
Систематизує та узагальнює соціальну (історичну) інформацію	виокремлює незрозумілі слова і за допомогою дорослих встановлює їх зміст; придумує назву твору, що відображає його зміст	збирає інформацію на тему, яка цікавить; визначає важливі і менш важливі відомості та обґрунтовує це; порівнює події, вчинки осіб
Розповідає про минуле і сучасне	розповідає про себе, свою родину та інших осіб	виражає різними способами уявлення про відомі історичні події, пам'ятки культури, видатних людей
Формулює та представляє судження, добираючи аргументи	висловлює свої вподобання; виокремлює фрази та/або дії, які вразили; обмірковує вплив своїх слів та/або дій на думку інших осіб	формулює власну думку щодо вчинку, події, пам'ятки культури; добирає прості докази; дотримується послідовності викладення думок
Формує себе як особистість, утверджує власну гідність	описує себе, свій характер, захоплення, якими вирізняється від інших осіб	визначає свої риси характеру, моральні якості; розповідає про свої мрії та пояснює шляхи їх здійснення
Захищає права людини	пояснює свої обов'язки в сім'ї, школі; дотримується правил поведінки, що засвідчує повагу до інших осіб; звертається за допомогою до старших у разі, коли його або інших осіб ображають	виявляє та засуджує негідну поведінку; розпізнає випадки порушення прав дитини; пояснює, до кого можна звернутися, коли ображають та/або принижують його чи інших осіб, відповідно діє в таких ситуаціях

Протидіє і запобігає дискримінації та нерівності	розпізнає вчинки і слова, які можуть підтримати або образити; поважає різноманітність, справедливо ставиться до інших осіб	спілкується з урахуванням особливостей інших людей; пояснює, чому потрібно діяти справедливо
Усвідомлює себе частиною спільноти	збирає інформацію та розповідає про свою родину, однокласників, Україну; пояснює, що означає бути членом родини, громади, класу; долучається до родинних і національних традицій, пояснює їх значення для себе	досліджує своє походження, родовід, визначає свою роль у школі, громаді, державі; досліджує, які традиції і свята шанують у родині, родині друзів та однокласників, ставиться з повагою до цих традицій і свят
Співпрацює з іншими особами	пояснює важливість співпраці у групі; разом з іншими особами визначає послідовність виконання завдань; виконує різні ролі в групі	визначає мету спільної роботи; планує послідовність дій групи для виконання завдання; погоджується на роль, яку здатний виконати найкраще
Робить відповідальний вибір	домовляється з однокласниками про доброчесні правила взаємодії, дотримується досягнутих домовленостей, пояснює, чому це важливо	визначає разом з однокласниками та використовує правила та процедури вирішення питань, які стосуються життя класу; пояснює, як власний вибір та дії можуть вплинути на інших осіб
Бере участь у розв'язанні проблем спільнот	розповідає про свої успіхи, успіхи класу, своєї родини; розповідає про свої проблеми, обирає варіанти їх розв'язання; долучається до корисних справ у родині, класі, школі	розповідає про свої досягнення, досягнення класу, своєї родини, школи, громади; аналізує проблеми класу, школи, громади та пропонує варіанти їх розв'язання; пояснює фактори, які допомогли досягти успіху або призвели до виникнення проблеми; долучається до справ, корисних для класу, школи, громади
Осмилює громадсько-політичне життя	розповідає про Україну як про свою Батьківщину, розпізнає державні символи України, шанобливо ставиться до них	пояснює, що означає бути громадянином України та як Україна пов'язана з Європою

Модельна навчальна програма та навчально-методичні матеріали до неї створені на основі Державного стандарту початкової загальної освіти, вони відповідають меті та ідейним засадам цього документу й реалізують загальні та конкретні очікувані результати, окреслені в ньому.

Модельну навчальну програму сконструйовано на основі потижневого планування освітнього процесу з окресленням теми тижня й очікуваних результатів за галузями, які вчитель/вчителька реалізовуватиме впродовж тижня. Більшість цих результатів має стратегічний характер, що й зумовлює їх повторюваність упродовж першого циклу навчання (1-2 класи) для формування вмінь і поглиблення знань учнів.

Модельну навчальну програму розроблено на основі проблемно-пошукового підходу. У рамках тижня окреслено ті проблеми / дослідницькі чи проблемні запитання, які стануть основою інтеграції та стрижнем освітнього процесу. На розсуд учителя/вчительки ці проблемні запитання можна розглядати впродовж одного дня або ж у разі освітніх потреб чи посиленого інтересу дітей – впродовж двох днів. Програма та навчально-методичні матеріали заохочують до того, щоб учитель через спостереження й рефлексію з'ясовував очікування, потреби учнів і моделював інші проблемні запитання абоситуації, спираючись на ініціативу самих дітей.

РОЗДІЛ III. ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Інтегрований курс «Я досліджую світ» створено в рамках Всеукраїнського експерименту «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення початкової освіти в умовах реалізації нового Державного стандарту початкової освіти» та з метою реалізації Концепції Нової української школи відповідно темам модельної навчальної програми.

У *першому та другому класах* упроваджено інтегрований предмет «Я досліджую світ». Типова освітня програма з цього предмета дає змогу вчителю самостійно обирати й формувати інтегрований та автономний спосіб подання змісту із освітніх галузей Стандарту, добирати дидактичний інструментарій, орієнтуючись на індивідуальні пізнавальні запити і можливості учнів (рівень навченості, актуальні стани потреб, мотивів, цілей, сенсорного та емоційно-вольового розвитку). Особливого значення в дидактико-методичній організації навчання надається його зв'язку з життям, з практикою застосування здобутих уявлень, знань, навичок поведінки в життєвих ситуаціях. Обмеженість відповідного досвіду учнів потребує постійного залучення й аналізу їхніх вражень, чуттєвої опори на результати дослідження об'єктів і явищ навколишнього світу.

Педагогічна стратегія, яка спиралась на наслідувальні механізми в розвитку пізнавальних процесів молодших школярів і передбачала пріоритетне використання зразків, алгоритмів, поетапного контролю й корекції, збагачується *мультисенсорним підходом*, що зумовлює дослідницьку поведінку учнів, сприйняття ними властивостей і якостей предметів, явищ природного та соціального оточення, спрямовуються у сферу пошукової діяльності.

Зміст програми «Я досліджую світ» дає змогу формувати різні **компетентності** учнів, тому що курс є інтегрованим. На уроках курсу «Я досліджую світ» під час використання різних типів робіт можна забезпечувати формування:

– ціннісних орієнтацій щодо цілісності й різноманітності природи, ефективної, безпечної і природоохоронної поведінки у довкіллі;

- наукового, критичного мислення для розв’язання проблем природничого характеру;
- творчого самовираження;
- активної громадянської позиції, підприємливості, здатності застосовувати моделі здорової поведінки, відстоювати інтереси особистого, сімейного і суспільного здоров’я;
- власної ідентичності та готовності до змін через вироблення поваги до інших, толерантного ставлення до культурного різноманіття і розбіжності суджень, набуття досвіду взаємодії та співпраці через обмірковування прийнятих у класі, школі і місцевій громаді соціальних норм;
- відповідальності за свої вчинки.

Можливі **засоби інтеграції** в процесі реалізації програми «Я досліджую світ» передбачають включення учнів в практику виконання різноманітних завдань дослідницького характеру, як-от:

- дослідження-розпізнавання (Що це? Яке воно? Обстеження за допомогою органів чуття, опис, порівняння з іншими предметами, явищами; спільне – відмінне, до якого цілого воно належить);
- дослідження-спостереження (Як воно діє? Що з ним відбувається? Для чого призначене?);
- дослідженн
- я-пошук (запитування, передбачення, встановлення часової і логічної послідовності явищ, подій; встановлення причинно-наслідкових зв’язків (Чому? Яким чином? Від чого залежить? З чим пов’язано?)), здогадка, висновок-узагальнення.

Однак, інтегроване навчання за невмілого поєднання елементів навчальної програми в початковій школі може негативно позначитися на якості освіти. Зокрема, «радикальна» інтеграція – «усього з усім» (усіх галузей) може призвести до втрати вимог щодо функціональної грамотності учнів (читати, писати, проводити математичні операції). За цієї умови нерідко простежується надлишковість змісту навчання за рахунок залучення інформації з різних галузей. Трапляється випадкове поєднання одиниць змісту без урахування програмових вимог кожної з предметних складових, що інтегруються. Мозаїчний, перелічувальний спосіб реалізації міжпредметного змісту на уроці (читали, писали, розв’язували задачу, грались) без об’єднувальної мети і орієнтації на інтегрований результат теж знецінює ідею системного викладу

змісту у взаємозв'язках компонентів. У процесі реалізації завдань інтегрованого курсу «Я досліджую світ» з метою уникнення проблем необхідно враховувати досвід інтегрованого навчання та розуміння того, що найвищим субмеханізмом інтеграції є інтеграція стратегій пізнання або універсальних дій.

Назва інтегрованого курсу зорієнтовує вчителя на організацію **дослідницької діяльності** першокласників. Для формування дослідницьких навичок важливо учнів ознайомити із способами пізнання довколишнього світу (спостереження, дослідження, опрацювання різних джерел інформації).

Тому, серед методів дослідження, з якими школярі ознайомлюються вже у 1-му класі, особливу значущість має **дослід**. Він є більш складною формою вивчення природи, оскільки передбачає визначення у штучних умовах особливостей об'єктів; створення спеціально підготовлених умов для їх проведення; формування вміння зіставляти явища і процеси, за якими спостерігають під час досліду, з тим, що відбувається у природних умовах, робити висновки і узагальнення. Але вже на перших етапах навчання першокласникам доцільно пропонувати спостереження за дослідом. Під час демонстраційних дослідів учитель показує, як треба працювати з об'єктами природи під час виконання досліду, вказує, як і для чого слід проводити спостереження, на що варто звернути особливу увагу, як фіксувати результати, послідовність етапів проведення дослідів, як робити висновки. Таку роботу необхідно починати із ознайомлення з інструкцією, у якій дається план дій і пропонується певний спосіб фіксації результатів. Важливою вимогою до демонстрації дослідів є підготовка необхідного обладнання, його встановлення, щоб кожен учень міг спостерігати за діями вчителя. Доцільно створити безпечні умови проведення та спостереження за дослідом. Під час демонстрації дослідів варто використовувати запитання практичного характеру. Для повторення і закріплення набутих знань – ставити дітям запитання, відповіді на які потрібно довести дослідом.

Реалізація компетентнісного підходу вимагає організації опанування сутністю певних об'єктів, явищ, способів дій у безпосередній **практичній діяльності**. Пропоновані дитині види діяльності мають сприяти активізації допитливості, пробудженню радості пізнання. До уроків необхідно добирати такі види завдань,

які б сприяли усвідомленню дитиною цілісності природи, взаємозв'язків між її об'єктами та явищами. Важливо через систему завдань формувати відповідальне ставлення до природи зокрема, навколишнього світу в цілому. Щоб сформувати його на рівні внутрішнього прийняття, необхідно пропонувати дітям навчальні ситуації для самостійного прийняття/визначення рішень. Насамперед, це стосується правил поведінки серед природи, участі в доступній природоохоронній діяльності, починаючи з 1-го класу (догляд за рослинами й тваринами, виготовлення годівничок для птахів, збирання природного матеріалу для гербарію, виготовлення поробок та ін.). Екскурсії, уроки на свіжому повітрі, окрім дидактичної мети, реалізують завдання соціокультурного розвитку дитини, формування в неї емоційного інтелекту. Такі заняття можна урізноманітнити іграми-змаганнями, конкурсами тощо. У разі проведення нестандартних форм організації навчального процесу (уроків-екскурсій, уроків-імпровізацій, уроків-ігор, уроків-театралізацій тощо) у класному журналі доцільно вказувати форму проведення уроків.

Практичне спрямування уроків інтегрованого курсу передбачає відпрацювання учнями конкретних **здоров'язбережувальних навичок і умінь**, належних **поведінкових дій**, їх мотивацію на здоровий і безпечний спосіб життя, розв'язання конкретних навчальних і життєвих ситуацій. Види діяльностей, спрямованих на формування ціннісного ставлення до життя і здоров'я власного та інших людей, реалізують в інтегрованому курсі завдання освітньої галузі «Соціальна і здоров'язбережувальна». У структурі уроків інтегрованого курсу потрібно передбачити навчально-пізнавальну та оздоровчо-рухову діяльність учнів.

Практичну зорієнтованість інтегрованого курсу забезпечує виконання завдань освітньої галузі «Технологічна». Інноваційність її завдань полягає в посиленні творчого компоненту завдань предметно-перетворювальної діяльності, навчанні плануванню дій у процесі виготовлення виробу, формуванні навичок сталого розвитку у процесі роботи. Основне спрямування **предметно-перетворювальної діяльності** в 1-х класах передбачає розширення сенсорного досвіду дітей, розвиток моторики рук, координації рухів, формування пізнавальних процесів (сприймання, уваги,

пам'яті, мислення та ін.), формування початкових прийомів роботи з ручними інструментами тощо.

У межах інтегрованого уроку вивчається матеріал з різних навчальних предметів, підпорядкований одній темі. Ці уроки розробляються вчителями на міжпредметній основі з урахуванням дидактичної доцільності. Їхня змістова і структурна цілісність забезпечується добором об'єкта вивчення. Головною метою інтегрованих уроків має бути не виклад максимального обсягу інформації, а формування цілісної картини світу і підвищення пізнавального інтересу учнів.

Програма враховує, що вчитель має право на вільний вибір форм організації навчально-виховного процесу, способів навчальної взаємодії, методів, прийомів і засобів реалізації змісту освіти. Водночас учителю забезпечується право самостійно переносити теми уроків відповідно до засвоєння учнями навчального матеріалу, визначати кількість годин на вивчення окремих тем.

Програма курсу «Я досліджую світ» орієнтована на **проблемне навчання**, за якого засвоєння знань відбувається через потребу дитини розв'язати конкретну життєву або змодельовану й наближену до життя проблему [11, 13].

Конкретним результатом вивчення курсу «Я досліджую світ» має бути розвиток таких **наскрізних умінь**:

– **розв'язую проблеми** (запитую про те, що мене цікавить і хвилює, обираю суттєву для розв'язання проблеми інформацію, пропоную власне розв'язання проблеми або обираю одне із запропонованих, одержую задоволення від пошуку шляхів розв'язання проблеми, не боюся помилятися);

– **критично мислю** (визначаю співвідношення частин і цілого, знаходжу спільні й відмінні ознаки, замислююся, чи все, про що я дізнаюся, правдиве, висловлюю свою думку на основі власного досвіду);

– **творчо мислю (креативність)** (відзначаю незвичне довкола себе, придумую нове застосування звичним речам, намагаюся виконувати роботу новим незвичним способом, вивчаю нові слова);

– **співпрацюю** (пояснюю, чому важливо працювати в команді, разом з іншими встановлюю для групи послідовність виконання дій, виконую різні ролі в групі);

– **ефективно спілкуюся** (висловлюю свої думки, даю змогу висловитися іншим, уважно слухаю співрозмовника, ставлю запитання за змістом розмови, пояснюю, що відчуваю, розрізняю позитивні й негативні емоції, надаю допомогу тим, хто цього потребує, коли мені важко, прошу допомоги і висловлюю вдячність за неї, прошу вибачення, якщо когось образив / образила);

– **досліджую** (визначаю проблему, що мене цікавить, розпитую про неї, роблю припущення, розрізняю фантазію і реальність, спостерігаю, експериментую, виконую прості досліди за підтримки дорослих, відстежую послідовність подій і явищ, фіксую те, що побачив / побачила, описую, що нового я дізнався / дізналася, намагаюся узагальнити виявлене словесно, через малюнок, схему);

– **організую свою діяльність** (з допомогою інших формулюю цілі власного навчання, працюю за наданим планом, дотримуючись відведеного часу на його виконання, переглядаю свою роботу після її закінчення, пояснюю, які завдання я виконав / виконала добре);

– **рефлекую** (після виконаної роботи розповідаю, про що дізнався / дізналася, що мені було складно і що зміг / змогла зробити вдало, пояснюю, що було для мене цікавого, нового і що мене здивувало);

– **читаю вдумливо** (обмірковую, про що читаю, виокремлюю головну думку прочитаного, виділяю частини тексту, вирізняю факти в тексті й пояснюю, що думаю про них, вирізняю фантазію і реальність, пояснюю, які тексти я люблю читати, порівнюю прочитане з життєвим досвідом, цікавлюся новими ідеями, висловленими в тексті, запитую про те, що мене цікавить).

Одним із головних документів у роботі вчителя є календарно-тематичний план, за допомогою якого фахівець планує свою роботу впродовж навчального року. Орієнтовний календарно-тематичний план з інтегрованого курсу, що пропонується, розроблено з урахуванням компетентнісного підходу, предметних і ключових компетентностей, діяльнісного підходу на інтегровано-предметній основі з переважанням ігрових методів. В орієнтовному календарно-тематичному плані також передбачено, що вчитель уточнює очікувані результати на кожен тиждень навчання з урахуванням послідовності розвитку конкретних умінь та окреслено теми, проблеми чи проекти цього тижня; передбачений корекційно-

рефлексійний тиждень для подолання розбіжностей у навчальних досягненнях учнів; закладена можливість самостійного розподілу вчителем 20-відсоткового резерву часу.

Розгляд та опрацювання проблемних / дослідницьких проблем відбувається через орієнтовні види навчальної діяльності. Навпроти кожного виду діяльності подано, які очікувані результати можуть досягти учні, на чому має акцентувати увагу вчитель / вчителька під час реалізації цих завдань.

У таблицях запропоновано більше видів навчальної діяльності, ніж передбачено інтегрованим курсом «Я досліджую світ».

Учитель на свій розсуд частину цих завдань може перенести в рамки окремих предметів відповідно до основного змісту завдання (математика, навчання грамоти, мистецтво) або ж вилучити це завдання, змінити чи замінити його на більш відповідне. Більшість орієнтовних видів навчальної діяльності відображає синергетичний підхід до освітнього процесу, коли виконання завдань із різних галузей, їх взаємопроникнення та переплетення підсилюють ефекти навчання.

Інтегрований підхід, відображений у курсі «Я досліджую світ» через через специфічні «синергетичні» завдання, що моделюють життєві ситуації, з якими стикаються діти. Стрижнями інтегрованого підходу є теми тижня та проблемні / дослідницькі запитання, які варто розглядати з урахуванням схеми:

- математика (3 год. на тиждень окремо +1 год. інтегрована в курс «Я досліджую світ»);
- українська мова (5 год. на тиждень окремо + 2 год. інтегровані в курс «Я досліджую світ»);
- іноземна мова, мистецтво, фізична культура – окремі предмети.

Педагог зможе поширювати розгляд теми тижня та проблемних запитань і на окремі предмети, якщо це дозволить зміст програми.

Більшість навчально-методичних матеріалів ґрунтується на конструюванні знань, а не на відтворенні, що демонструє партнерський підхід до освітнього процесу, задекларований Концепцією «Нова українська школа» [23].

Модельна навчальна програма містить завдання для педагога, які він ставить перед собою в рамках тижня, а також що мають

знати і вміти учні (безвідносно до галузей) після розгляду проблемних запитань.

1 Тиждень. Я школяр

Орієнтовні дослідницькі / проблемні запитання:

– Навіщо мені ходити до школи? / Що я очікую від шкільного життя? Хто я? Хто мої однокласники? Як мені безпечно дістатися до школи й повернутися додому? Що покласти у шкільний ранець?

Завдання першого тижня:

1. Створити умови для цікавого й радісного навчання.
2. Організувати знайомство учнів з однокласниками та вчителями.
3. Навчати активного слухання в умовах усного спілкування.
4. Навчати взаємодії в парах та групах.
5. Сприяти усвідомленню правил безпечної поведінки дорогою до навчального закладу та у школі.
6. Допомогати дітям ідентифікувати себе як учнів та мотивувати їх до навчання.

Очікувані результати першого тижня: На кінець тижня учні знатимуть:

- що означає бути учнем /ученицею; чому важливо вчитися;
- правила поведінки на уроці;
- правила безпечної поведінки дорогою до школи та додому;
- вмітимуть: -звертатися до однокласників і вчителя на ім'я;
- уважно слухати один одного в умовах безпосереднього спілкування;
- взаємодіяти в парах і групах для досягнення навчальних цілей;
- поводитися на уроці згідно з правилами; дотримуватися правил безпечної поведінки дорогою до школи та додому.

Загальні рекомендації до організації класу з навчанням на основі запитів.

Тут представлені різні моделі застосування загального підходу навчання на основі запитів. Учитель може створювати власні моделі уроків на основі загальної концепції відкритого навчання з урахуванням пізнавальних запитів учнів та цих моделей.

Модель 1. Підготовка до уроку. Визначаються: очікувані результати навчання; попередні знання учнів з теми; ситуацію чи

проблему, з опису якої ви розпочнете урок, щоб мотивувати учнів та заохотити їх до розгляду навчального матеріалу; список запитань, за допомогою яких ви будете заохочувати учнів до пошуку відповідей, якщо їм це потрібно; список необхідних ресурсів; способи оцінювання досягнення цілей навчання.

Можливим є використання чек-листа для перевірки готовності до заняття.

У процесі самостійного створення чек-листів увага на формулі 7 (плюс-мінус) – кількості рубрик.

«Магічне число сім, плюс-мінус два» (гаманець Міллера) – правило, сформульоване американським психологом Джорджем Міллером у 1956 році. Згідно з ним, кількість об'єктів, яку середньостатистична людина може тримати в робочій пам'яті, дорівнює $7 (\pm 2)$.

Орієнтовний чек-лист

1. Я визначив/визначила очікувані результати навчання.
2. Я проаналізував/ проаналізувала попередні знання учнів з теми.
3. Я обміркував/обміркувала ситуацію чи проблему, з опису якої розпочну урок, щоб мотивувати учнів та заохотити до розгляду навчального матеріалу.
4. Я склав/ склала список запитань, за допомогою якого стимулюватиму учнів шукати відповіді (за потреби).
5. Я склав/ склала список необхідних ресурсів.
6. Я визначив/визначила способи оцінювання досягнення цілей навчання.

Доцільно дотримуватися покрокових процедур, які залучають учнів до розгляду теми.

Наприклад, розгляд об'єкта починається з:

1. Описового аналізу:

- *Що це за об'єкт? Звідки ти знаєш? На що це схоже? Як ти його сприймаєш різними органами чуття? Які властивості об'єкта? Хто буде використовувати цей об'єкт?*

2. Застосування попереднього знання:

- *Ви коли-небудь бачили один з них? Опишіть ситуацію. Ви коли-небудь використовували один з них?*

3. Передбачення. Учні обговорюють це в групах.

- *Намалюйте або напишіть, як ви б його використали.*

4. Розроблення гіпотези та обговорення її в групах.

5. Дослідження інформації з різних джерел:

– *Перегляньте відео, розгляньте зображення, знайдіть факти в текстах. Обговоріть відео, зображення, моделі та об'єкт. Проведіть спостереження чи експеримент.*

6. Обговорення отриманих даних в групах.

7. Вибір дій учнями: *Оберіть варіанти різнорівневих завдань для груп чи спільну для всіх груп*

– 1в.: учні будуть створювати власну модель об'єкта, що вивчається;

– 2в.: продовжувати шукати відповідь на проблемне запитання;

– 3в.: обговорювати варіанти рішень проблеми в класі.

Наприклад, тема про дослідження вмісту та вигляду портфеля учня в середині ХХ століття та сучасного. Очікуваний результат: учні вчать розуміти, що суспільство розвивається, аналізуючи та зіставляючи конкретні об'єкти, якими люди користувалися в різні історичні періоди, а люди створюють речі для комфортного життя. У різні часи потрібні різні речі, однак однакові речі в різний час мають різний вигляд:

– *Порівняйте портфелі учня в середині минулого (ХХ) та сучасного століття, використовуючи Діаграму Венна.*

– *Напишіть список того, що буде в портфелі учня за 10-15 років.*

– *Дослідіть вміст портфелів. Напишіть призначення кожної речі, чим її можна замінити за необхідності.*

– *Складіть портфель для вчителя. Поясніть призначення кожної речі.*

– *Уявіть портфель учня майбутнього з іншого матеріалу. Намалюйте й опишіть його.*

– *Створіть власну незвичайну сумку замість портфеля, використовуючи перероблені «економні» матеріали. Знайдіть її переваги і недоліки.*

– *Намалюйте значки-поради для використання портфеля.*

Оберіть варіант дій: презентувати роботу усно для всіх, чи розмістити модель з описом розв'язання проблемного запитання на аркуші паперу.

«Роль вчителя в навчанні на основі запитів – володіти не лише експертними знаннями з різних навчальних дисциплін, а й знати

про те, як навчається кожний учень» – *Beth Berghoff, Kathryn A. Egawa, Jerome C. Harste, Barry T. Hoonan.*

Навчання на основі запитів можна організувати впродовж двох-трьох уроків з курсу «Я досліджую світ»; двох-трьох уроків, інтегруючи різні навчальні предмети; усіх уроків з курсу «Я досліджую світ» упродовж тижня, тематичного дня, тематичного тижня або обрати власний варіант.

Отож, перевагами навчання на основі запитів є те, що воно передбачає організацію процесу дослідження:

- вчителі ретельно планують навчання;
- наявність знань рівня підготовки учнів, змісту навчального матеріалу та ресурсів, які потрібно використати для дослідження;
- створення комфортних умов для дослідження.

Саморефлексія учителя уможливорює виникнення таких запитань:

– Як я можу допомогти учням зрозуміти, що в них є запитання і що вони мають значення?

– Як мені підтримати учнівські запити, не контролюючи та не направляючи їх шляхом, найзрозумілішим для мене?

– Як я можу допомогти учням пов'язати їхні запити з проблемами глибокого особистісного та соціального значення?

– Як я можу допомогти учням по-різному ділитися своїм навчальним процесом з іншими?

– Як я можу допомогти учням проаналізувати своє навчання, яке спрямоване на написання контрольної та отримання оцінки?

Модель 2. Усі види діяльності проводяться в школі на уроках.

План уроку

1. *Читання та обговорення «якірного тексту»*

Учитель читає учням цікавий текст (розповідає дивну ситуацію, проблему), що відповідає досить широкій темі або пропонує учням вибрати один із запропонованих на картках.

Упродовж читання учні оцінюють текст і визначають, що їх зацікавило. Вони роблять записи на стікерах, які кріплять на дошку після читання. Крім цього, можна писати в зошиті.

2. *Розгляд та обговорення запитів*

Учитель разом з учнями уважно розглядають всі запитання. Шукають ті, що можуть стати основою для дослідження:

ВЕЛИКІ (складні, багатоваріантні відповіді);

ДОСЛІДЖЕНІ (вимагають пошуку фактів, інформації);
ЦІКАВІ (учні дійсно бажають знайти відповіді);
ВАЖЛИВІ (які можуть хвилювати інших, важливі світу).

Учитель має ставити «сильні» запитання, щоб заохотити учнів «думати про великі» запитання.

3. Вибір учнями запитання для дослідження та формування груп

Після визначення основного запиту, учні обирають те запитання, яке вони хотіли б досліджувати. Для цього вони формують невеликі групи.

Можна сформувати групи перед початком читання «якірного тексту», щоб учні вже обирали його разом і разом починали обговорення. Важливо, щоб учні не виходили з групи до кінця роботи над дослідженням.

Орієнтовний варіант аркуша для учня

Цікавлюсь ..

Вибери текст, який тебе зацікавив. Знайди його назву

Прочитай текст. Запиши на стікері чи в блокноті, що тебе зацікавило.

Придумай та напиши три цікавих запитання.

4. Пошук релевантної інформації, запис фактів та ідей з різних джерел, розроблення та проведення дослідів, обговорення результатів дослідження в групі та пошук нової інформації за потреби.

Під час дослідницької фази можна, за потреби, інтегрувати навчальний матеріал з інших дисциплін.

Більшу частину проєкту учні працюють самостійно. Групи не чекають постійних вказівок учителя. Учитель скеровує роботу кожної групи по черзі. Якщо впроваджується «Щоденні 5», це теж може стати однією з щоденних діяльностей.

Учням потрібен час на пошук ресурсів, коли вони можуть піти в бібліотеку. Крім цього, знадобиться час, щоб опанувати цю процедуру, зробити її рутинною.

5. Обговорення варіантів та створення презентації

Після вивчення й збору інформації учнів вирішують, як краще нею поділитися. Зазвичай, потрібна певна візуальна допомога й усна доповідь. Учні працюють над створенням остаточних «продуктів», а потім презентують їх усьому класу.

6. Презентація відповідей на запити та дискусія з приводу результатів

Участь учителя

Учитель встановлює, які моменти потребують його обов'язкової участі:

- Схвалення запитання групи до початку дослідження;
- Схвалення плану дослідження групи;
- Схвалення ідеї презентації;
- Планування дати і часу презентації.

Навчання на основі запитів має значення для учнів. Вони хочуть дізнатися відповіді на свої запитання. Вони пишаються тим, що створюють. І це мотивує їх навчатися.

РОЗДІЛ IV. МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

1. Методичні рекомендації щодо реалізації природничої, громадянської та історичної, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». 1-ий клас

Час на його вивчення вчитель komponує самостійно, до прикладу: на природничу освітню галузь відводиться 2 години, на технологічну – 1 година, на соціальну та здоров'язбережувальну і громадянську та історичну – по 0,5. Визначений розподіл годин між галузями в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» під час проведення інтегрованих занять може перерозподілятися впродовж тижня/місяця залежно від мети і завдань інтегрованих тем та підготовленості класу до опрацювання програмового змісту за умови дотримання сумарної кількості годин з навчального предмета на кінець семестру/навчального року.

Курс забезпечує опрацювання таких життєвих навичок учнів, які сприяють кращій адаптації дитини, підвищують її стресостійкість та покращують психологічний клімат у навчальному закладі. Це, зокрема, навички самоусвідомлення і самооцінки, ефективної комунікації, самоконтролю, емпатії, здатності до кооперації, аналізу проблем і прийняття зважених рішень, запобігання і конструктивного розв'язання конфліктів.

Шестирічні діти на початку навчального року повільно переключаються між різними видами діяльності. Саме тому передбачено уроки двох типів.

Чотири уроки рекомендується проводити в формі групової роботи (в загальному колі, групах, парах), а на трьох інших уроках перевага віддається самостійній роботі учнів (виготовленню виробів, роботі із зошитами-практикумами та «Щоденником вражень») за окремими партами. Це дасть змогу зекономити час на перестановку меблів і підготовку учнів до письма.

Календарне планування з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» та навчального предмета «Технології і дизайн» за Типовою освітньою програмою НУШ-1, розробленою під керівництвом **О. Я. Савченко.**

3 години на тиждень – соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична, природнича освітні галузі.

1 година на тиждень – технологічна освітня галузь, предмет «Технології і дизайн» (1-ий клас).

№	Тема	Освітні галузі	Дата
Тематичний тиждень 1. Знайомство зі школою			
1.1	Ласкаво просимо до школи	Соціальна і здоров'язбережувальна/ громадянська та історична	
1.2	Знайомство зі школою	Соціальна і здоров'язбережувальна/ громадянська та історична	
1.3	Правила евакуації	Соціальна і здоров'язбережувальна/ громадянська та історична	
1.4	Безпека у школі + Досліджуємо шкільне подвір'я (скорочено)	Соціальна і здоров'язбережувальна/ громадянська та історична	
Тематичний тиждень 2. Наш клас			
2.1	Правила класу	Соціальна і здоров'язбережувальна/ громадянська та історична	
2.2	Що є у нашому класі	Природнича	
2.3	Твоя постава + Королівська постава (скорочено)	Технологічна/Соціальна і здоров'язбережувальна	
2.4	Дружний клас (виготовлення спільного виробу)	Технологічна/Громадянська та історична/Соціальна і здоров'язбережувальна	
Тематичний тиждень 3. Правила дружби			
3.1	Хто такі друзі	Соціальна і здоров'язбережувальна/ Громадянська та історична	
3.2	Хто може бути друзями + З чого починається дружба	Соціальна і здоров'язбережувальна/ Громадянська та історична	
3.3	Тварини – наші друзі	Природнича/Соціальна і здоров'язбережувальна	
3.4	Тварини – наші друзі (виготовлення виробу)	Технологічна/Природнича	
Тематичний тиждень 4. Наше довкілля			
4.1	Світ довкола + Досліджуємо довкілля (скорочено)	Природнича/Громадянська та історична	
4.2	Світ природи	Природнича/Громадянська та історична	

4.3	Рукотворний світ (виготовлення спільного виробу)	Технологічна/Природнича/Громадянська та історична	
4.4	Світ людей	Громадянська та історична/Соціальна і здоров'язбережувальна	
Тематичний тиждень 5. Дорога до школи			
5.1	Складові дороги	Громадянська та історична/Соціальна і здоров'язбережувальна	
5.2	Ми – пішоходи + Ми – пасажери (скорочено)	Громадянська та історична/Соціальна і здоров'язбережувальна/Технологічна/	
5.3	Дорога до школи	Громадянська та історична/Соціальна і здоров'язбережувальна	
5.4	Дорога до школи (виготовлення виробу)	Громадянська та історична / Технологічна / соціальна і здоров'язбережувальна	
Тематичний тиждень 6. Наша Батьківщина			
6.1	Моя Батьківщина – Україна + Чим багата Україна (скорочено)	Природнича / Громадянська та історична / Соціальна і здоров'язбережувальна	
6.2	Державні символи України	Громадянська та історична / Соціальна і здоров'язбережувальна	
6.3	Державні свята	Громадянська та історична	
6.4	Державні свята (виготовлення виробу)	Технологічна / Громадянська та історична	
Тематичний тиждень 7. Золота осінь			
7.1	На порозі осінь	Природнича/Соціальна і здоров'язбережувальна	
7.2	Тварини восени	Природнича/Соціальна і здоров'язбережувальна	
7.3	Рослини восени	Природнича/Соціальна і здоров'язбережувальна	
7.4	Дарунки осені (виготовлення виробу) (скорочено)	Технологічна/Природнича	
Тематичний тиждень 8. Подорож у минуле			
8.1	Історія нашої планети + Дивовижні динозаври (скорочено)	Громадянська та історична / Природнича	

8.2	Виготовляємо динозавра (виготовлення виробу)	Технологічна / Природнича	
8.3	Первісні люди	Громадянська та історична / Природнича	
8.4	Трипілля. Київська Русь	Громадянська та історична	
Тематичний тиждень 9. Світ техніки			
9.1	Будівельна техніка + Сільсько- господарська техніка (скорочено)	Природнича	
9.2	Техніка вдома	Природнича/Соціальна і здоров'язбережувальна	
9.3	Техніка колись і тепер	Природнича	
9.4	Техніка колись і тепер (виготовлення виробу)	Природнича /Технологічна	
Тематичний тиждень 10. Космос			
10.1	Всесвіт + Дари Сонця (скорочено)	Природнича/Громадянська та історична	
10.2	Земля – наша планета	Природнича	
10.3	Земля – наша планета (виготовлення виробу)	Природнича/Технологічна	
10.4	Ми – космонавти	Природнича	
Тематичний тиждень 11. Як стати підприємливим			
11.1	Що вміють підприємливі люди?	Соціальна і здоров'язбережувальна	
11.2	Товари і послуги	Соціальна і здоров'язбережувальна	
11.3	Заощаджуємо гроші (виготовлення виробу)	Технологічна/Соціальна і здоров'язбережувальна	
11.4	Кого називають добродіями	Соціальна і здоров'язбережувальна	
Тематичний тиждень 12. Людина та її здоров'я			
12.1	Ріст і розвиток людини	Соціальна і здоров'язбережувальна/ Громадянська та історична	

12.2	Тіло тварин + Тіло людини (скорочено)	Соціальна і здоров'язбережувальна	
12.3	Здоров'я і хвороби	Соціальна і здоров'язбережувальна/ Громадянська та історична	
12.4	Плоскостопість. Виготовляємо килимок (виготовлення спільного виробу)	Соціальна і здоров'язбережувальна/ Технологічна	
Тематичний тиждень 13. Вода у нашому житті			
13.1	Де живе вода + Досліджуємо стани води (скорочено)	Природнича	
13.2	Досліджуємо воду	Природнича	
13.3	Вода в житті людини	Природнича/ Соціальна і здоров'язбережувальна	
13.4	Малюємо мильними бульбашками (виготовлення виробу)	Технологічна/ Соціальна і здоров'язбережувальна	
Тематичний тиждень 14. Зимонька-зима			
14.1	Прийшла зима + Зима і здоров'я	Природнича/Соціальна і здоров'язбережувальна	
14.2	Рослини взимку	Природнича	
14.3	Тварини взимку	Природнича	
14.4	Тварини взимку (виготовлення виробу)	Технологічна/Природнича	
Тематичний тиждень 15. Зимові свята			
15.1	Календар зимових свят + Хто такий Святий Миколай	Громадянська та історична / Соціальна і здоров'язбережувальна	
15.2	Святкування Нового року (виготовлення виробу)	Технологічна / Соціальна і здоров'язбережувальна	
15.3	Святкування Нового року	Соціальна і здоров'язбережувальна	
15.4	Різдвяні свята	Громадянська та історична / Соціальна і здоров'язбережувальна	

В інтегрованому курсі «Я досліджую світ» важливо використовувати вправи на **визначення настрою** та організувати куточок настрою.

Учителів важливо бачити, з яким настроєм прийшли діти до школи. Це допомагає зорієнтуватися в подальших активностях і визначити, до кого з дітей варто уважніше поставитися.

Куточок настрою може бути у вигляді світлофора (зелений кружечок – радісний настрій, червоний – сумний, жовтий – спокійний, без емоцій). Учитель готує прищіпки для білизни за кількістю учнів і наклеює фото дітей або прикрашає бантиками, намистинками, пір'їнками, зображеннями тварин, рослин, іграшок (щоб кожна була оригінальна). Діти можуть відразу, як тільки прийшли до класу, прищипувати свою прищіпку до кружечка, який відповідає їхньому настроєві. Таку вправу також можна проводити як знайомство. Діти називають по черзі свої імена й кажуть, який у них настрій. За власним бажанням кожна дитина може пояснити, чому у неї такий настрій. Якщо в дитини поганий настрій, то можна її запитати, чи хоче вона, щоб клас обійняв її.

«Я досліджую світ» ставиться першим уроком щодня, адже це дає змогу проводити **Ранкові зустрічі**. Тим, хто працює за програмою НУШ-1, доцільно в один день першим ставити урок «Технології та дизайн», а в другий – українську мову, де Ранкова зустріч буде закривати змістову лінію «Взаємодіємо усно».

Доцільно також використовувати такі види роботи як ранкове коло перед уроком (вправи на знайомство, домовленість про правила), руханки під час уроку та підсумкові вправи (на зворотний зв'язок, на завершення уроку)

Ранкове коло – важливий ритуал дня, який обов'язково потрібно проводити в колі. Ранкове коло може складатися зі зворотного зв'язку з попереднім уроком, із вправи на знайомство, визначення настрою учнів, з'ясування очікувань, прийняття правил, повідомлення теми та мети уроку, **вправ на знайомство**.

Вправа «Інтерв'ю». Учні стають у пари і намагаються за п'ять хвилин дізнатися якомога більше один про одного (ім'я, хобі, улюблений мультфільм, улюблений десерт). Потім по чергово представляють своїх партнерів у вигляді реклами.

Вправа «Кросворд» Учні записують своє ім'я в стовпчик і навпроти кожної літери пишуть слово, яке починається з неї і характеризує цю людину. Наприклад, ВІКТОР:

В – вольовий

І – ініціативний

К – красномовний

Т – терплячий

О – оригінальний

Р – рішучий.

Потім по черзі зачитують написане. Під час виконання цієї вправи критика заборонена. (Навіть якщо не надто старанний учень назвав себе працюючим, це свідчить про те, що він хотів би стати таким).

Вправа «Моє ім'я». На великому аркуші паперу кожен учень по черзі записує своє ім'я і розповідає, що воно означає, чому його так назвали, чому воно йому подобається або не подобається.

Вправа «Снігова куля». Мета: вивчити імена. Перший учасник називає своє ім'я. Наступний говорить спочатку це ім'я, а потім своє. Третій називає перші два імені, потім своє. Четвертий і решта учасників називають три попередні і своє. Якщо дітям ще важко це зробити, то кожен може називати лише два попередні імені.

Вправа «Павутиння». Для цього варіанта потрібен клубок ниток, який діти кидають одне одному в довільному порядку, і той, хто впіймав його, розповідає щось про себе. Потім «павутиння», що утворилося, розплутують у зворотному порядку, називаючи ім'я людини, якій кидають клубок. Таку вправу можна виконувати і з м'ячиком.

Вправа «Портрет у промінні сонця». Мета: підвищити самооцінку, налаштувати на успіх. Активності для проведення інтегрованих уроків. Діти отримують промінчики, вирізані з паперу, та вписують свої імена. Далі за чергою виходять до дошки, називають своє ім'я і говорять щось добре про себе, а потім наклеюють промінчик до сонця на дошці. Наприклад, «Мене звать Ліда, я люблю квіти».

Вправа «Продовжте речення». Для чергового знайомства можна запропонувати учням продовжити речення, пов'язане з тематикою уроку, чи просто для створення позитивного настрою: «У людях я найбільше ціную те...», «Я пишаюся тим, що...» або «Моя улюблена тварина – це...».

Вправа «Що моя річ знає про мене?». Мета: самопізнання, розвиток креативності. Учні приносять свій улюблений предмет (з одягу, іграшку тощо) і від його імені розповісти щось про себе.

Вправа «Погляд з боку...». Мета: розвиток навичок рефлексії (оцінювання себе з позицій інших людей). Учні продовжують фразу: «Мій друг (мій батько, мій учитель) сказав би про мене таке...».

Вправа «Листоноша» (якщо діти вже добре читають). Об'єднуються діти у дві групи. Перші гравці підбігають кожен до свого стільця, на яких лежать маленькі конверти (за кількістю учасників). На звороті написано ім'я адресата. Прочитавши ім'я адресата, «листоноша» голосно вигукує його, а адресат підносить руку і кричить: «*Це Я!*». «Листоноша» відносить листа і повертається до своєї команди, а другі гравці біжать за черговим листом. Виграє найшвидша команда. На звороті карток можна написати значення імен. Ці картки наприкінці гри можна оголосити і подарувати.

Вправа «Якби я був...». Мета: самопізнання, розвиток креативності. Продовжується фраза «*Якби я був іжею (новорічним подарунком, природним явищем, запахом, меблями, деревом, квіткою...), то був би...*» і пояснюють чому.

Вправа «Мені у житті щастить». Мета: розвиток позитивного мислення, налаштування на успіх. Учні розповідають про ті випадки з їхнього життя, коли їм пощастило. Починають розповідь словами: «*Мені у житті щастить...*»

Вправа «Ти – молодець». Мета: підвищити самооцінку, отримати підтримку групи. Усі стоять колом, одна дитина виходить у центр, називає своє ім'я і те, що любить чи вміє добре робити («*я люблю танцювати*» або «*я вмію робити шпагат*»). У відповідь усі промовляють: «*Ти – молодець!*» – і підносять угору великий палець.

Вправа «Дружні долоньки». Мета: підвищити самооцінку, поліпшити психологічний клімат у класі. Роздайте учням аркуші паперу. На них вони обводять свої долоні і у верхньому кутку пишуть свої ініціали. Аркуші з долонями пускають по колу, щоб інші могли написати щось добре про того, чия це долоня.

Вправа «Впізнай, хто це». Один учень виходить із класу, а решта домовляються, про кого говоритимуть. Потім запрошують того, хто вийшов, стати в центрі кола. Учні дають характеристику одному з однокласників (наприклад, «*має вдома собаку, улюблена квітка – троянда...*»), а той, хто в колі, намагається відгадати, про кого йдеться.

Вправа «Портрет класу». Учні малюють свої портрети на аркушах паперу, прикріплюють їх до стіни та отримують груповий «портрет» класу.

Вправа «Ти подобаєшся мені». Учні об'єднуються в пари, стають обличчям одне до одного, беруться за руки і ведуть діалог: —*Ти подобаєшся мені. —Чому? —Ти подобаєшся мені, тому що...* І називають одну характерну рису, що подобається у партнерові. Потім міняються ролями.

Вправа «Імена і склади». Мета: навчити ділити слова на склади. Учні почергово називають свої імена. Після кожного імені клас має плеснути в долоні стільки разів, із скількох складів складається назване ім'я.

Вправа «Калейдоскоп». Мета: створити на уроці сприятливий психологічний клімат. Ця вправа підходить для великих класів. Учитель ставить кілька запитань класу. Учні мають об'єднатися залежно від своїх відповідей. Групи існують недовго: щойно вони утворилися, ставляться інші запитання. Приклади запитань:

1. *Коли вдягаєте штани, з якої ноги починаєте – правої чи лівої?*

2. *Коли любите приймати душ – уранці чи ввечері?*

3. *Якщо ви обертаєтеся назад, через яке плече дивитесь – праве чи ліве?*

4. *Коли сідаєте на підлогу, яка рука першою торкається підлоги?*

5. *Якою ногою — правою чи лівою — похитуєте у такт музики?*

6. *Що легше запам'ятовуєте — ім'я чи обличчя?* [85].

2. Методичні рекомендації щодо реалізації природничої, громадянської та історичної, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей в інтегрованому курсі «Я досліджую світ».
2-ий клас

Зміст природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, інформатичної освітніх галузей у другому класі об'єднуються, утворюючи інтегрований курс «Я досліджую світ», для якого типовим навчальним планом встановлено тижневе навантаження 3 год.

Проблема міжпредметної інтеграції є одним із чинників змін в початковій освіті, що зумовило скорочення переліку предметів, орієнтацію на формування ключових та предметних компетентностей, цінностей, урахування потреб і можливостей учнів.

Тематичну основу курсу складають змістові лінії, які визначені Державним стандартом початкової освіти і охоплюють складники освітніх галузей в їх інтегрованому змісті. Типовою освітньою програмою інтегрованого курсу для другого класу визначено особистісний поступ молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, світоглядних орієнтацій, формування інформатичної, технологічної й інших ключових компетентностей, необхідних для життя та продовження навчання, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі.

Компетентнісний підхід – ключова ознака презентації змісту, процесу і результатів навчання в інтегрованому курсі. Це передбачає не лише достатній обсяг інформації про об'єкт пізнання, його якість, але й забезпечення дослідницької активності учнів у вияві причинно-наслідкових зв'язків; надання переваги знанням, які можна здобути самостійно, застосовувати набутий досвід у нових ситуаціях.

Новий ступінь навчання в 2-му класі базується на результатах, отриманих у першому класі. Опрацювання програмового змісту ґрунтується на частково-пошуковому методі навчання, який спрямований на розв'язання стрижневого завдання предмета, пов'язаного із формуванням способів навчально-пізнавальної діяльності учнів; мисленнєвих дій та операцій; вироблення уміння розкривати причинно-наслідкові зв'язки у природі.

Чільне місце у реалізації інтегрованого курсу відводиться **творчим завданням**, які передбачають застосування знань у незнайомій ситуації (включають вправи з елементами пошукової й дослідницької діяльності, з елементами творчості).

Широко мають застосовуватися завдання, спрямовані на формування навиків самостійної роботи учнів з інформацією, засвоєння норм етичного, естетичного, морального ставлення людини до природи.

В основу навчання має бути покладено діяльнісний підхід, який покликаний змістити акценти в освіті на активну діяльність. Діяльнісний підхід є цілеспрямованою системою, націленою на

результат, який може бути досягнутий тільки у випадку, коли буде зворотній зв'язок. Тому в навчанні даного курсу перевага надається практичним роботам, демонстраційним і лабораторним дослідом, спостереженням у природі, екологічному моделюванню та прогнозуванню, вирішенню ситуативних завдань, а також практичній діяльності з охорони природи.

Важливе значення у формуванні особистісного ставлення до об'єктів вивчення належить практико-орієнтованим проектам, які передбачають вивчення природи рідного краю, проблем, пов'язаних з навколишньою природою, формують в учнів емоційно-ціннісне ставлення до природи.

Реалізуючи інформаційні проекти – розповіді в самій різноманітній формі – усній, письмовій, вокальної пісні, підготовці презентаційних матеріалів тощо, у школярів формують способи самоорганізації навчальної діяльності, вміння роботи з інформацією (пошук необхідної інформації в довідкових виданнях, в тому числі на електронних носіях, у мережі Internet), комунікативні та комунікаційні вміння та навички.

Рекомендовано залучати учнів другого класу і до участі у творчих проектах, що створює умови для потенціалу молодших школярів. Кінцевим продуктом творчого проекту можуть бути малюнок, журнал, альманах, газета, екологічний знак, плакат, постер, збірка, колективний колаж, відеофільм, вечір, свято, вистава, сценка, годівниця тощо.

Проектну діяльність необхідно спрямовувати не стільки на поглиблення знань учнів з певного питання, скільки на набуття досвіду самостійного виконання завдань, вміння формулювати задачі і ставити запитання, працювати в команді, знаходити нестандартні і оригінальні рішення проблеми, розкрити свій індивідуальний потенціал, проявити творчість.

У 2-ому класі дослідницький метод навчання передбачає організацію процесу отримання нових знань. Принципова відмінність дослідження від проектування полягає в тому, що дослідження не передбачає створення будь-якого заздалегідь планованого об'єкта. Дослідження – це процес пошуку невідомого, нових знань, а проектування – вирішення певного, чітко усвідомленого завдання. Уміння проводити самостійні дослідження, осягнення істини легко прищеплюються і переносяться в

подальшому на всі види діяльності, якщо вчитель створює для цього певні умови.

Однією із пропонованих форм роботи у 2 класі є екскурсія (кожної пори року). Вона дає змогу проводити спостереження, вивчати тіла і явища природи в природних або штучно створених умовах. Зміст екскурсій повинен мати безпосередній зв'язок із пройденим на попередніх уроках матеріалом, або випереджувальний характер. У той же час отримані на екскурсіях результати спостережень і зібрані матеріали доцільно використовувати на наступних уроках. Екскурсія в природу є однією з доступних форм роботи з молодшими школярами з краєзнавства, у ході якої учні знайомляться з тілами і явищами природи в межах свого району, села, міста.

Організовуючи урок-екскурсію потрібно пам'ятати, що такі уроки мають іншу структуру і потребують певних завдань для кожного етапу уроку. Перед проведенням екскурсії потрібно скласти список і підготувати необхідне обладнання (блокнот, олівці, ручки, пакетики для збору природного матеріалу, гербарні папки, сачки, біноклі, лупи, гномон, компас, термометр, мірна стрічка, снігомірна лінійка (рейка), картки-визначники тощо); продумати місце, час проведення екскурсії, розробити маршрут, підібрати загадки, вікторини, вірші, ігровий матеріал тощо, підготувати інструктаж. Під час вступної бесіди окреслюють тему, мету екскурсії, актуалізують набутий досвід з теми. Самостійна робота учнів під час екскурсії супроводжується коментарями вчителя. Важливим етапом уроку-екскурсії є звіти дітей про виконану роботу, демонстрація зібраного матеріалу. За необхідності вчитель (або учень) може виступити з додатковими повідомленнями. Завершується екскурсія заключною бесідою та підведенням підсумків.

3. Для результативного й ефективного уроку важливо досягти двох, на перший погляд несумісних, цілей. З одного боку, треба створити атмосферу відкритості, розкнутості й дружньої співпраці, а з другого — забезпечити демократичну дисципліну, тобто свідоме виконання певних правил, добровільно прийнятих більшістю учнів. Доцільно художньо оформити правила на плакаті, записавши їх у вигляді сонячних променів чи на пелюстках квітки та, за потребою, впродовж року додавати необхідні правила до списку.

Руханки (енергейзери) – вправи на зняття емоційного і м'язового напруження (солдат на варті стомлюється більше, ніж у поході тому, що його тіло тривалий час перебуває у нерухомому положенні).

Мозок людини працює так, що для ефективного навчання він не потребує постійного зосередження. Навпаки, періоди посиленої уваги (менш як 10 хвилин) мають чергуватися з періодами розслаблення. Саме в цей час і відбувається основна робота мозку, коли інформація «перетравлюється». Якщо вчителі лякають учнів поганими оцінками, записами у щоденник, викликом батьків (це, звісно, робиться з добрими намірами), то людина відчуває загрозу, її мозок виділяє гормони — кортизон і вазопрезин, які блокують пам'ять та інші розумові здібності дитини. Таким чином, намагаючись дисциплінувати учнів, ми заважаємо їм вчитися.

Щоб заохотити дітей до творчої праці, необхідно уникати стресових ситуацій і намагатися створювати у них стан так званої розслабленої готовності. Чисельні наукові дослідження доводять, що саме в такому стані процес навчання найпродуктивніший. Традиційна педагогіка вважає, що дитина, яка не може всидіти на місці 30-35 хвилин, є гіперактивною і не здатною до навчання. Однак сучасні дослідження доводять, що наш мозочок, який управляє рівновагою та координацією рухів, одночасно виконує і функції управління пам'яттю, увагою та просторовим сприйманням. Отже, та частина мозку, що відповідає за рух, одночасно відіграє вирішальну роль у навчанні. Стимулювання мозочка за допомогою руханок пробуджує розумові здібності дитини.

Особливо корисними є обертальні рухи. Каруселі й гойдалки не лише розважають дітей, вони ще і стимулюють їхню увагу. Виявляється, що учні, які качаються на стільцях намагаються стимулювати свій інтелект. Доведено, що включення рухових елементів робить процес навчання набагато ефективнішим.

Рекомендовано вправи, за допомогою яких можна підвищити увагу учасників до навчального процесу та ефективність засвоєння знань, знизити в учнів рівень тривоги і стресу, сприяти згуртованості класу, навчити дітей розслаблятися і відпочивати за короткий час, пробуджувати їхній інтелект і переключати на інші види діяльності.

Вправа «Саймон сказав...». Діти стають у коло, і учитель каже: «Саймон сказав: “Зроби так”» – і показує відповідний рух (присісти, поплескати в долоні, підняти ногу, покрутитися, підскочити, виконати танцювальний рух). Діти повторюють його. Потім каже: «Саймон сказав: “Зроби так”» – і показує інший рух, і так далі.

Вправа «Море хвилюється...». Учитель промовляє слова, а діти мають імітувати їх рухами: «Море хвилюється, раз. Море хвилюється, два. Море хвилюється, три. Кумедна фігура, на місці замри!». Кожен перестає рухатися. Обирається найкумедніше положення. Це і є новий ведучий, який продовжує: «Море хвилюється, раз. Море хвилюється, два. Море хвилюється, три. Спортивна (ледача, грайлива, сидяча, лежача) фігура, на місці замри». І так далі.

Вправа «Сонце світить для тих...». Для цієї вправи учні сідають колом, а вчитель стоїть і каже: «Сонце світить для тих, хто сьогодні одягнутий у щось біле». Усі, хто мають білий одяг, встають зі свого місця і намагаються сісти на інше. Продовжує в такому ж контексті: «Сонце світить для тих, хто в туфлях (у піджаку, із хвостиками, ...)».

Вправа «Тостери-грінки». Учні об'єднуються у трійки. Двоє беруться за руки і стають тостером. Один заходить усередину, цей гравець – «грінка». За командою: – *Тостер!* – «тостери» міняються місцями. За командою: – *Грінка!* – «грінки» змінюють місця. За командою: – *Грінка готова!* – «грінки» підстрибують на місці.

Вправа «Будинки – господарі – землетрус». Учні об'єднуються у трійки. Двоє беруться за руки і стають «будинком». Один заходить усередину. Він – господар. За командою: – *Будинок!* – «будинки» міняються місцями. За командою: – *Господар!* – «господарі» міняються місцями. За командою: – *Землетрус!* – усі міняються місцями.

Вправа «Погода у Занзибарі». Учні стають у коло, повертаються праворуч і йдуть, повторюючи рухи за учителем на слова: «У Занзибарі гріє сонечко (гладять по плечах того, хто йде попереду), дме легкий вітерець (проводять пальцями по спині). Та ось хмарки закрили сонце, почав накрапати дощик (стукають пальцями), здійнявся вітер (тнуть спину), почалася злива (енергійно стукають пальцями по спині), град (кулаками). Але що це? Буря вищухає (все у

зворотному порядку). *Злива переходить у дрібний дощик, буря перетворюється на легенький вітерець. У Занзибарі сонечко». Можна продовжити гру, розвернувши учнів на 180° і запропонувавши «віддячити» тим, хто стояв позаду, зі словами: «А в Україні холодно. Коли виходиш на вулицю, мороз хапає за щоки (щипають за щоки), за вуха (масажують вуха), пробирається під куртку (щипають спину), мерзнуть ноги (тупотять ногами). Та коли заходиш у дім, стає тепліше, пощипують вуха, щоки (тнуть вуха, щоки). Поступово зігріваєшся і розслаблюєшся (гладять плечі, спину)».*

Вправа «Зоопарк». Учитель роздає картки, на яких зображення різних тварин дітям, з тим, щоб кожен упродовж хвилини імітував голос цієї тварини (напр., гавкає, шипить, рохкає, свистить) і рухи (напр., стрибає, бігає, махає крилами).

Вправа «Ми йдемо полювати на лева». Учитель промовляє слова та виконує рухи, а учні мають їх повторювати: «Ми йдемо полювати на лева! (Упевнена ходьба колом). Не боїмося ми нікого! (Заперечувальні рухи руками). Ой, а це що? Це болото! Чвак! Чвак! Чвак! (Ходьба з високим підйманням колін.) Ой, а це що? Це море! Буль! Буль! Буль! (Імітація плавання). Ой, а це що? Це поле! Туп! Туп! Туп! (Гучне тупотіння). Ой, а це що? Такий великий! (Показують який). Такий пухнастий! (Показують руками, ніби погладжуючи). Ой, так це ж лев! (Показують, як злякалися. Далі рухи повторюються). Побігли додому! Через поля! Туп! Туп! Через моря! Буль! Буль! Буль! Через болото! Чвак! Чвак! Чвак! Побігли додому! Двері зачинили! Які ми молодці! Які ми хоробрі! (Показують мімікою). Похвалимо себе! (Погладжують себе по голові).

Вправа «Потяг дружби». Мета – згуртувати учасників, зняти емоційне напруження. Учні стають одне за одним, тримаючи руки на поясі тих, хто перед ними. Той, хто попереду, – «потяг». Він задає темп руху і звуковий супровід, решта підлаштовуються, не порушуючи його руху.

Вправа «Австралійський дощ». Учитель: «Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Давайте разом створимо дощ і послухаємо, який він. Зараз по колу один за одним ви будете передавати мої рухи. Як тільки вони повернуться до мене, я передам наступні. Уважно стежте! Раптом піднявся вітер.

(Тертя долонь). *Невдовзі починає крапати дощ.* (Клацання пальцями). *Він посилюється.* (Плескання в долоні). *Починається справжня злива.* (Плескання по стегнах). *А ось і град – справжня буря, гримить грім.* (Тупотіння ногами). *Але що це? Буря стихає.* (Плескання по стегнах). *Дощ поступово припиняється.* (Плескання в долоні). *Уже тільки рідкі краплі падають на землю.* (Клацання пальцями). *Стихає навіть вітер.* (Потирання долонь). *А ось і сонце!* (Руки вгору)».

Вправа «Розплутаємо змію». Один учень виходить із приміщення. Інші беруться за руки, утворюючи ланцюжок, — «змію». Учитель допомагає заплутати ланцюжок. Під час заплутування можна переступати через зімкнені руки, підлазити під них. Той, хто за дверима, має розплутати «змію». Можна підказати, що в неї є голова і хвіст.

Вправа «Дзига». Мета: зняти напруження, поліпшити настрій, збадьоритись, освіжити мозок. Учні стають на безпечній відстані одне від одного – так, щоб можна було кружляти з розкинутими руками. Ця вправа особливо ефективна, якщо під час обертання наспівувати протяжний звук «і-і-і». Він діє на мозок, як своєрідний акустичний вітамін С. Якщо під час обертання в когось запаморочилася голова – це означає, що він обертається надто швидко. Треба сповільнити рух, а відтак обернутися кілька разів у протилежному напрямку. Допоможе і прийом, який застосовують танцюристи: обрати на рівні очей будь-який предмет і фіксувати на ньому погляд під час кожного обертання.

Вправа «Розслаблена готовність». Мета: підготуватися до зміни діяльності, зокрема після інтенсивної розумової праці. Учні сідають прямо, ногами міцно впираються в підлогу. Злегка розгойдуться вперед-назад верхньою частиною тіла, відтак ці рухи переходять у колові. Можна при цьому заплющити очі, щоб вправа приносила більше задоволення. Далі уріноманітнюємо рухи. У когось може виникнути бажання рухатись інтенсивніше, а хтось, навпаки, майже припинить рух, відчуваючи його всередині. У такі моменти з'являється відчуття зосередженості та спокою. Мозок відновлюється і водночас залишається активним.

Вправа «Слон». Вправа ефективна у роботі з кінестетиками та гіперактивними дітьми (стимуляція мозочка поліпшує слух, зір, пам'ять, здатність обробляти вербальну інформацію). Учні стають в

коло, ноги на ширині плечей, нахилити голову ліворуч так, щоб вухо торкнулося плеча. Підносять ліву руку і дуже повільно виписують нею велику лежачу вісімку (знак нескінченності). Очіма стежать за кінчиками пальців. Виконується 5 разів. Опускають руку, нахиливши голову до правого плеча і повторюють вправу.

Вправа «Спляча вісімка». Мета: розслаблення потиличних м'язів, поліпшення циркуляції крові, активізація очних м'язів. Цією вправою добре закінчувати урок, якщо після нього в учнів ще є уроки, на яких їм доведеться багато писати, рахувати, говорити. Учні сідають зручно, виправляють спину і розслаблюють плечі. Двічі глибоко вдихають так, щоб спочатку відчуті свій живіт, а потім – груди. Почати малювати у повітрі кінчиком носа лежачу вісімку. Виконуючи, уявляють що символ нескінченності. Звертають увагу, яку вісімку вони малюють, – вузьку чи широку, розфарбують її в приємний колір. Можна змінювати напрямок руху і почати малювати у протилежному. Виконувати не менше однієї хвилини.

Вправа «Не все так просто». Мета: мобілізація уваги, мотивація на подолання труднощів, тренування координації рухів. Учні правою рукою малюють у повітрі хрест, лівою рукою – коло. Далі роблять це одночасно: правою рукою – хрест, а лівою – коло. У кого це вийде, повідомляє переможним вигуком. Існує безліч варіантів виконання цієї вправи. Можна однією долонею погладжувати коловими рухами живіт, а другою – торкатися голови. Також можна ступнею описувати коло, а рукою — писати у повітрі своє ім'я.

Вправа «Комарики». Мета: збадьоритись, освіжитися, набратися сил, спрямувати енергію в позитивне русло. Учні стають так, щоб можна було вільно розвести руки. Опускають руки і починають тихенько дзижчати: «З-з-з», подібно до комарів – так, наче до кімнати залетіла ціла хмара комарів. Імітують руками рух комариних крил: злегка піднятими руками роблять колові рухи. Поступово підіймають руки вище і збільшують радіус обертання, інтенсивність і висоту звуку. Підносять руки доти, аж поки вони зімкнуться над головою. Відтак усе повторюється у зворотному порядку, опускаючи руки і стишуючи голос. Повторюючи цю вправу можна обирати інші звуки і рухи. Учні можуть імітувати торохтіння мотора старого трактора, голос і рухи ведмедя тощо.

Вправа «Буратіно»

Буратіно потягнувся.

Раз – нагнувся, два – нагнувся.

Руки в сторони розвів –

Мабуть, ключик загубив!

Щоб його нам відшукати,

Треба нам навшпиньки стати!

Вправа «Ми капусту шаткували».

Ми капусту шаткували, шаткували.

Солі в неї ми поклали, ми поклали.

Ми капусту м'яли, дерли.

Смачну моркву в неї терли.

Гра «День/ніч». Усі учні класу стоять поряд із партою або зі своїм робочим місцем. Коли вчитель промовляє «День», то учні можуть довільно рухатись, гомоніти та веселитись, а коли каже «Ніч» – мають завмерти (якщо ж хтось хоч поворухнеться «вночі», то він вибуває з гри та сідає на своє місце за партою). Гра продовжується до визначення переможця.

Гра «Орел, слон, мавпа». Діти стають колом. У центрі знаходиться ведучий. Він вказує на будь-якого учасника з кола та промовляє «орел», «слон» або «мавпа». Для відтворення однієї фігури потрібно три учня. Ведучий вказує на певного школяра, промовляючи «орел». Дитина, на яку вказали, має зобразити дзьоб, а її сусіди – крила. Якщо ведучий промовив «мавпа», то учасник, на якого він показав, має почати кривлятися, а його сусіди – зобразити руки, які чухають боки уявної «мавпи». Якщо ведучий промовив «слон», учасник, на якого він показав, має зобразити хобот, а його сусіди з обох боків – великі вуха.

Гра «Куховаримо». Діти стають колом, яке є уявно. «каструлею». Вчитель називає, яку саме страву учні класу будуть разом уявно готувати (борщ, салат, компот тощо). Після цього кожен учасник сам придумує та називає, яким саме інгредієнтом він буде (сіть, цукор, вода, певний овоч чи фрукт, м'ясо тощо). Вчитель промовляє: «Зараз ми будем готувати ... (наприклад, борщ)». Після цього він називає у довільній послідовності, які саме складові майбутньої уявної страви буде покладено у каструлю. Той, кого назвали, має стрибнути у центр та взяти за руки всіх тих, хто вже

сидить у колі. Гра продовжується доти, поки всі відповідні «інгредієнти» не будуть у «каструлі».

Гра «Чапля». Мета: тренування вестибулярного апарату. За сигналом діти згинають праву ногу в коліні, повертають її під кутом 90° до лівої ноги, притиснувши ступню до стегна лівої ноги якомога вище. Руки на поясі. Очі заплющені. Необхідно протриматися в такому положенні якомога довше. Учитель оголошує конкурс на кращу «чаплю».

Гра «Годинник». Учитель пропонує уявити, що колектив класу – величезний годинник, який працює за відповідним сигналом педагога. Учні розраховуються по порядку (кожен має запам'ятати свій порядковий номер). Потім вчитель називає час, наприклад, 10 годин 12 хвилин (той, у кого порядковий номер означає години, має плеснути у долоні, у кого хвилини – стрибнути). Той, хто помилився, вибуває з гри.

Вправа «Цифри». Учні мають «написати» цифри незвичайним способом: цифру 1 «пишемо» носом; цифру 2 – підборіддям; цифру 3 – правим плечем; цифру 4 – лівим плечем; цифру 5 – «пишемо» правим ліктем; цифру 6 – лівим ліктем; цифру 7 – правим коліном; цифру 8 – лівим коліном; цифру 9 – правою ногою.

Продовжити у зворотному порядку [85].

Підсумкові завдання. Підсумкові завдання дають змогу не тільки закріпити пройдений матеріал, а й вислухати враження учнів про урок і позитивно завершити заняття.

Зворотний зв'язок. Вправи на отримання зворотного зв'язку допомагають учням висловити думки і почуття з приводу уроку, а вчитель зможе звірити результати своєї роботи з очікуваними і в разі потреби підкоригувати свої майбутні плани і дії. Методики зворотного зв'язку (рефлексії)

Вправа «Відкритий мікрофон». Завершуючи кожен окремий урок, учні по черзі продовжують фразу: «На цьому уроці...»(мені сподобалося / не сподобалося; було цікаво, смішно, незвично, нове, стало сюрпризом; мене найбільше здивувало; я дізнався / дізналася; мій найбільший успіх – це; я не вмів / вміла, а тепер умію тощо).

Вправи для завершення уроку

Вправа «Подарунок». Учні малюють на аркуші паперу подарунок комусь із дітей. Кожен по черзі презентує свій подарунок. Клас відгадує, кому він адресований.

Вправа «Електричний струм». Усі беруться за руки і, починаючи з учителя, передають одне одному потиск руки. Коли цей сигнал надходить до вчителя з іншого боку, всі підносять руки вгору і промовляють: *«До побачення! До наступної зустрічі!»*.

Вправа «Хай щастить». Стають боком в тісне коло, кладуть праві руки одна на одну в центрі, піднімають ліву ногу і, стрибаючи на правій, промовляють хором: *«Хай сьогодні нам щастить, хай нам завтра пощастить, хай завжди усім щастить! Будьмо!»*.

Вправа «Я бажаю тобі...». Учні стають у коло, передають одне одному свічку (квітку) і висловлюють добрі побажання або слова подяки.

Вправа «Віночок побажань». Перший день. Узяти сусіда за руку і продовжити фразу: *«Я бажаю тобі...»*. Не відпускати руки. Закінчивши, заплющити очі й подумки побажати всього найкращого тим, кого ви любите. Другий день. Покласти праву руку на ліве плече сусідові й продовжити фразу: *«Я бажаю тобі...»*. Не забирати руки. Закінчивши, заплющити очі й подумки побажати всього найкращого тим, кого ви любите. Третій день. Обійняти сусіда за талію. Далі те саме, що й у попередні дні. Четвертий день. Обійняти сусіда за плечі. Далі те саме, що й у попередні дні.

Важливе місце в організації навчальної діяльності учнів посідає **організація групової роботи**.

Якщо треба об'єднати учасників у дві групи, можна розрахувати їх на: день і ніч; я і ти; лівий і правий; жайворонки і сова; земля і небо тощо.

Об'єднати у три групи можна розрахунком за кольорами світлофора (зелений, жовтий, червоний), іменами казкових персонажів (Ніф-Ніф, Нуф-Нуф, Наф-Наф). У чотири групи можна об'єднати за порами року (зима, весна, літо, осінь), назвами океанів (Індійський, Атлантичний, Тихий, Північний Льодовитий), сторонами світу (північ, південь, захід, схід) тощо.

Якщо треба об'єднати учасників у сім груп, можна розрахувати їх за кольорами веселки (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий), нотами (до, ре, мі, фа, соль, ля, сі) або днями тижня (понеділок, вівторок, середа, четвер, п'ятниця,

субота, неділя). Об'єднання у 12 груп доцільно здійснити за назвами місяців.

Поділ на групи, можна здійснити, розрізавши листівки на 2-6 частин. Роздати їх учням і запропонувати об'єднатися в групи, склавши з частин цілі листівки. Листівок має бути стільки, скільки груп має бути. (Наприклад, на уроці 20 учасників, щоб об'єднати їх у п'ять груп, необхідно п'ять листівок, кожна з яких розрізана на чотири частини).

Цікавим є поділ на групи за геометричними фігурами (кола, квадрати, трикутники, ромби, паралелепіпеди). Можна розрахувати учасників на котиків, песиків, півників і поросятко, запропонувавши заплющити очі і лише за допомогою характерних звуків об'єднатись у групи. Ця вправа допомагає не лише сформувати групи, а й добре знімає м'язове і психологічне напруження. Як варіант, учитель може об'єднати в групи учнів за назвами квітів (*троянди, лілеї, ромашки, проліски*), фруктів (*яблука, банани, помаранчі, виноград*), овочів (*капуста, огірок, буряк, морква*), видами зернових (*жито, пшениця, рис, гречка*), марками автомобілів (*БМВ, мерседес, мазда, тойота*), мобільних телефонів (*самсунг, нокія, сіменс, моторола*), напоїв (*фанта, пепсі, кола, спрайт*) тощо.

Якщо під час уроку необхідно тричі формувати групи (у три групи; чотири групи; у групи по троє), учитель готує вирізані з паперу геометричні фігури – *кола, трикутники, квадрати*, розфарбовані чотирма різними кольорами – *червоний, синій, зелений, жовтий*, на звороті кожної написані цифри (1, 2 чи 3) та роздає учням для формування груп: перший раз – за формами геометричних фігур (*кола, трикутники, квадрати*); другий раз – за кольорами (*червоний, синій, зелений, жовтий*); третій раз – по троє так, щоб у кожній групі були одиниця, двійка і трійка.

Дієвий спосіб – роздати конверти, у які попередньо покласти пелюстки трьох різних квітів, травинки чотирьох видів і фрагменти розрізаних на три частини листочків. У цьому випадку щоразу треба казати учням, за якою ознакою їм треба об'єднуватися. Можна роздати намистинки трьох різних видів, шматочки ниток чотирьох кольорів, розрізані на три частини клаптики тканин тощо.

Необхідним елементом навчання на роках «Я досліджую світ» є використання **пісенного матеріалу**.

Веселі дитячі пісні дають змогу не лише наповнити атмосферу в класі позитивом, але й доповнити тему уроку.

Пісня «Дід Іван корівку має». Можна використати до тематичного тижня «Наше довкілля».

Дід Іван корівку має. Іа-іа-йоу! Він корівку доглядає. Іа-іа-йоу!

Му-му тут, му-му там. «Я пасу корівку сам!».

Дід Іван корівку має. Іа-іа-йоу! Дід Іван овечку має. Іа-іа-йоу!

Він овечку доглядає. Іа-іа-йоу! Ме-ке-ке тут, ме-ке-ке там.

«Я стрижу овечку сам!» Дід Іван овечку має. Іа-іа-йоу!

Дід Іван свиню тримає. Іа-іа-йоу! Він ту свинку доглядає. Іа-іа-йоу!

Рох-рох тут, рох-рох там. «Я помию свинку сам!»

Дід Іван свиню тримає. Іа-іа-йоу! Дід Іван ще й мишку має. Іа-іа-йоу!

Він ту мишку доглядає. Іа-іа-йоу! Пі-ні тут, пі-ні там. «Я годую мишку сам!»

Дід Іван ще й мишку має. Іа-іа-йоу! Дід Іван тварин тримає. Іа-іа-йоу!

Про тварин своїх він дбає. Іа-іа-йоу! Звірі тут, звірі там.

«Любить звірів дід Іван!»

4. Наведемо декілька завдань з курсу «Я пізнаю світ» (Інтелект України). Система вправ і завдань базується на практико-орієнтованій основі, характеризується багатофункціональністю, гнучкістю, різноманітністю, містить завдання різних рівнів – від репродуктивного, пошукового до творчого, що сприяють активізації **пізнавальної активності** учнів початкових класів. Крім того, передбачено вправи й завдання **проблемного, ситуаційного характеру**, такі, що потребують організації парної та групової роботи.

1. Уважно переглянь фрагмент мультфільму. Напиши коротку розповідь про побачене, у якій буде зачин, основна частина і кінцівка.
2. Переконай друга в тому, що вчитися дуже цікаво та приємно. Скористайся алгоритмом наведення аргументів: – *Вислов свою думку (почни так: «Я вважаю, що...»)*. – *Поясни, чому ти так вважаєш (почни так: «Я вважаю так тому, що...»)*. – *Наведи приклад (почни так: «Наприклад, ...»)*. – *Узагальни свою думку (почни так: «Отже, ...»)*.

3. Переглянь презентацію та намалюй піктограми до слів. Підсумуй знання за картою знань.
4. Підпиши на карті Білорусь. Наведи кольоровим олівцем спільний кордон України й Білорусі.
5. Виконай вправу на розвиток пам'яті. Намалюй побачене в презентації.
6. Знайди та познач зайвий рисунок. Поясни свій вибір.
7. Візьми гумку, підними її над партою та відпусти. Що сталося з гумкою? Чому?
8. Чому дощ іде згори донизу, а не навпаки?
9. Знайди на карті Нідерланди та напиши назву континенту, на якому вони розташовані. Ручкою проклади маршрут, яким ти зможеш дістатися з України до Нідерландів.
10. Виконай завдання Знайка. Уважно розглянь зображення птаха та намалюй предмет рукотворного світу, схожий на птаха під час польоту.
11. **Вправа «Фотоапарат»** (розвиток та збільшення обсягу пам'яті). На екрані телевізора з'являється три стовпчики слів, по 3 слова, які стосуються теми уроку. Учні дивляться на екран упродовж 10 секунд, тоді слова зникають, і діти записують слова, які запам'ятали у зошит.
12. **Вправа «Метаграма»**. Метаграма – це низка слів, у які

Л	О	З	А
Р	О	С	А

Л	О	З	А
К	О	З	А
К	О	С	А
Р	О	С	А

кожне наступне слово відрізняється від попереднього лише однією літерою. Потрібно перейти від верхнього слова до нижнього, замінивши на кожному кроці лише одну літеру.

13. **Вправа «Кола на воді»**. До кожної букви, яке стосується теми уроку, дібрати і записати слово, яке починається з неї. Усно скласти речення, які утворять зв'язний текст.

Наприклад. Візьмемо слово «мрія». М – мужність, р – рятувальник, і - інтерес, я – якнайбільше. – «Після перегляду

фільму в мене появилася мрія. Для того, щоб втілити її в життя, коли я виросту, мені потрібно навчитися мужності. Адже я обрав професію рятувальника. Головне, щоб ставши дорослим, в мене не зник інтерес до цієї справи. Тож буду якнайкраще вчитися у школі і виконувати всі вказівки батьків».

Наведемо приклад орієнтовної методики опрацювання теми **«Що мене оточує?» (1клас)**

I. Ранкова зустріч «Що ти побачив дорогою до школи?»

1. Робота в парах – Що я побачив дорогою до школи?

Учні діляться враженнями про те, що цікавого вони побачили дорогою до школи.

Після виконання завдання учитель запитує учнів:

– Чий співрозмовник побачив щось цікаве дорогою до школи?

Усі роблять висновок про те, що світ навколо нас дуже цікавий, тому його потрібно досліджувати. І цьому будуть присвячені інші заняття, а учні стануть справжніми дослідниками світу, що нас оточує.

Перша ознака дослідника – спостерігати і ставити запитання. Тому наступне завдання буде присвячене саме цьому.

2. Гра «Скринька невідкритих таємниць»

Заздалегідь готується скринька, у якій зберігатимуться «дослідницькі» запитання.

Учитель: *– Ідучи до школи, ви бачите навколишній світ, можливо, у вас виникають запитання, пов'язані з тим, що ви бачите. А спробуйте самотійно поставити таке запитання, яке вас цікавить (намалюйте, розкажіть і покладіть у скриньку).*

Наприклад: *– Чому пташки літають? – Чому вранці в погожий день на траві випадає роса? – Чому з'являється веселка? Обов'язково наголосіть, що відповіді на всі запитання ми намагатимемося знайти разом.*

II. Дослідження слова «довкілля»

Учитель пронує учням розшифрувати таємне слово, без якого сьогодні на заняттях ніяк не обійтися. Це слово означатиме «те, що довкола нас», «світ, що довкола нас». Промовляючи цей вираз, малює на дошці схематично людину й обводить її колом. Пограємось у мовну загадку: це слово має аж 8 букв і ми мусимо їх відгадати.

- Слово починається на «Д» (це перша буква) і закінчується на «Я» (це восьма буква). Д _ _ _ _ _ Я .

- Друга буква цього слова схожа на коло / обруч (О). (Якщо діти відгадали букву, вписує її замість рисочки у слово.

- Передостанні букви цього слова схожі на дашок будиночка, якщо писати друкованими літерами (Л).

- У цьому слові є літера, схожа на паличку (І). 4. У цьому слові є буква, схожа на половину літери Ж/ або з якої починається слово «Котик». 5. У цьому слові є така сама літера, з якої починається імя дівчинки, що сидить за першою партою (Валя).

Запитує у дітей: – *Чи знаєте ви, що означає слово довкілля? – Від якого слова походить назва довкілля? Замініть це слово іншим словом, яке означає те саме (світ / навколишній світ / оточення / середовище).*

III. Розпізнавання природних і рукотворних тіл.

– *Слухання вірша «Гімн довкіллю» (Є. Кукуяшна, О. Смага).*

Завдання: послухати уважно вірш «Гімн довкіллю» й описати його настрої.

Гімн довкіллю

Це Сонце і Місяць, і блискавка, й грім.

І кулі, що з неба привіти шлють всім.

Це вітер веселий, що з травами грає.

Ранкова зоря, що в небі засяє.

Струмочок маленький, що швидко біжить.

Це батько і ненька – без них не прожить.

Земля, де ти ходиш, вода, що ти п'єш.

Будинок рідненький, в якому живеш.

І друзі, і школа, і все, що довкола.

Що любиш, шануєш, завжди бережеш,

Словом єдиним – ДОВКІЛЛЯМ назвеш !

Воно дасть тобі силу, наснагу, дозвілля.

Бо сам ти також частина довкілля.

– *Робота в групах. Розпізнавання природних і рукотворних тіл.*

Учні серед отриманих малюнків, знаходять ті, про які згадувалось у вірші та розкладають їх у 3 конверти: у перший –

предмети живої природи, у другий – неживої природи, у третій – предмети, створені людиною. Учитель: – *Скільки малюнків у кожному конверті? – У якої групи малюнків більше/ менше і на скільки?*

– *Які групи одержали рівну кількість предметів?*

- *Вправа (розпізнавання природних і рукотворних тіл)*

Учні діляться на 3 групи: 1-ша група має плеснути в долоні, коли називатимуть предмети живої природи; 2-га група має плеснути в долоні, коли називатимуть предмети неживої природи; 3-я група має плеснути в долоні, коли називатимуть рукотворні предмети.

Учитель повільно називає об'єкти довкілля (сонце, квітка, комп'ютер, білочка, місяць, книжка, камінь, «яйко-сподівайко» (кіндер-сюрприз) тощо), щоб діти не лише встигли зреагувати, а й посміятися, якщо це буде жартівливе слово).

- *Гра «Квіткова галявина» (для групової чи парної роботи)*
Завдання: – *Полічіть комах, запишіть кількість у віконечках. – Яких комах більше? – Чи кожна комашка відшукає квітку? – Скільки сонечок має долетіти, щоб їх стало стільки ж, як і метеликів?*

IV. Слухання вірша В. Чуба «Що таке довкілля?» або казки В. О. Сухомлинського «Горобчик і вогонь».

Знаходження слів на позначення живої і неживої природи

Завдання: послухати вірш/казку, висловити свою думку про твір.

Учитель: *прочитаю вірш ще раз, але тепер для того, щоб ви звернули увагу на те, чи у вірші будуть слова на позначення предметів живої чи неживої природи.*

– *Скажіть, хто уважно слухав вірш, то зауважив, що у ньому було багато слів на позначення предметів неживої природи. До речі, скільки?) І лише одне слово на позначення предмета живої природи. Яке це слово? (друг).*

V. Рефлексія.

Повернення до «скриньки невідкритих таємниць»

Запитання до учнів: – *Чи пам'ятаєте ви про скриньку, яка з'явилася сьогодні вранці? – Чи хтось знайшов відповідь на своє запитання? – Якщо так, то на яке?*

РОЗДІЛ V. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «ЛЮДИНА І СВІТ»

Зміст освітньої галузі «Людина і світ» визначається особливостями соціалізації особистості молодшого школяра в українському суспільстві.

Освітня галузь спрямована на формування в молодших школярів уявлень і понять про цілісність світу, виховання гуманної, творчої, соціально активної особистості, здатної екологічно мислити, бережливо ставитися до природи, розуміти значення життя як найвищої цінності.

Основною **метою** освітньої галузі є: засвоєння узагальнених та емпіричних уявлень і понять, які відбивають основні властивості та закономірності реального світу, місце в ньому людини; розширюють і систематизують соціальний та пізнавальний досвід молодшого школяра; забезпечення первинних ціннісних орієнтацій у різноманітних галузях життя, культурній спадщині України, регіону, сім'ї; створення передумов для усвідомленого сприйняття та засвоєння соціальних норм, традицій українського народу, культурних і статево-рольових стандартів поведінки.

Освітня галузь ґрунтується на реалізації таких **принципів**:

1) відповідність цінностей українського суспільства особистісній формі їх існування, тому до галузі включено не лише елементи знань про навколишній світ і місце в ньому людини, певні способи діяльності, а й досвіду особистісного ставлення до системи цінностей українського суспільства, зокрема етнічних, загальнонаціональних, загальнолюдських;

2) взаємодія змістової і процесуальної сторін навчання означає врахування специфіки діяльності молодших школярів шляхом забезпечення чуттєвого сприймання, організацію активного спілкування дітей із соціальним і природним оточенням, накопичення досвіду ціннісного ставлення до навколишнього середовища;

3) наступність і перспективність у межах предмета і його зв'язок з іншими дисциплінами в системі початкового навчання.

Основними структурними компонентами змісту цієї освітньої галузі є:

- знання про українське суспільство, довкілля, в якому живе дитина, способи пізнання й орієнтації в навколишньому житті;

- первинні моральні та оцінні поняття і уявлення, уміння виконувати пізнавальні дії, виявляти залежності, робити самостійні висновки, спілкуватися з людьми, оцінювати вчинки. Значне місце відводиться ознайомленню із сенсорними еталонами і набуттю навичок поведінки в природному та соціальному оточенні.

Крім перелічених традиційних компонентів, включено емоційно-ціннісні, особистісні, які виражають ставлення до отримуваних знань, створюють міжсуб'єктність спілкування у процесі пізнавальної, комунікативної діяльності, проявляються у переживаннях, смислотворчості учнів і є потужним джерелом мотивації їх навчання.

Змістовими компонентами є: науково-пізнавальний: система знань (емпіричні факти, уявлення, елементарні поняття), яка опосередковано відображає закони і закономірності природи та місце в ній людини; **діяльнісний:** навчально-пізнавальна діяльність для оволодіння природознавчим змістом і практична діяльність, пов'язана з охороною природи та свого здоров'я; **ціннісний:** система цінностей у ставленні до природи, до людей, до самого себе.

До змісту цієї освітньої галузі включені також компоненти, що сприяють: розвитку емоційності дитини, спостережливості, мисленню, активізації творчих здібностей, самостійності, активності та пізнавальному інтересу.

Зміст і його структурування визначається загально-дидактичними і власне природничими (фенологічним, краєзнавчим, українознавчим, планетарним, екологічним) принципами, які реалізуються в сукупності.

Розвивальний аспект змісту цієї галузі передбачає формування досвіду творчої діяльності учнів, оволодіння узагальненими способами дій, рольове моделювання способів поведінки в різних ситуаціях, розвиток активного пізнавального ставлення до дійсності, тобто формування розумових здібностей учнів, їх емоційної сфери, спостережливості, забезпечення умов для оволодіння досвідом спілкування, самореалізації, самовираження в навчально-пізнавальній діяльності відповідно до індивідуальних можливостей кожної дитини. Здійсненням виховної функції є

формування у школярів патріотизму, поваги до Української держави, її символіки, свідомого бажання зробити свій внесок у становлення України як демократичної заможної держави. Виховне спрямування забезпечується набуттям учнями досвіду емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу через вибір змісту, особистісно значущого для дітей, його зв'язок із навколишньою діяльністю, співвідношення системи потреб і мотивів, створення умов для самовираження учнів у різних видах діяльності, засвоєння молодшими школярами елементів екологічної культури, усвідомлення ними цінності здоров'я і здорового способу життя, залежності життя людини від стану навколишнього природного середовища.

Освітня галузь окреслюється такими **змістовими лініями**: людина як особистість; людина, природа і суспільство; людина серед людей; культура; нежива природа; жива природа; планета Земля; наша Батьківщина – Україна; рідний край.

У початкових класах через уведення предмета «Я у світі» готується підґрунтя для диференційованого вивчення суспільство-знавчої галузі на наступних ланках школи.

Метою предмета у 3-4 класах є особистісний розвиток учня, формування його соціальної і життєвої компетентностей на основі поетапного засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює загальнолюдські, загальнокультурні і національні цінності, соціальні норми, громадянську активність, практику прийнятої в суспільстві поведінки, толерантного ставлення до відмінностей культур, традицій, різних точок зору.

Ця мета досягається шляхом реалізації таких **завдань**:

– формування життєвих, соціальних, громадянських компетентностей молодших школярів у їх ставленні до природи, суспільства, інших людей і самих себе, а також найважливіших людських якостей, необхідних у власному житті, в різних сферах діяльності й співіснуванні з іншими живими істотами;

– виховання гуманної, соціально активної особистості, яка усвідомлює свою належність до різних елементів етносоціального й соціально-культурного середовища, здатної розуміти значення життя як найвищої цінності; усвідомлювати переваги чеснот, норм, установок та якостей, притаманних громадянину демократичного суспільства;

– оволодіння способами діяльності і моделями поведінки, які відповідають чинному законодавству України, враховують інтереси і потреби громадян, передбачають повагу і взаєморозуміння між людьми;

– розвиток навичок взаємодії у сім'ї, колективі, суспільстві через активне спілкування з соціальним оточенням, накопичення досвіду комунікативної діяльності, толерантної поведінки, співпереживання і солідарності з іншими людьми;

– формування основ споживчої культури, вміння самостійно прийняти рішення щодо власної поведінки у різноманітних життєвих ситуаціях;

– випробування соціальних ролей, де можна виявити навички соціально бажаної поведінки як громадянина, члена громади, дитячого колективу, як споживача, як учасника соціальних, культурних, природоохоронних акцій тощо.

Програмою визначено що у дидактико-методичній систематизації навчального матеріалу особливо важливого значення надається зв'язку його з життям, оскільки обмеженість відповідного досвіду учнів потребує постійного залучення й аналізу життєвих вражень – цієї головної чуттєвої опори набутих знань. Це ж стосується принципу поєднання методів і прийомів навчання – він передбачає активне й свідоме нагромадження, а відтак – і узагальнення вражень із різних джерел, доцільну організацію самостійної й пошукової діяльності учнів. Це сприятиме пізнанню самими учням свого довкілля і самовизначенню у ньому, дасть можливість формувати у них елементарні навички дослідницької роботи, співпраці з іншим людьми і виробляти зацікавлене практичне ставлення до пізнаваних об'єктів.

Предмет «Я у світі» містить такі теми «Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина у світі». Саме така послідовність розташування навчального матеріалу, дає змогу формувати світогляд молодшого школяра. Дитина починає з усвідомлення себе, як частини соціуму, своєї родини, школи, у якій навчається, поступово переходячи до більш широких понять, таких як рідний край, Україна, світ в цілому, що в результаті дає учневі можливість відчутти себе не просто українцем, а майбутнім громадянином світу.

У вивченні предмету акцент робиться на:

- усвідомленні важливості демократичних цінностей;
- засвоєнні культурних норм свого народу;
- усвідомленні взаємозв'язку між людиною і суспільством, їх значущості один для одного;
- набутті навичок використання різних соціальних ролей;
- утвердженні самоцінності людського життя.

У змісті Державного стандарту початкової освіти зазначено, що *«соціальна і громадянська компетентності як ключові мають міжпредметний характер, інтегруються за допомогою всіх освітніх галузей і спрямовуються на соціалізацію особистості, набуття громадянських навичок співжиття і співпраці у суспільстві, дотримання соціальних норм»*. Тому предмет «Я у світі» має міжпредметний характер. Окремі аспекти матеріалу, що вивчається частково намічені у предметах «Основи здоров'я», «Читання». Але зміст матеріалу предмету «Я у світі» оригінальний і не повторює інші предмети, що вивчаються у початкових класах.

Матеріал предмету «Я у світі» дібраний за **принципами** науковості, систематичності, доступності, відповідності життєвим реаліям і базується на таких твердженнях: любов до України, віра в її майбутнє, що притаманна кожному громадянину України; життя кожного українця базується на цінностях, які властиві його народу; майбутнє кожної дитини спрямоване на успіх (наведені приклади життя видатних українців минулого і сьогодення). Зміст предмету «Я у світі» має світоглядний характер, тому варто опиратися на життєвий досвід дітей, дати їм змогу поглянути на світ з різних точок зору. Набуті знання і вміння мають слугувати інструментом пізнання світу, знаходження свого місця в ньому, самовираження. Вчитель формує не споживацький, а діяльнісний підхід до розгляду ситуацій, розв'язання проблем, які постають перед молодшими школярами, реалізує можливість займати активну життєву позицію, мати і висловлювати свою точку зору. Поступово педагог у взаємодії з батьками створює таке соціокультурне середовище, яке спрямо б формуванню демократичної, відповідальної, креативної особистості дитини, що шанує традиції свого народу, працює на його благо, дотримується законів суспільства.

Матеріал предмету «Я у світі» дає змогу вчителю надавати значної уваги превентивному вихованню підростаючого покоління. Є можливість розглянути, проінсценувати, обговорити різноманітні,

з правової точки зору, ситуації, що сприятиме формування негативного ставлення до протиправних діянь. Для розгляду учнів представлено достатня кількість ситуацій, де вони мають сформулювати своє ставлення, оцінити дії іншої людини і свої власні. Це сприятиме самовираженню, формуванню впевненості у собі, підвищенню самооцінки.

РОЗДІЛ VI. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ «Я У СВІТІ»

«Я у світі» – навчальний предмет, який справедливо називають першим курсом громадянської освіти: 35 навчальних годин у третьому класі (2019/2020 н. р.) та 35 – у четвертому (навчання «Я у світі» завершується 2020/2021 н. р.).

Курс охоплює такі теми: «Людина»; «Людина серед людей»; «Людина у суспільстві»; «Людина у світі», які сприяють поетапному усвідомленню учнями єдності компонентів «Я – сім'я – школа – рідний край – Україна – світ»; розкриває взаємодію людей у сім'ї, колективі, суспільстві; передбачає активне спілкування дітей із природним і соціальним оточеннями, набуття досвіду особистісного ставлення до системи цінностей демократичного суспільства. Суспільствознавча галузь у державних стандартах освіти від першого до одинадцятого класу створює реальні можливості для цілеспрямованого формування системи ставлень учнів до навколишнього світу, умови для вибору ними суспільних цінностей, норм поведінки, ідеалів.

1. Ключові зміни до програми. Обговорення навчальної програми з предмету «Я у світі» було дискусійним. На основі узагальнення побажань 2016 року було здійснено наступні зміни:

Знято теми, які дублюються зі змістом предмету «Основи здоров'я» і які доцільніше вивчати на «Основах здоров'я» (Розвиток людини протягом життя, зовнішність людини).

Доповнено чи конкретизовано теми, які повторюються в 3 і 4 класах програми «Я у світі» (Наприклад: «Людське Я» (3 клас); Дискусія на одну із тем (на вибір): «Де закінчується щедрість і розпочинається марнотратство?», «Чим відрізняється стійкість від упертості?» (4 клас); «Символи держави: Герб, Прапор, Гімн, їх значення» (3 клас) і Національні та державні символи України. Робота з документами. Обговорення С.10, С.20, С.67 Конституції України. (4 клас) тощо.

Включено в програму практичні роботи, рольові ігри, дискусію, навчальні проекти: колективні, групові, індивідуальні. На кожен навчальний проект запропоновано кілька тем. Це дало змогу об'єднати деякі теми і цим, з одного боку, розвантажити програму, надати право вибору як вчителю так і учню, з іншого,

підказати вчителю на які аспекти варто звернути увагу. Наприклад, після теми «Національні та державні символи України» (4 клас) пропонується практична робота: «Створення фотоколажу (проведення конкурсу малюнків) на одну із тем (на вибір): «Державні символи у моєму житті», «Хліб і сіль – символи української гостинності», «Свята нашої держави».

Запропоновано практичні види діяльності, які можуть активізувати формування соціальної та громадянської компетентностей: Дослідження діяльності дитячих екологічних організацій, станцій чи груп в твоєму селі, місті чи регіоні. Екологічний рейд «Рідній природі – на допомогу». Благодійна акція «Допомагаємо творити добро». Волонтерство як добровільна суспільно-корисна діяльність.

У Державних вимогах до навчальних досягнень учнів відбулося зміщення акцентів зі знанневих результатів на діяльнісні.

Для реалізації розвивальної функції слід використовувати завдання, спрямовані на формування особистісних якостей дитини – допитливості, цілеспрямованості, вольової й емоційної сфер, досвіду творчої діяльності. Зокрема завдання і вправи, які передбачають рефлексивні дії учнів, тренування поведінкових еталонів, оцінку й вибір оптимального розв'язку з-поміж запропонованих.

Для **мотивації** варто включати ігрові і практичні ситуації, дослідницько-пошукові і творчі завдання. Надзвичайно важливо, щоб учні мали змогу бути почутими, коли переживатимуть ситуацію успіху, будуть поставлені в ситуацію вибору змісту, форми діяльності, виду завдань партнерів для їх виконання з позиції конструкторів знань, а не пасивних спостерігачів.

Можна використовувати **особистісно-орієнтовані технології** навчання (за О. Савченко), зокрема: діагностична основа навчання; зосередження на потребах учнів; гуманізація навчального спілкування; співпраця, співтворчість між учнями і вчителем; переважання навчального діалогу; турбота про фізичне й емоційне благополуччя; стимулювання розвитку, саморозвитку і відповідальності учнів.

Чим більше вправ на осмислення себе, своїх перспектив, тим гнучкішою й еластичнішою стає психіка дитини, тим успішніше вона входить у соціальні зв'язки.

Коли висуваються гіпотези про об'єкт пізнання, розв'язуються **прогностичні задачі**; учні вступають у діалог щодо засадничих істин у системі: я – інший, я – навколишній світ; правда – неправда, добро – зло. Саме діяльність учня поєднує в єдине ціле множини процесів, які зумовлюють появу й функціонування нового знання, дають змогу розкрити неоднозначність впливу різноманітних умов. Тому варто приділяти увагу прийомам, які допомагають накопичувати якомога більше прикладів таких діяльностей, які формують досвід: описати гарне в іншій людині; дати характеристику партнеру, визначити функцію об'єкта; розгорнути критичну характеристику явища, спробувати на щось подивитись з іншого боку, з іншої точки зору; передбачити різні варіанти розвитку подій тощо. Безумовно, необхідним елементом побудови навчального процесу є правильне оцінювання діяльності учнів, створення ситуацій успіху в процесі оволодіння програмовим матеріалом.

Вивчення предмету «Я у світі» сприяє формуванню **життєвої компетентності** дітей; становленню кожного учня як особистості; розширенню соціального досвіду учнів; сприйняттю загальнолюдських цінностей, на яких базується життя соціуму; формуванню активної життєвої позиції; вихованню толерантного відношенню до інакших поглядів на життя, культури, релігії; розвитку творчих задатків і здібностей дітей.

Вивчення цього курсу в перспективі має на меті виховання майбутнього громадянина демократичної України, відданого своїй Вітчизні, законослухняного, господаря і справжнього патріота.

2. Викладання даного предмета МОНУ рекомендує вчителям забезпечувати **підручниками** «Я у світі» таких авторів: О. В. Талгіна, Г. Ж. Іванова, Н. М. Бібік.

Підручник «Я у світі» відображає завдання і зміст предмета відповідно до Державного стандарту початкової освіти (галузь «Суспільствознавство»). У ньому також розкриті методи і прийоми досягнення навчальних результатів: обговорення теми як пошукової задачі, які потрібно розв'язати на уроці; організація практичної роботи учнів в парах і групах; створення умов для пошуково-

дослідницької роботи як на уроці, так і в позаурочний час; діалог з учнем; позитивне підкріплення, стимулювання добрих вчинків; виконання проєктних завдань

Провідні функції підручника «Я у світі» реалізується комплексно: співтворчість учнів і вчителя; спільна праця з досягнення визначеної мети; навчальний діалог; гуманне ставлення до учнів; здоров'язберігаючий підхід; стимулювання розвитку творчих здібностей учнів.

Рубрики підручника з даного предмету: перевірте, поміркуйте, запам'ятайте, обговоріть правила, придумайте рекламу тощо.

Підручник подає зміст навчального матеріалу через розглядання сюжетної ситуації, історії вчинку, через життєву проблему або авторську розповідь, що відповідає віковим особливостям учнів 3-4 класів. Це дає можливість унаочнити навчальний процес, зробити зрозумілими для дітей складні явища і події, забезпечує емоційну участь дітей в процесі уроку.

Ілюстративний матеріал підручника: унаочнює зміст; сприяє запам'ятовуванню інформації; підтримує прагнення до творчості; сприяє розвитку емоційно-вольової сфери. Орієнтуючись на підручник, учителеві легко буде дозувати навчальний матеріал, організовувати практичну та пошуково-дослідницьку роботу.

Підручник передбачає діалог з учнем, розгортає тему як пошукову задачу (Маленька Україна чи велика? Звідки походять назви наших міст? Яким бути? Як досягти успіху?). Через опору на позитивне підкріплення, стимулювання добрих намірів і вчинків школярі освоюватимуть моральні норми і правила співжиття в суспільстві («Про добро і зло»; «Про доброту: щедрість і жадібність»; «Про правопорушення»; «Умій відмовляти»; «Чому не можна підглядати» та ін.).

Найчастіше уживаними **методичному апараті підручника є такі прийоми:** *поміркуйте і назвіть докази «за» і «проти»; зробіть припущення про те, що могло б трапитися, якби...; придумайте іншу кінцівку історії; назвіть причини, чому сподобалося і чому не сподобалося...; візьміть інтерв'ю в учня, який...; вигадайте нове призначення для...; напишіть оголошення про...; створіть рекламу; організуйте аукціон добрих справ.*

Виконати є спираючись на власний життєвий досвід – саме система таких пізнавально-практичних завдань дає змогу

впроваджувати діяльнісний підхід до навчання, формувати уявлення про соціум, в якому дитина живе.

Важливо акцентувати увагу дітей на причинно-наслідкових зв'язках між вчинками і їх наслідками, між відношенням до людей і оточуючих до тебе.

3. Особливості викладання предмета «Я у світі»

Щоб зацікавити учнів початкових класів вивчення даного курсу, пропонуємо: пропонування учням нестандартних навчальних завдань; використання інтерактивних педагогічних технологій (методу проектів, рольових ігор, моделювання життєвих ситуацій); застосування нестандартних форм проведення уроків (урок-диспут, урок-вистава, урок-квест); організація пошуково-дослідницької роботи дітей; акцентування на взаємозв'язку матеріалу із подіями сьогодення (участь у акціях, флешмобах).

Для розвитку особистості кожної дитини важливо заохочувати розвиток її здібностей, підтримувати намагання розв'язати проблемні ситуації, які виникають в навчанні, заохочувати прагнення до знань. Важливою частиною вивчення предмету «Я у світі» є створення ситуації успіху в процесі оволодіння програмовим матеріалом.

Для створення ситуації успіху на уроках «Я у світі» потрібно: *створювати атмосферу співробітництва, де у кожного невеличке, але важливе завдання; мотивувати кожний етап уроку; уважно вислуховувати думки кожного учнями, якими б легковажними вам вони не здавалися на перший погляд; підтримувати похвалою добрим словом кожного учня, який доклав зусиль до спільного результату.*

Важливо всіляко заохочувати звернення учня до власного «Я», до використання життєвого досвіду, подолання труднощів, творення нового знання. Безумовно, необхідним елементом побудови навчального процесу є правильне оцінювання діяльності учнів, створення ситуації успіху в процесі оволодіння програмовим матеріалом.

Труднощі, які можуть виникати у вивченні предмета «Я у світі»: *некоректна постановка мети, що не сприймається учнями як можлива; переважача роль учителя в проведенні уроку і недостатня участь учнів, що призводить до відсутності інтересу до предмету; перевантаження уроку словесними методами;*

недооцінка практично-дослідницької діяльності учнів; у конфліктних ситуаціях неповага до особистості, що пригнічує окремих учнів; відсутність справедливої оцінки їхніх результатів; недостатній час діяльній частині уроку.

Помічено: у молодшому шкільному віці важко передбачати можливі наслідки вчинків, тому послідовно вводяться прогностичні задачі типу: «Що буде, якщо...»; проєктні завдання, що потребують планування спільних дій, розподілу ролей і досягнення бажаного результату. У такий спосіб діяльність учнів спрямовується на спільне вироблення правил, створення власного життєпису, накопичення інформації про людей, які досягли успіхів у житті.

Таким чином, використовуючи **технології особистісно орієнтованого навчання**, увага спрямовується на вироблення траєкторії саморозвитку учня. Учителеві важливо збагатити навчальний матеріал конкретними фактами, які близькі й зрозумілі школярам певного класу, збалансувати питому вагу інформативного й діяльсного компонентів навчання.

Ілюстрації, які вчитель планує використовувати на цих уроках, мають бути функціональними, реалістично відображати зв'язки й залежності в навколишній дійсності, приваблювати учнів естетикою зображення, стимулювати їхній інтерес до теми.

Можливим було б використання і тренінгових технологій. Тренінг спонукає дитину звертатися до свого внутрішнього світу, оцінювати свої позитивні надбання і невикористані можливості, вибудовувати індивідуальну програму життєдіяльності на близьку і віддалену перспективу. Проте під час проведення тренінгів варто дотримуватися всіх вимог до їх проведення, оскільки за їх недотримання буде втрачатися результативність.

У змісті предмета «Я у світі» першочерговими є формування системи ставлення учнів до навколишнього світу, створення умов для вибору ними суспільних цінностей, формування соціальної, громадянської компетентностей та вміння вчитися, тож кожен урок вчителя має бути нестандартним, позбавленим знаннецентричності, спрямованим на здобуття дитиною практичних навичок.

4. Успішність здійснення громадянської освіти значною мірою залежить від **методів**, застосовуваних педагогом у процесі викладання. За визначенням І. Я. Лернера метод навчання є «системою дій вчителя, який організовує практичну і пізнавальну

діяльність учня, що стійко веде до засвоєння змісту освіти». Методи навчання зумовлені: а) специфікою цілей навчання або видів змісту освіти; в) особливістю засобів їх засвоєння; г) специфікою діяльності з організації та здійснення способів засвоєння.

Сучасна українська школа має також чималий досвід викладання традиційними методами, такими як: лекції, семінари, диспути, бесіди, самостійна робота з підручником та періодикою, написання рефератів, учнівські доповіді. З погляду завдань громадянської освіти потенціал цих методів досить значний: вони подають різноманітну інформацію, акцентують увагу учнів на ключових аспектах теми, ознайомлюють учнів з різними концепціями та підходами до проблеми, вчать робити загальні висновки. Однак традиційні методи не орієнтовані на активну взаємодію учня з учителем та учнів між собою, самостійне і спільне прийняття рішень, що має бути вирішальною передумовою їх громадянської активності в майбутньому.

Пріоритетну роль у громадянській освіті відіграють **активні та інтерактивні методи**: метод проблемного навчання, дослідницький, евристичний, що стимулюють творчість, ініціативу, самостійне та критичне мислення і базуються на принципі багатосторонньої взаємодії.

Класифікація методів формування знань, умінь та навичок учнів початкових класів у курсі «Громадянська освіта»:

- методи формування свідомості та світогляду юного громадянина України;
- методи емоційного впливу та формування громадянських якостей;
- методи формування навичок практичної, суспільно-творчої діяльності.

Створюючи класифікацію методів, застосовуваних педагогом у процесі викладання «Громадянської освіти» у 3-4 класах, серед загальних методів навчання ми обрали ті, що впливають на формування позитивних загальнолюдських рис учнів, їх світогляду та переконань особистості майбутнього громадянина України.

Так, важливими для нас є **методи формування свідомості та світогляду особистості громадянина України** (бесіда, розповідь, розповідь з елементами словникової роботи, спрямованої на з'ясування правничих, морально-етичних, культурологічних понять,

робота з правничими документами, опорними конспектами, методи дискусійного характеру, доповіді, диспути, приклад, наслідування). В їхній основі лежить слово педагога – могутній інструмент педагогічної діяльності. **Друга група – методи емоційного впливу та формування громадянських якостей.** Це методи стимулювання діяльності і поведінки учнів. Вони є незамінними, оскільки враховують емоційний аспект засобів стимулювання діяльності учнів. До неї належать: сприйняття та аналіз літературних уривків, творів історичного характеру, творів народного мистецтва, влучний добір питань для глибшого розуміння громадянських цінностей, аналіз міркувань своїх ровесників, розбір морально-етичного змісту творів українських письменників, мистецтва, моделювання моральних та правових ситуацій, ігрові ситуації проблемно-пошукового характеру, романтика, залучення до творчої діяльності, участь у конкурсах, змаганнях тощо. **Третя група – методи формування навичок практичної, суспільно-творчої діяльності – це методи організації діяльності учнів і формування досвіду громадської поведінки.** Передбачають логічний зв'язок: від слова – до діла. Адже саме в процесі різнопланової діяльності молодших школярів закріплюються знання, формуються уміння, навички реалізації позитивного досвіду, відбувається укорінення моральних цінностей, з'являється нестримне бажання творчості. Серед них – створення виховних проблемних ситуацій, громадська думка, доручення, вправи. Дана група включає методи самовиховання.

Наведемо приклади **ефективних методів і прийомів** до опрацювання деяких тем, що вивчаються в курсі «Я у світі».

Тема: Україна на карті світу

Завдання 1. Розгадайте кросворд і прочитайте назву країни, про яку ми сьогодні будемо вести мову на уроці.

Тема: Винаходи людства

Завдання 1. Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Користуючись малюнками та картою, розповідаємо, що знаємо про Україну як європейську державу.

Завдання 2. Гра «Куди поїдемо на свято?»

Визначаємо, яке свято наближається і в якій країні на нього чекають.

(Різдво в Європі, Хеллоуїн – в Англії, Новий рік – в Росії, Новий рік – в Америці, карнавал – в Бразилії, Святу Трійцю – в

Україні, Росії та Білорусії, Великдень – в Україні, Росії та Білорусії, Святого Миколая – в Україні).

Завдання 3. Вправа «Мішечок із запитаннями».

Один учень дістає з мішечка предмет (можна картку з малюнком). Учні класу ставлять йому 5 запитань, які допоможуть відгадати, що це за предмет. Відповідь має бути лише «Так» чи «Ні».

Завдання 4. Вправа «Ти – мені, я – тобі». Робота в парах

Учні читають запропонований уривок і стисло з ним ознайомлюють партнера.

Завдання 5. Технологія «Навчаючи – вчуся»

Кожна група доводить правильність свого вибору щодо сортування винаходів за розділами:

1 група – корисні винаходи;

2 група – чудернацькі винаходи;

3 група – «смачні» винаходи;

4 група – винаходи, що можуть зашкодити здоров'ю людини;

5 група – корисні винаходи;

6 група – досягнення українців.

Завдання 6. Робота у групах. Вправа «Сортування»

Систематизуємо винаходи за розділами: 1 група – корисні винаходи; 2 група – чудернацькі винаходи; 3 група – «смачні» винаходи; 4 група – винаходи, що можуть зашкодити здоров'ю людини; 5 група – корисні винаходи; 6 група – досягнення українців.

Завдання 7. Гра «Чомучка»

Підбираємо і задаємо 3-5 запитань команді-супернику: Хто? Коли? Де? Що? Чому? Як?

Чим більше вправ на осмислення себе, своїх перспектив, тим гнучкішою й еластичнішою стає психіка дитини, тим успішніше вона входить у соціальні зв'язки.

Коли висуваються гіпотези про об'єкт пізнання, розв'язуються прогностичні задачі, учні вступають у діалог щодо засадничих істин у системі: я – інший, я – навколишній світ; правда – неправда, добро – зло. Саме діяльність учня поєднує в єдине ціле множину процесів, які зумовлюють появу й функціонування нового знання, дають змогу розкрити неоднозначність впливу різноманітних умов.

Тому варто надавати увагу прийомам, які допомагають накопичувати якомога більше прикладів таких діяльностей, які формують **досвід**: описати гарне в іншій людині; дати характеристику партнеру, визначити функцію об'єкта; розгорнути критичну характеристику явища, спробувати на щось подивитись з іншого боку, з іншої точки зору; передбачити різні варіанти розвитку подій тощо.

Під час практичної чи творчої самореалізації учня, доцільно використовувати прийоми типу: навчи мене. Це презентації соціальних проєктів, участь у колективних справах, іграх тощо. На переконання, лише через подолання пізнавальних утруднень, проблем, через власні дії учень набуває соціального досвіду. Проблематизація навчального матеріалу через систему задач-ситуацій допомагає учням ув'язати розрізнені явища-деталі в широку картину уявлень про світ, життя людини, а моральні висновки і особистісні цінності перетворити на соціально значущі.

Під час організації **пошуково-дослідницької** роботи учні розмірковуюватимуть над запитаннями: «Що може бути наслідком таких вчинків: узяти чуже; зіпсувати якусь річ; вдарити меншого за себе?». Оскільки основним методом накопичення конкретних знань з курсу є безпосередні спостереження учнів, практична й дослідницька діяльність, то основна роль предмета полягає в систематизації знань учнів, навчанні школярів позв'язувати окремі факти в ціле, розкривати їх у взаємозв'язках і взаємозалежностях.

Конкретні знання постають як засіб пізнання світу і життєтворчості, а не як кінцева мета. Саме тому основним завданням є забезпечення **активної позиції** учня у набутті особистісних цінностей. А через них – суспільно значущих.

Формування особистісно значущої картини світу здійснюється за рахунок максимальної опори на **життєвий досвід**, який розвивається у процесі взаємодії учня з навколишнім світом. Це стає можливим лише за умови створення такого соціокультурного середовища, в якому учні мають змогу усвідомити норми, приписи, правила, які прийняті в суспільному житті. Тож важливо практикувати розгляд світу і його подій з різних точок зору, з різних рольових позицій: свідка події; учасника; того, хто сумнівається; того, хто не сумнівається; історика; учня; вчителя; директора та ін.

Тут буде доцільним і використання **технологій критичного мислення**.

Постійна зміна ролей зумовлює широту поглядів на світ людей, вчинків, поведінки, дає змогу їх розглядати як взаємозумовлені, залежні одне від одного, створює умови для координації різних позицій.

Важливо всіляко заохочувати звернення учня до власного «Я», до використання життєвого досвіду, до проб, подолання труднощів, творення нового знання. Як показує практика, типовим недоліком у проведенні уроків з соціальної тематики є зловживання словесними методами, коли ефект засвоєння змісту пов'язується з добрим розтлумаченням норми. За такого розуміння пріоритетним стає слово. А має бути «менше вчителя» – «більше учня!», діалог – звернення до іншого, жива взаємодія, яка породжує партнерські стосунки.

Для педагога важливими стає вміння розподіляти активність – свою власну і школярів шляхом розгортання різних видів діалогічних форм. Домінуюча ж позиція вчителя знижує навчально-виховний ефект, не залишаючи часу на обдумування, нав'язує учням свою точку зору, ігнорує їхню активність. Натомість і зміст уроку, і методи його проведення мають актуалізувати рефлексивні шари свідомості учня, спрямувати кожного прагнути більшого: більше знати, читати, уміти.

Учитель віднайде такі прийоми роботи в методичному апараті підручника. Їх необхідно колекціонувати, випробовувати. Створюючи образ предмета, який і в змісті, і в процесі містить мотивацію до дії, спонукає до партнерських взаємин у спільній роботі, до самовираження в різних формах активності.

Такими будуть завдання типу: – *Придумайте іншу кінцівку історії...* – *Візьміть інтерв'ю в учня, який...* – *Знайдіть докази «за» і «проти»...* *Висуньте припущення про те, що могло б трапитись, якби...* – *Зробіть діораму улюбленої сцени на столі...* – *Перелічіть причини, чому сподобалась і чому не сподобалась...* – *Організуйте аукціон добрих справ...* – *Придумайте нове призначення для...* – *Складіть оголошення про...* *Придумайте рекламу...*

Таким чином, використовуючи технології **особистісно орієнтованого навчання**, спрямовується на вироблення траєкторії саморозвитку учня. Учителеві важливо збагатити навчальний

матеріал конкретними фактами, які близькі й зрозумілі школярам певного класу, збалансувати питому вагу інформативного й діяльнісного компонентів навчання.

Можливим було б використання і **тренінгових технологій**, спрямованих на розвиток творчого мислення, комунікативності. Тренінг спонукає дитину звертатись до свого внутрішнього світу, оцінювати свої позитивні надбання і невикористані можливості, вибудовувати індивідуальну програму життєдіяльності на близьку і віддалену перспективу. Проте під час проведення тренінгів слід дотримуватися всіх вимог до їх проведення, оскільки буде втрачатися результативність. Уроки з елементами тренінгу можна проводити у формі ігор, вікторин, КВК, евристичних бесід, роботи творчих майстерень. Важливим завданням учителя є створення ситуації успіху, розвитку творчих здібностей, креативного мислення, ініціативи.

Основні способи засвоєння знань під час тренінгових занять: словесні, дослідницькі, творчі. Дуже важливими є практичні вправи, захист проєктів, дослідницькі завдання. Учитель створює творчу атмосферу для пізнавальної активності кожного учня. Основними принципами організаційної роботи на заняттях з елементами тренінгу є: добровільна участь, урахування вікових особливостей дітей, зацікавленість, систематичність, практичне застосування набутих знань.

Впровадження **інтерактивних форм та методів** у практику уроків у початкових класах потрібно починати з простих («Мозковий штурм», «Коло ідей») та поступово переходити до більш складних («Діалог», «Метод моделювання ситуації» та ін.). Використання інтерактивних методів активізує розумову діяльність молодших школярів, розвиває пам'ять, увагу, уяву, логічне мислення, зв'язне мовлення, вчить працювати в колективі, самостійно мислити, висловлювати власні думки; спонукає дітей до навчання, виховує прагнення до знань, вивчення конкретного предмету та оволодіння новими вміннями та навичками загалом. При використанні інтерактивних окрім зростання рівня знань, в учнів розвивається логічне мислення, зв'язне мовлення, пам'ять, увага, здатність до самостійного пошуку інформації, самоаналізу та аналізу думок інших, учні вчаться давати короткі, лаконічні відповіді, слухати інших, з повагою ставитися до думки

однокласників, формується вміння спілкуватися в колективі, вміння товаришувати та допомагати, з'являється вмотивованість навчання, зацікавленість предметом.

Метод «Карусель» за своєю сутністю є роботою в змінних парах. Використання цього методу забезпечує обмін думками між усіма учнями класу: учні сідають по колу, обличчями один до одного. Після того, як обмінялись думками, зовнішнє коло рухається, тоді як внутрішнє залишається нерухомим. Таким чином, усі учні мають змогу обмінятися думками. Цей метод може також використовуватись для обговорення у парах проблемних питань, які вимагають нестандартних рішень. Наприклад: „Що треба робити, щоб під час ожеледиці люди не падали?“, „Навіщо кішці вуса?“, „Як можна побудувати дім без цегли?“ тощо.

Метод «Акваріум» передбачає роботу однієї групи, тоді як інші учні спостерігають за процесом її діяльності, а потім аналізують її ефективність та результативність.

Наприклад, на уроці група учнів може будувати школу майбутнього, використовуючи всі ідеї, що були висловлені колективно. Решта учнів спостерігають та оцінюють роботу групи. Під час використання цього методу необхідно враховувати психологічні особливості молодших школярів, які не можуть тривалий час пасивно спостерігати за діяльністю інших. Тому тривалість такої вправи не має перевищувати 7-10 хвилин. До технології колективно-групового навчання відносять методи обговорення проблеми в загальному колі (*полілоги*), *мікрофон*, *незакінчені речення*, *мозковий штурм*, *аналіз ситуації*, *броунівський рух*.

Мікрофон є різновидом цього методу: висловлювати позицію можна тому, хто має в руках мікрофон. Цей метод дає змогу організувати відповіді дітей.

Метод *«Мозкової атаки»* передбачає розв'язання проблеми через колективне обговорення. Його особливість полягає у тому, що діти можуть висловлювати будь-які припущення, які приймаються без критики. Тільки після того, як висловлені всі версії, вони підлягають аналізу, в ході якого формулюється рішення проблеми.

Сутність *броунівського руху* полягає у тому, що учні вільно рухаються по кімнаті, хаотично об'єднуються в пари з метою отримати відповідь на запитання; або рухаються цілеспрямовано: із

метою знайти парну картинку, продовження висловлювання тощо. У процесі виконання вправи можна ставити такі завдання: «Зібрати тварин у класи», «Об'єднати тварину та її дитину», «Знайти для кожної тварини відповідну їжу».

Технології ситуативного моделювання передбачають симуляції, імітаційні ігри. «Імітаціями (імітаційними іграми) називають процедури з виконанням певних простих відомих дій, які відтворюють, імітують будь-які явища навколишньої дійсності. Учасники імітації реагують на конкретну ситуацію в рамках заданої програми, чітко виконуючи інструкцію...».

З метою опрацювання дискусійних питань використовують методи «Прес», «Займи позицію», «Неперервна шкала думок», *дебати* тощо.

Метод «Прес» передбачає побудову висловлювання за таким алгоритмом: 1. *Я вважаю...* 2. *Тому що...* 3. *Наприклад...* 4. *Таким чином...*

За подібним алгоритмом можна вчити дітей будувати докази. Наприклад, необхідно довести, що Земля має форму кулі. Використовуючи означений метод, це можна зробити таким чином: «Я вважаю, що Земля має форму кулі. Тому що, якщо вийти з однієї місцевості та рухатися в одному напрямку, потрапиш знову в цю місцевість. Наприклад, це довів своєю подорожжю Магеллан. Таким чином, Земля має форму кулі».

Метод «Займи позицію» спрямований на поляризацію думок стосовно певної проблеми. Він застосовується на початку дискусії. Наприклад, може бути поставлене таке питання «*Миша польова – це корисна чи шкідлива тварина?*».

Неперервна шкала думок є методом, що дозволяє висловити думку усім членам групи. Найчастіше використовується ланцюг питань-відповідей.

5. Кооперативне навчання є основною формою організації діяльності, що існує паралельно з груповою (фронтальною) формою та визначається як організація навчання у малих групах учнів, об'єднаних спільною навчальною метою. Реалізація означеної форми навчання вимагає об'єднання дітей у групи, склад яких може змінюватись упродовж року. Проблемні завдання для всіх груп можуть бути однаковими або взаємодоповнювальними. У відповідності до характеру завдання визначається зміст груп:

гетерогенний (складається з учнів із різними пізнавальними можливостями) або гомогенний (складається з учнів із приблизно однаковим рівнем пізнавальних можливостей). Організація роботи в групі може бути паралельно-спільною (кожен член групи розв'язує одне із завдань, що входить до складу загальної навчальної задачі); або власне спільною (коли одну задачу розв'язують усі разом).

Оптимальний склад груп – від трьох до п'яти учнів, але на початкових етапах допускається поділ на групи з двох осіб. Під час організації роботи в групах пропонується такий розподіл ролей: спікер (або керівник групи), який зачитує завдання групі, організовує порядок виконання, підводить підсумки роботи, визначає доповідача; секретар, який веде записи, має бути готовий висловлювати думки як член групи; посередник, в обов'язки якого входить стежити за часом та заохочувати групу до роботи; доповідач, який доповідає про результати роботи групи.

Отже, застосування інтерактивних технологій та практичних методів навчання зможе в повній мірі реалізувати завдання, які поставлено новим Державним стандартом початкової освіти. Для мотивації варто включати ігрові і практичні ситуації, дослідницько-пошукові і творчі завдання. Надзвичайно важливо, щоб учні мали змогу бути почутими, коли переживатимуть ситуацію успіху, вибору змісту, форми діяльності, виду завдань, партнерів для їх виконання з позиції конструкторів знань, а не пасивних спостерігачів.

РОЗДІЛ VII. КОНТРОЛЬ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08. 2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

Виявлення рівня навчальних досягнень учнів відбувається в процесі контролю, структурними компонентами якого є перевірка та оцінювання результатів навчальної діяльності.

Об'єктами контролю у процесі початкового навчання є складники предметних компетентностей: знання про предмети і явища навколишнього світу, взаємозв'язки і відношення між ними; вміння та навички застосовувати засвоєні знання; досвід творчої діяльності; ціннісні ставлення.

Контроль і оцінювання в процесі навчання молодших школярів є одним із важливих засобів мотивації і стимулювання їх навчально-пізнавальної діяльності. Так, позитивна оцінка у поєднанні з іншими мотивами учіння сприяє розкриттю перспектив успіху дитини, створює і підтримує позитивний емоційний настрій, викликає бажання вчитися, сприяє формуванню адекватної самооцінки.

Основними функціями контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів є: **мотиваційна, діагностувальна, коригувальна, прогностична, навчально-перевірювальна, розвивальна, виховна.**

Діагностувальна функція контролю дає змогу учителеві виявити прогалини і помилки в знаннях і вміннях відповідно до поставлених цілей, з'ясувати причини їх виникнення і відповідно коригувати навчально-пізнавальну діяльність школярів та способи управління нею. Так, у процесі контролю відбувається «коригування», а не «доучування».

Отримані результати контролю використовуються з метою прогнозування шляхів удосконалення методики навчання предмета в цілому, передбачення засобів удосконалення результатів навчальних досягнень окремих учнів.

Навчально-перевірювальна функція контролю полягає, насамперед, у поліпшенні якостей знань та вмінь молодших школярів. Так, організація перевірки в логічній послідовності – з одного боку, та вимога повноти й обґрунтування відповідей – з іншого, забезпечують систематизацію і узагальнення засвоєного змісту. Спонування дітей до використання результатів спостережень, прикладів з власного життя поглиблює і розширює їхні знання та вміння. Усне або письмове виконання різнорівневих завдань, що перевіряються сприяє їх осмисленню, усвідомленню та закріпленню, застосуванню за зразком, за аналогією та у нових ситуаціях.

Контроль сприяє розвитку волі, уваги, мислення, пам'яті, мовлення учнів, їх пізнавальної активності і самостійності. У процесі контролю доцільно формувати вміння взаємо- і **самоконтролю** (взаємо- і самоперевірки, взаємо- і самооцінювання), взаємо- і самокоригування, що є одним із його найважливіших завдань, а також розвивати рефлексивні уміння, тобто здатність обмірковувати свої дії, критично оцінювати їх і свідомого ставитися до навчання.

Результати контрольної діяльності мають **виховне значення**. Об'єктивно і методично правильно організований контроль розкриває невикористані резерви, можливості дитини, стимулює учнів до систематичної наполегливої праці, зумовлює формування важливих якостей особистості: відповідальності, здатності до подолання труднощів, самостійності.

Перевірка й оцінювання передбачає систематичне й об'єктивне **визначення рівня навчальних досягнень** учнів відповідно до програмових вимог. *Систематичність* зумовлена дидактичною доцільністю здійснення контролю на всіх етапах процесу навчання. *Об'єктивність* контролю полягає у запобіганні вчителем суб'єктивних і помилкових оцінних суджень, які не відображають реальних досягнень учнів у навчанні.

У початкових класах застосовуються такі **види контролю**: поточний, періодичний, тематичний, семестровий, річний; державна підсумкова атестація.

Вибір видів контролю (перевірки й оцінювання), їх зміст, послідовність, взаємозалежність, час проведення визначаються специфікою навчальних предметів.

Поточний контроль здійснюється в процесі вивчення теми з метою визначення рівня розуміння і первинного засвоєння учнями окремих елементів змісту теми, зв'язків між ними та засвоєним змістом попередніх тем уроків, закріплення знань, умінь і навичок, їх актуалізації перед вивченням нового матеріалу. Результати поточної перевірки фіксуються в оцінних судженнях або в балах.

Періодичний контроль має на меті визначення й оцінювання сформованості загальнопредметних умінь і навичок (аудіювання, читання, усне мовлення тощо), якими оволодівають учні впродовж вивчення окремих предметів. Цей вид контролю передбачає перевірку, що здійснюється через певний період навчання.

Тематичний контроль здійснюється у формі тематичної контрольної роботи після опанування програмової теми чи розділу. У разі, коли тема розрахована на велику кількість годин, її розподіляють на логічно завершені частини – підтеми. Якщо ж програмова тема невелика за обсягом, то її об'єднують з однією або кількома наступними темами.

Тематична оцінка в балах виставляється з урахуванням усіх поточних оцінок, отриманих під час вивчення теми (підтеми).

Підсумкове оцінювання за семестр здійснюється на основі результатів тематичного оцінювання з урахуванням динаміки зростання рівня навчальних досягнень учня/учениці.

Річна оцінка виставляється на основі семестрових оцінок також з урахуванням динаміки зростання рівня навчальних досягнень учня/учениці.

Усі види перевірки навчальних досягнень учнів здійснюються за допомогою різних **методів**, вибір яких зумовлюється особливостями змісту навчального предмета, його обсягом, рівнем узагальнення, віковими можливостями учнів.

У початкових класах застосовуються такі **методи**: усна перевірка (бесіда, розповідь учня); письмова перевірка (самостійні і контрольні роботи, твори, перекази, диктанти, тестові завдання тощо); практична перевірка (дослід, практична робота, навчальний проєкт, спостереження, робота з картами, заповнення таблиць, побудова схем, моделей тощо). Відносно новим є використання тестових завдань, які є стандартизованим засобом перевірки, що цілеспрямовано і економно у часі може кількісно виявити рівень навчальних досягнень учнів, а також компетентнісних завдань.

Для перевірки навчальних досягнень учнів необхідно застосовувати завдання різних **когнітивних рівнів**: на відтворення знань, на розуміння, на застосування в стандартних і змінених навчальних ситуаціях, вміння висловлювати власні судження, ставлення, оцінки.

Перевірні роботи у початкових класах проводять на другому або третьому уроці за розкладом в середині робочого тижня (бажано – вівторок-середа), не більше однієї такої роботи в день, а впродовж тижня – не більше двох.

За **формою** організації навчально-пізнавальної діяльності учнів перевірка може бути: індивідуальною, парною, груповою, фронтальною.

Для **розвитку самооцінювальної діяльності** можна використовувати портфоліо учнівських досягнень, у якому впродовж певного часу накопичуються результати виконання різних завдань, що переконливо ілюструють індивідуальне зростання в розвитку дитини.

Оцінювання має ґрунтуватися на **позитивному принципі**, що передусім передбачає врахування рівня досягнень учнів, а не ступеня їхніх невдач.

Об'єктивність і точність оцінок забезпечуються такими **критеріями**:

– якість знань (міцність, повнота, глибина, узагальненість, системність, дієвість);

– сформованість ключових, загально предметних і предметних компетентностей, способів навчальної діяльності (виконання за зразком, за аналогією, в нових ситуаціях);

– володіння досвідом елементарної творчої діяльності (частково-пошуковий і пошуковий рівні);

– володіння досвідом емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самого себе.

На основі зазначених критеріїв виділяються **інтегровані рівні** навчальних досягнень учнів 3-4 класів. Їх загальнодидактичні характеристики такі:

початковий рівень – учень/учениця засвоїв/засвоїла знання у формі окремих фактів, елементарних уявлень, які може відтворити; володіє різними видами умінь на рівні копіювання зразка виконання способу дії; виконує самостійну роботу під безпосереднім

керівництвом учителя, але допомогу не може сприйняти відразу, а потребує детального кількаразового її пояснення;

середній рівень – учень/учениця володіє знаннями у формі понять, відтворює їх зміст, ілюструє прикладами з підручника; відповідь будує у засвоєній послідовності; володіє вміннями на рівні виконання способів діяльності за зразком у подібній ситуації; самостійну роботу виконує зі значною допомогою;

достатній рівень – учень/учениця володіє поняттями, відтворює їх зміст, ілюструє не тільки відомими, а й новими прикладами, встановлює відомі внутрішньопонятійні зв'язки; вміє розпізнавати об'єкти за різними ознаками, які охоплюються засвоєними поняттями; під час відповіді може відтворити засвоєний зміст в іншій послідовності, не змінюючи логічних зв'язків; володіє вміннями на рівні застосування способу діяльності за аналогією; самостійні роботи виконує з незначною допомогою вчителя; володіє вміннями виконувати окремі етапи розв'язання проблеми і застосовує їх у співробітництві з учителем;

високий рівень – учень/учениця володіє системою понять в межах, визначених навчальними програмами, встановлює як внутрішньопонятійні, так і міжпонятійні зв'язки; вміє розпізнавати об'єкти за різними ознаками, відповідь аргументує новими прикладами; вміє застосовувати способи діяльності за аналогією і в нових ситуаціях; самостійні роботи виконує без допомоги вчителя; виконує творчі завдання.

Під час оцінювання навчальних досягнень учнів вчителю важливо виявляти доброзичливість, терпіння, поєднувати вимогливість з індивідуальним підходом, порівнювати виявлені досягнення дитини не тільки з нормою, але й із її попередніми успіхами. Індивідуальний підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей, пізнавальних здібностей, темпу роботи учнів тощо.

Особливості безбального оцінювання

У процесі оцінювання знань, умінь і навичок учнів із зазначених предметів замість балів використовуються словесні (вербальні) оцінки.

У контрольній діяльності при безбальному оцінюванні використовуються як усні, так і письмові оцінні судження, які характеризують процес навчання і відображають кількісний і

якісні результати процесу навчання: ступінь засвоєння знань і вмінь з навчальних предметів та рівень розвитку учнів.

Відмова від використання балів пов'язана з віковими особливостями учнів початкових класів. Школяр по-особливому сприймає оцінку своєї діяльності. У нього переважає зовнішня мотивація діяльності. У цьому віці дитина поки що не вміє об'єктивно оцінювати результати своєї діяльності, здійснювати контроль і самоконтроль, оцінку і самооцінку.

У дошкільному віці в дитини сформувалося позитивне ставлення до себе. Під впливом різноманітних чинників шкільного життя ці уявлення піддаються серйозному випробуванню.

Навчання, як правило, пов'язане як із успіхами, так і з помилками та невдачами, а отже, і з низькими оцінками. Тому оцінка здатна викликати в учня гострі переживання: радість, емоційне задоволення успіхом, сором за невдачу, внутрішній протест проти осуду тощо. Радість і задоволення досягненнями в навчанні підтримують мотивацію навчання, створюють позитивний емоційний фон у стосунках з учителем і однолітками. Почуття гіркоти, невдоволеність невдачами можуть спричинити неусвідомлений конфлікт з оточенням, зниження самооцінки, зневіру, небажання вчитися.

Так, оцінювання вчителем дитина не відносить до своєї діяльності, а сприймає як заохочення чи покарання, позитивне або негативне ставлення до неї. Тому, розставляючи акценти в оцінці успіхів і невдач, учитель має дбати про домінування позитивних переживань, пов'язаних із засвоєнням знань.

Потрібно пам'ятати, що в найменшого школяра **самооцінка** ще не диференційована, тож учительська оцінка його конкретних дій переноситься на особистість загалом. Негативна оцінка особистості учня, коли він так прагне до визнання, може призвести до затримки в розвитку. Зважаючи на зазначене, доцільно під час оцінювання характеризувати роботу учня, а не його особистість, використовуючи вислови на зразок: *правильно чи неправильно; я твоєю роботою задоволена чи не задоволена; сьогодні твоя відповідь повніша чи недостатньо повна, ніж на попередньому уроці тощо.*

У процесі контролю варто враховувати індивідуальні психологічні якості дитини. Здебільшого треба заохочувати дітей

сором'язливих, пасивних, з хворобливим самолюбством, рідше і стриманіше – самовпевнених.

Вміло користуючись у роботі з учнями педагогічною вербальною оцінкою, вчитель закладає основи для формування в них умінь об'єктивно оцінювати хід і результати своєї діяльності, стимулює розвиток навчальних мотивів.

У процесі **вербального оцінювання** навчальної діяльності шести-семирічних учнів доцільно використовувати такі **методи і прийоми**:

1) різні форми *схвалення, погодження, підбадьорювання*, виражені словесно та за допомогою міміки, жесту, модуляції голосу: *справився; уже краще; чудово; видно, що стараєшся; задоволена твоєю роботою та ін.* У такій же формі висловлюють зауваження, заперечення, осуд: *спробуй не поспішати і довести до лінії; обведи зразок і напиши так само; як ти думаєш, що в тебе не так, як на зразку?* тощо;

2) розгорнуте *словесне оцінювання* (вчитель аналізує хід роботи, її результат, коментує спосіб виконання, показує, що саме варте уваги, стимулює учнів наслідувати зразок відповіді, показує раціональніші способи роботи, пояснює можливість сказати зрозуміліше, точніше);

3) перспективна й *відстрочена оцінка* (вчитель роз'яснює, за яких умов учень може в перспективі одержати найвище схвалення);

4) *динамічна виставка* окремих дитячих робіт з будь-якого виду діяльності (малюнки, зошити, вироби тощо), яка організовується для ознайомлення з нею колективу школи й батьків;

5) ігрова оцінка – нагородження переможців, учасників гри різними ігровими атрибутами.

У процесі безбального оцінювання важливим є **навчальний діалог** – аналіз відповіді учня чи результативності виконаної ним роботи. Коментар до процесу оцінювання спочатку здійснюється вчителем. Пізніше, в міру сформованості контрольних-оцінних умінь і навичок власну оцінку з коментарем зможуть висловлювати і учні.

У повному обсязі **оцінні судження вчителя** чи учнів висловлюються в такій послідовності:

- відзначення позитивних сторін відповіді та успішно виконаних аспектів практичної роботи;

- чітке визначення (в доброзичливій формі) допущених помилок та недоліків (так, щоб учень усвідомив свої прорахунки);

- визначення шляхів подолання прогалин у знаннях, рекомендації щодо удосконалення практичних навичок із конкретною інформацією про можливість ліквідації недоліків;

- висловлення віри, доброзичливої впевненості тому, що учень докладе необхідних зусиль і досягне вищих показників навчальних досягнень.

Саме у такий спосіб висловлення оцінних суджень у дитини формується свідоме ставлення до навчання, віра в свої сили, бажання поліпшити результат своєї навчальної діяльності.

Отже, відмова від використання балів у процесі навчання учнів зумовлена необхідністю формування внутрішньої мотивації в навчанні, збереження психофізичного здоров'я учнів, формування адекватної самооцінки учнів, розвитку творчих здібностей учнів, формування умінь самостійно оцінювати результати власної навчальної діяльності, розвитком навчальної самостійності учнів у здійсненні контрольної-оцінної діяльності. Окрім того, доцільність безоціноного навчання викликана:

- специфікою навчального інтегрованого предмета «ЯДС» («Мистецтво», «Сходи до інформатики», «Основи здоров'я», «Фізична культура» тощо);

- значними відмінностями в рівнях розвитку індивідуальних здібностей і творчих обдарувань учнів;

- переважанню колективних видів діяльності у процесі навчання музики, фізичної культури та ін.;

- множинністю видів діяльності на уроках з предметів «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Основи здоров'я», «Фізична культура», «Сходи до інформатики», включенням вчителів у творчий процес.

Упродовж усього періоду навчання, який проходить без використання балів, вчитель цілеспрямовано працює над формуванням в учнів навичок самостійного оцінювання результатів власної навчальної діяльності.

Основними принципами безбального навчання є: критеріальність; пріоритет самооцінки; безперервність; гнучкість і варіативність інструментарію оцінки; поєднання

якісної та кількісної складових оцінки; природність процесу контролю та оцінки.

Критеріальність. Змістовий контроль та оцінка будуються на основі вимог до навчальних предметів. Кожному з критеріїв відповідають показники, які є зрозумілими для учнів. Наприклад, працюючи в прописах (зошитах для письма та розвитку мовлення) над написанням елементів літер, роботу можна оцінити за різними показниками: дотримання нахилу; висота елементів букв; дотримання відстані між елементами тощо; списування речень: написання великої літери на початку речення; дотримання знаків (*крапки, оклику, питання*) наприкінці речення, пропуск літер тощо.

Пріоритет самооцінки. Одним із завдань безбального навчання є формування в учнів навичок самостійного оцінювання результатів власної навчальної діяльності. Важливою умовою формування навчальних дій є дотримання певної послідовності: спочатку учень сам оцінює свою роботу, а потім робота оцінюється однокласниками або вчителем. Таким чином, внутрішня самооцінка має передувати зовнішній. Це дає змогу дитині побачити, що будь-яка навчальна робота виконується, в першу чергу, для себе, а не для вчителя. Дотримання вказаної послідовності оцінювання допоможе в майбутньому сформувати в учнів ціннісне ставлення до процесу і результату навчальної роботи.

Основною функцією **самоконтролю і самооцінки** учнів на даному етапі навчання є самостійне визначення власних потенційних можливостей, навчальних досягнень, а також усвідомлення проблем, необхідних для вирішення у процесі навчання.

Для формування адекватної самооцінки важливим є застосування двох самооцінок учнів: прогностичної (оцінка попередньої роботи) і ретроспективної (оцінка виконаної роботи).

Неперервність. Контролю та оцінці підлягають не лише результати навчання, але й сам процес. З урахуванням неперервності процесу навчання важливо перейти від традиційної оцінки кінцевого результату до оцінювання процесу наближення до результату навчання. При цьому учень має право на помилку, яка може бути ним виправлена, що забезпечить прогрес у навчанні.

Організуюючи навчання на уроках з **основ здоров'я**, вчитель визначає такі складники здоров'язбережувальної компетентності:

- знання про здоров'я;
- формування здоров'язбережувальних умінь і навичок;
- здатність їх застосовувати у навчальних і життєвих ситуаціях;
- ставлення до власного здоров'я та здоров'я навколишніх.

Оцінювання якості підготовки учнів з предмета **«Сходинок до інформатики»** здійснюється в двох аспектах:

- рівень володіння теоретичними знаннями;
- здатність до застосування вивченого матеріалу у практичній діяльності.

До навчальних досягнень учнів початкових класів з предмета, які підлягають покроковому змістовому безбальному оцінюванню, належать: *теоретичні, технологічні, телекомунікаційні, алгоритмічні.*

Гнучкість і варіативність інструментарію оцінки. У навчальному процесі використовуються різноманітні шкали змістової оцінки, які дають можливість гнучко реагувати на динаміку навчальних досягнень і розвитку учня; на яких фіксується результат виконаної роботи за певними показниками, різноманітні форми графіків, таблиць, листів індивідуальних досягнень, «чарівні лінієчки», «сходинок зростання», позначення «+», «-» тощо.

Обов'язковими умовами використання будь-якої оціночної шкали є попередня самооцінка та участь учнів у визначенні показників кінцевої оцінки.

Недопустимою є заміна оцінок іншими зовнішніми атрибутами (зірочками, квіточками, прапорцями тощо), оскільки при цьому функцію оцінки бере на себе цей предметний малюнок і ставлення дитини до нього ідентичне ставленню до оцінки в балах.

Поєднання якісної та кількісної складових оцінки.

Якісна складова оцінки відображає рівень особистісного розвитку учнів, зокрема, таких важливих характеристик особистості, як самостійність, відповідальність, комунікативність, уміння працювати в групі, в парі, ставлення до навчальної праці, рівень прикладених зусиль, індивідуальний стиль мислення та ін.

Кількісна складова дає вибудувати шкалу індивідуальних досягнень учнів, порівнювати сьогоденні досягнення учня з його попередніми успіхами. Поєднання якісної та кількісної складових

оцінки забезпечує повну картину динаміки розвитку кожного учня з урахуванням його індивідуальних здібностей і особливостей.

Природність процесу контролю та оцінки. Контроль та оцінка повинні застосовуватися у природних для учнів умовах, які знижують стрес і напруження.

За **місцем застосування** контролю та оцінки результатів у процесі навчання розрізняють:

попередній контроль, що дає можливість визначити висхідний рівень підготовки учнів з навчальних дисциплін;

поточний контроль, що носить навчальний характер і супроводжує процес засвоєння кожної теми, що вивчається, та дозволяє визначити ступінь зростання учнів у засвоєнні навчального матеріалу. Його результати дають змогу вчителю вчасно реагувати на недоліки, виявляти їхні причини та приймати необхідні заходи для їх подолання, повернутися до недостатньо засвоєних дій, операцій і способів діяльності;

тематичний контроль реалізує перевірку результативності засвоєння учнями матеріалу певної теми чи розділу навчальної програми;

за **змістом** буває:

прогностичний (плануючий) контроль визначає послідовність виконання операцій навчальної дії чи кількість таких операцій;

поопераційний контроль керує правильністю, повнотою і послідовністю виконання операцій, що входять до складу дії;

контроль за результатом здійснюється після виконання дії;

за суб'єктами контролюно-оцінної діяльності:

зовнішній контроль здійснюється учителем чи однокласниками (взаємоконтроль і взаємооцінка);

внутрішній (рефлексивний) контроль здійснюється учнем/ученицею (самоконтроль і самооцінка);

усний контроль здійснюється з використанням фронтальної, групової, парної та індивідуальної форм. Слід урахувати, що монологічне мовлення учнів початкових класів тільки формується, тому неприпустимо зловживати індивідуальним усним опитуванням молодших школярів.

Змістовий контроль та оцінка відображають якісний результат процесу навчання. Результати навчальної діяльності розглядаються відносно особистісних показників кожного окремого учня.

Індивідуальна динаміка розвитку учня і ступінь засвоєння ним знань та вмінь визначаються у співставленні з його власними результатами, отриманими попередньо і не допускають порівнянь його з іншими дітьми. Предметом контрольної-оцінної діяльності є: – ступінь оволодіння знаннями і уміннями учнів з навчальних дисциплін; – рівень особистісного розвитку учнів.

Самостійні роботи проводяться в рамках здійснення поурочного контролю і дозволяють фіксувати ступінь засвоєння навчального матеріалу в процесі його вивчення. **Перевірні** роботи спрямовані на перевірку засвоєння окремих питань навчальної теми. Згідно з навчальною програмою вчитель визначає з кожної теми об'єм знань, умінь та навичок, на основі чого складаються та проводяться перевірні роботи. **Контрольні** роботи спрямовані на виявлення результативності засвоєння учнями матеріалу визначеної теми чи розділу навчального предмета. **Тестові** завдання можуть бути використані при формуванні самостійних, перевірних і контрольних робіт. Завдання тестових робіт допомагають встановити наявність чи відсутність в учнів певних знань і умінь.

Контроль та **оцінка рівня особистісного розвитку** учнів спрямовані на виявлення індивідуальної динаміки розвитку учнів від початку навчального року до його закінчення. Основними показниками особистісного розвитку учнів є:

- сформованість загальнонавчальних умінь та навичок;
- сформованість основних ціннісних орієнтирів, які визначають мотиваційну основу особистості;
- сформованість навчально-пізнавальних інтересів;
- здатність до узгоджених дій з урахуванням іншої позиції;
- самостійність дій, суджень, критичне ставлення до власних та інших дій;
- адекватність самооцінки;
- вираження творчості у різних видах діяльності.

Динаміка розвитку учнів визначається вчителем спільно з шкільним психологом на основі результатів психолого-педагогічного моніторингу.

Відкрита демонстрація своїх досягнень учнями передбачає пред'явлення накопичених протягом року результатів навчальної праці (презентації усіх робіт учнів організовуються в різних формах

(виставки, різні заходи), у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Організація контрольно-оцінної діяльності

У навчальному процесі поєднуються контрольно-оцінна діяльність учителя, контрольно-оцінна діяльність учня у відношенні один одного (взаємоконтроль та взаємооцінка) і контрольно-оцінна діяльність учнів відносно процесу і результату власної діяльності (самоконтроль і самооцінка).

Для того, щоб оцінка стала засобом розвитку активності та ініціативи самого учня, він повинен навчитися самостійно здійснювати контроль та оцінку. Тому головним завданням вчителя є цілеспрямоване формування самостійності учнів у здійсненні контрольно-оцінної діяльності.

Формування адекватної **самооцінки** учня – дуже складний процес. З перших днів навчання учнів у школі вчитель працює з учнями над формуванням навичок співпраці, найпростіших методів самооцінки та самоконтролю.

У першому класі закладаються основи діяльності з самооцінки:

- перш, ніж оцінювати виконану дію, необхідно визначити разом з учнями показники, за якими здійснюватимуть оцінювання;
- оцінка будь-якої дії спочатку здійснюється дитиною і тільки потім дорослим (пріоритет самооцінки);
- обговорення можливих причин розбіжності оцінок дорослого і дитини проводиться індивідуально в довірливому середовищі.

Потрібно розрізняти *ретроспективну* (після виконання завдання) і *прогностичну* (до виконання роботи) самооцінку. Першочергово ведеться робота з формування ретроспективної самооцінки. Тільки тоді, коли здійснення контролю і оцінки стане звичною нормою для учнів, можна переходити до формування прогностичної самооцінки.

Вчитель може висловлювати оцінні судження в різних формах: словесній: *Ти правильно виконав завдання. Ти правильно розв'язав задачу. Ти акуратно виконав роботу. Твоя робота достойна високої оцінки тощо*); графічній (лінієчки самооцінки; сходинки зростання, графіки тощо); знаковій (символи, знаки «+», «-» та ін.).

До змісту нового освітнього Стандарту закладено новий принцип оцінювання. У документі зазначено: «особливості здобувача/здобувачки можуть впливати на темп навчання,

внаслідок чого діти можуть досягати вказаних результатів раніше або пізніше від завершення зазначеного циклу чи рівня». Цією фразою підсилюється поняття «індивідуальна освітня траєкторія», введене законом «Про освіту» [23].

Зокрема, у Стандарті зазначено, що обов'язкові результати навчання і компетентності мають використовуватись для:

- організації постійного спостереження за навчальним поступом здобувача/здобувачки;
- обговорення навчального поступу здобувача/здобувачки під час учительських зібрань для координування спільної роботи;
- підсумкового, поточного, зокрема й формувального, оцінювання;
- підсумкового та поточного оцінювання.

Формувальне оцінювання – це «відстеження особистісного розвитку здобувача/здобувачки та хід набуття нею навчального досвіду і зазначених компетентностей». Тобто оцінювати мають поступ дитини, а не її відповідність певному ідеалу (тобто точкою видліку мають бути саме результати кожної окремої дитини).

У 1-2 класах передбачається виключно такий вид оцінювання, а в 3-4 класах до нього додається підсумкове і поточне.

У минулій версії Стандарту в загальній частині описувались принципи, на яких базується початкова освіта: цінність дитинства, радість від пізнання нового, принципи здоров'я та безпеки. За словами Романа Шияна, **ці принципи вилучили**, оскільки деякі співатори Стандарту вирішили, що ними буде неможливо користуватися і їх потрібно додатково інструменталізувати. Тим не менше, ці принципи «зашиті» в тілі документу – наприклад, в обов'язкових результатах навчання. Окрім того, **Роман Шиян зазначає**: «Ми намагалися побудувати Стандарт так, щоб усе починалося від зацікавленості дитини. Щоб вона починала досліджувати те, що її зацікавило, щоб брала в руки книжку, яка її зацікавила, і від того розбудовувати культуру дослідження чи читання».

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієтті О. Оптимізація планування роботи педагогів за Базовою програмою / О. Андрієтті // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. – №2. – С.11-27.
2. Андрусич Н. Добрий старт впровадження Програми ! / Н. Андрусич // Дошкільне виховання. – 2009. – №4. – С.2-3.
3. Андрющенко Т. Планування за Базовою програмою "Я у Світі" / Т. Андрющенко // Дошкільне виховання. – 2009. – №2. – С.14-15.
4. Базанова А. П. Працюємо за новою програмою розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / А. П. Базанова // Світ виховання. – 2010. – № 5. – С. 42-43
5. Базарницька І. Тестові завдання для учнів 3 класу за підручником Н. М. Бабік "Я у світі" / І. Базарницька // Початкова школа. – 2015. – № 2. – С. 22-25.
6. Базова програма "Я у світі": групові та індивідуальні форми роботи в ДНЗ [Текст] / [упоряд. О. Б. Полєвікова]. – 2-ге вид. – Харків : Основа, 2010. – 207 с. – (Дошкільний навчальний заклад. Вихователю).
7. Беленька Г. Базова програма "Я у Світі" про трудове виховання дітей старшого дошкільного віку / Г. Беленька // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2010. – № 12. – С. 20-27.
8. Бібік Н. Ознаки компетентісно-орієнтованого уроку з предмета "Я у світі" / Н. Бібік // Початкова школа. – 2017. – № 8. – С. 29-33.
9. Бібік Н. Предмет "Я у світі": методичні орієнтири / Н. Бібік // Учитель початкової школи. – 2016. – № 7. – С. 7-11.
10. Бібік Н. М. Я у світі: 4 кл. [Текст] : підруч. для загальноосвіт. навч. закл. / Н. М. Бібік. – Харків : Основа, 2015. – 160 с. : іл
11. Бібік Н. М., Бондарчук Г. П. Я досліджую світ. Методичний посібник для вчителя до підручника / Бібік Н. М., Бондарчук Г. П. – Київ: Ранок, 2018.
12. Бібік Н. М., Бондарчук Г. П. Я досліджую світ. Робочий зошит до підручника у 2-х частинах / Бібік Н. М., Бондарчук Г. П. – Київ: Ранок, 2018. – 28с.
13. Большакова І. О., Пристінська М. С. Я досліджую світ. Методичний коментар до підручника / Большакова І. О., Пристінська М. С. – Київ: Ранок, 2018–48с.
14. Большакова І. О., Пристінська М. С. Я досліджую світ. Підручник інтегрованого курсу у 2-х частинах / Большакова І. О., Пристінська М. С. – Київ: Ранок, 2018, –214с.
15. Борусевич Л. Міні-проект "Школа безпеки" / Л. Борусевич // Палітра педагога. – 2012. – № 1. – С. 6-12.
16. Бочева Л. В. Порівняльний аналіз програм 2006 р. з курсу "Я і Україна" та 2012 р. (у редакції 2014 р.) предмета "Я у світі" : [4-й клас] / Л. В. Бочева // Початкове навчання та виховання. – 2015. – № 19-21. – С. 83-87

17. Ващенко О.М та ін. Організація і методика здоров'язбережувальної діяльності молодших школярів /О.М.Ващенко, Л.В.Романенко, К.А.Романенко. – К.: Літера, 2017. – 80с.

18. Віттенберг К. Ю. Нова програма: лінії розвитку дошкільника та їх реалізація у повсякденній роботі вихователя ДНЗ /К. Ю. Віттенберг, І. Б. Білоущенко // Базова програма "Я у світі": групові та індивідуальні форми роботи в ДНЗ [Текст] / [упоряд. О. Б. Полєвікова]//Дошкільний навчальний заклад. Вихователю.– Харків : Основа, 2010. – С. 5-36. – ()

19. Гавриш Н. Художня література в освітньому процесі: сучасні технології / Н. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2011. – № 2. – С. 4-9.

20. Горлва С. М. Організація навчально-виховного процесу в ДНЗ за Базовою програмою "Я у Світі" / С. М. Горлва // Дошкільний навчальний заклад. – 2010. – №6. – С. 18-24.

21. Григоренко Г. Бережливість як внутрішня потреба / Г. Григоренко, Р. Жадан // Дошкільне виховання. – 2009. – №4. – С.11-14.

22. Гриценко Т. Вивчаємо Всесвіт / Т. Гриценко // Палітра педагога. – 2010. – №2. – С. 18-23

23. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/>.

24. Динамічні перерви. 1-2класи /упоряд.В.П.Порошук. –Харків:Основа, 2018. –221с.

25. Долинна О. Особливості роботи з дітьми, охопленими різними формами здобуття дошкільної освіти / О. Долинна, О. Низковська // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. – №3. – С.31-38.

26. Замелюк М. Мандрівка за маршрутом "Земля-Космос" : інтегроване заняття з мовленнєвого та логіко-математичного розвитку за змістовою лінією "Природа Космосу" для старших дошкільнят / М. Замелюк // Дошкільне виховання. – 2010. – №2. – С.22-24.

27. Калієвська Л. Славетні українці: урок-проект " Я у світі ", 3 клас / Л. Калієвська // Початкова школа і сучасність. – 2015. – № 8. – С. 35-39

28. Калуська Л. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку "Соняшник": концептуальні засади / Л. Калуська // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2014. – № 9. – С. 39-43.

29. Карпенко О. Є. Безпека життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку [Текст] : навч.-метод. посіб. / О. Є. Карпенко, Л. Я. Загоруйко. – 2-ге вид. – Київ : Слово, 2017. – 190 с. – Бібліогр.: с. 187-190.

30. Кіндрат І. Обираємо програму розвитку для роботи з дошкільниками / І. Кіндрат // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2014. – № 8. – С. 10-13

31. Кіндрат І. Тематичне планування: схеми циклів і карти / І. Кіндрат // Палітра педагога. – 2011. – № 1. – С. 5-9.

32. Комович І. Правопорушень уникайте, діти, - з добром у світі треба жити : [урок з курсу "Я у світі" у 4-му класі] / І. Комович // Учитель початкової школи. – 2016. – № 2. – С. 44-45.

33. Кононко О. "Я у світі": нова світоглядна позиція / О. Кононко // Дошкільне виховання. – 2009. – №1. – С.5-9.
34. Кононко О. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі": концептуальні засади / О. Кононко // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2014. – № 8. – С. 14-23.
35. Концепція Нової української школи – [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua
36. Крутій К. Л. Інтерв'ю з доктором педагогічних наук, професором Богуш А.М. / К. Л. Крутій // Дошкільна освіта. – 2009. – №4.
37. Курилко А. О. Творча майстерня для вихователів. Використання нетрадиційних технік зображувальної діяльності у формуванні творчих здібностей дітей дошкільного віку / А. О. Курилко, А. А. Терещенко // Дошкільний навчальний заклад. – 2010. – №6. – С. 25-32.
38. Кушка Н. Особливості проведення уроків "Я у світі" / Н. Кушка // Початкова школа. – 2016. – № 5. – С. 14-16.
39. Лаба Н. Г. Відкриваємо Світ: система інтегрованих занять з дітьми п'ятого року життя / Н. Г. Лаба, Т. І. Поніманська. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 319 с.
40. Лаба Н. Г. Входимо у Світ: система інтегр. занять з дітьми четвертого року життя / Н. Г. Лаба, Т. І. Поніманська. – Т. : Мандрівець, 2010. – 237 с.
41. Лаба Н. Г. Перетворюємо Світ [Текст] : система інтегрованих занять з дітьми шостого року життя / Н. Г. Лаба, Т. І. Поніманська. – Т. : Мандрівець, 2011. – 395 с.
42. Левадна Л. М. Мовленнєвий та художньо-естетичний розвиток дітей раннього віку (за Базовою програмою "Я у Світі") / Л. М. Левадна // Дошкільний навчальний заклад. – 2010. – №9. – С. 50-56.
43. Легарева О. Донести до кожного педагога : проект вивчення та впровадження Базової програми "Я у світі" / О. Легарева // Дошкільне виховання. – 2009. – №4. – С.4-7.
44. Лященко І. С. Методичне об'єднання вихователів молодших груп. Соціально-особистісний розвиток дітей молодшого дошкільного віку під час реалізації Базової програми "Я у світі" у сферах "Люди" та "Я Сам" / І. С. Лященко, Т. В. Хабеця // Дошкільний навчальний заклад. – 2010. – №6. – С. 2-17.
45. Маслова В. А. Розвиток життєвої компетентності дошкільника через провідну діяльність / В. А. Маслова // Постметодика. – 2009. – №1. – С.59-61.
46. Махиня Т. Школа сучасного керівника / Т. Махиня // Дошкільне виховання. – 2009. – №2. – С.12-13.
47. Медведько І. Інтерактивні форми роботи з педагогами / І. Медведько // Палітра педагога. – 2010. – №3. – С. 18-22.
48. Мирошніченко О. Людина серед людей. Школа вихованості / О. Мирошніченко // Початкова школа і сучасність. – 2016. – № 12. – С. 30-32.

49. Михайленко О. Готовність вихователів до формування логіко-математичної компетентності дошкільників / О. Михайленко // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2010. – №8. – С. 26-35.

50. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою: 1-4 кл. [Текст] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України ; [ред. І. Красуцька]. – К. : Освіта, 2012. – 390 с.

51. Наказ МОН України від 21.03.2018 № 268 «Про затвердження типових освітніх та навчальних програм для 1-2-х класів закладів загальної середньої освіти» Режим доступу: www.mon.gov.ua

52. Наказ МОН України від 23.03.2018 № 283 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи» Режим доступу: www.mon.gov.ua

53. Наливайко О. Практика впровадження Базової програми "Я у Світі" в дошкільному закладі / О. Наливайко, І. Деуля // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. – №1. – С.9-19.

54. Нова Програма - нові підходи до підготовки вихователів / Є. Ліпанова, А. Гречишкіна, М. Пахомова, В. Комкова // Палітра педагога. – 2009. – №5. – С. 6-10.

55. Обиденна В. Комплексний підхід до оздоровлення : [реаліз. програми "Я у світі"] / В. Обиденна, А. Проненко // Дошкільне виховання. – 2010. – №2. – С.15-19.

56. Організація освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах у 2009/2010 навчальному році // Практика управління закладом освіти. – 2009. – №8. – С.4-9.

57. Порошук В.П. Я досліджую світ. 2клас /В.П.Порошук. –Харків:Основа, 2019. – 270с.

58. Поніманська Т. І. Виховання людяності. (До Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі") [Текст]: [метод. посіб.] / Т. І. Поніманська, О. А. Козлюк, Г. В. Марчук. – К. : Міленіум, 2008. – 136 с.

59. Про впровадження Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі": (наказ МОН України від 29.01.2009 р. №41) // Дошкільне виховання. – 2009. – №2. – С.6 –8.

60. Рубан Н. Здоров'ятворчі та здоров'язбережувальні технології / Н. Рубан // Палітра педагога. – 2010. – №2. – С. 12-17.

61. Самойленко Л. Розвантаження та оновлення програм початкової школи / Л. Самойленко // Початкова школа. – 2016. – № 10. – С. 23-28.

62. Ситнюк Н. М. Система роботи з патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку / Н. М. Ситнюк // Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: форми здобуття, організація і зміст роботи [Текст] : зб. метод. матеріалів / [авт.-упоряд.: О. П. Долинна, А. П. Бурова, О. В. Низковська, Т. П. Носачова]. – Т. : Мандрівець, 2011. – С. 144-158

63. Сімон О. П. Методична робота в системі дошкільної освіти за базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / О. П. Сімон // Постметодика. – 2009. – №1. – С.13-16.

64. Сорока Т. В. Основні обов'язки в сім'ї. Шанобливе ставлення до старших членів родини (3 клас, бінарний урок: англійська мова та "Я у світі") / Т. В. Сорока, О. В. Одінцева // Англійська мова та література. – 2017. – № 13-14. – С. 42-46.

65. Стрюк Т. Інтегрований урок у 4 класі (літературне читання, трудове навчання, предмет "Я у світі") / Т. Стрюк // Початкова школа. – 2018. – № 1. – С. 24-26.

66. Талгіна О.В., Іванова Г.Ж. Я досліджую світ. Розробка уроків до підручника. / Талгіна О.В., Іванова Г.Ж. – Київ: Ранок, 2018. –92с.

67. Талгіна О.В., Іванова Г.Ж. Я досліджую світ. Зошит-альбом до підручника. У 2-х томах. / Талгіна О.В., Іванова Г.Ж. – Київ: Ранок,2018. – 64с.

68. Ткаченко А. Чи варто бути правдивим? : [урок курсу "Я у світі" в 4-му класі] / А. Ткаченко // Учитель початкової школи. – 2015. – № 10. – С. 36-39.

69. Удовиченко С. Плануємо за провідними сферами / С. Удовиченко, О. Бондар, Н. Городецька // Палітра педагога. – 2009. – №6. – С. 6-11. Нова Програма - нові підходи до підготовки вихователів / Є. Ліпанова, А. Гречишкіна, М. Пахомова, В. Комкова // Палітра педагога. – 2009. – №5. – С. 6-10.

70. Харматова В. Ю. Реалізація завдань Державної базової програми за тематичними циклами / В. Ю. Харматова // Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: форми здобуття, організація і зміст роботи [Текст] : зб. метод. матеріалів / [авт.-упоряд.: О. П. Долинна, А. П. Бурова, О. В. Низковська, Т. П. Носачова]. – Т. : Мандрівець, 2011. – С. 76-123

71. Цекало Н. А. Плекаймо рідну мову. Розвиток зв'язного мовлення дошкільників (за базовою програмою "Я у світі") / Н. А. Цекало // Дошкільний навчальний заклад. – 2010. – №1. – С.2-27.

72. Шавровська В. Плануємо по-новому / В. Шавровська, Н. Шавровська // Дошкільне виховання. – 2009. – №4. – С.7-11.

73. Шевчук Н. Експериментуємо разом: Організація роботи гуртка з образотворчої діяльності із застосуванням нетрадиційних технік зображення / Н. Шевчук // Палітра педагога. – 2010. – №3. – С. 23-31.

74. Шелестова Л. Формуємо світогляд: тематичний цикл "Всесвіт" / Л. Шелестова // Дошкільне виховання. – 2011. – № 3. – С. 13-15.

75. Шинкаренко В. Програма "Я у Світі" вже у світі / В. Шинкаренко // Дошкільне виховання. – 2009. – №1. – С.3-4.

76. Я у світі. 3-4 класи. Режим доступу: http://worldmon34-new.ed-ega.com/opus_zmyn.html

77. Ягупа І. Інтегроване заняття у 1 класі / І. Ягупа // Початкова школа.– 2018. – № 1. – С. 26-33.

Додатки

Додаток А

ТИПОВА ОСВІТНЯ ПРОГРАМА ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Типовий навчальний план

Назва освітньої галузі	Класи	Кількість годин на рік				
		1 кл.	2 кл.	3 кл.	4 кл.	Разом
Інваріантний складник						
Мовно-літературна						
Іншомовна		315	350	350	350	1365
Математична		140	140	140	140	560
Я досліджую світ (природнича, громадянська й історична, соціальна, здоров'язбережувальна галузі)		105	105	105	105	420
Технологічна						
Інформатична		35	70	70	70	245
Мистецька		70	70	70	70	280
Фізкультурна*		105	105	105	105	420
Усього		770	840	840	840	3290
Варіативний складник						
Додаткові години для вивчення предметів освітніх галузей, проведення індивідуальних консультацій та групових занять		35	35	70	70	210
Загальнорічна кількість навчальних годин		805	875	910	910	3500
Гранично допустиме тижневе/річне навчальне навантаження учня		20/700	22/770	23/805	23/805	/3080
Сумарна кількість навчальних годин, що фінансуються з бюджету (без урахування поділу на групи)		805	875	910	910	3500

* Години, передбачені для фізичної культури, не враховуються під час визначення гранично допустимого навантаження учнів.

**ГРОМАДЯНСЬКА ТА ІСТОРИЧНА,
СОЦІАЛЬНА ТА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА,
ПРИРОДНИЧА ОСВІТНІ ГАЛУЗІ
«Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»**

Пояснювальна записка

Зазначені освітні галузі можуть реалізовуватись окремими предметами або в інтегрованому курсі за різними видами інтеграції (тематична, процесуальна, міжгалузєва; в межах однієї галузі; на інтегрованих уроках, під час тематичних днів, в процесі проектної діяльності) за активного використання міжпредметних зв'язків, організації різних форм взаємодії учнів. Для розв'язання учнями практичних завдань у життєвих ситуаціях залучаються навчальні результати з інших освітніх галузей.

Метою навчальної програми «Я досліджую світ» є особистісний розвиток молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- формування дослідницьких умінь, опанування доступних способів пізнання себе, предметів і явищ природи і суспільного життя (спостереження, обстеження, дослід, практична робота, вимірювання, систематизація, класифікація, встановлення логічної та часової послідовності подій, критична оцінка побаченого (почутого), встановлення зв'язків і залежностей в природі і суспільстві, між станом довкілля і діяльністю людини, впливу поведінки на здоров'я та безпеку, залежності результату від докладених зусиль, аналіз наслідків ризикованої поведінки);

- виховання активної позиції щодо громадянської і соціально-культурної належності себе і своєї родини до України, інтересу до пізнання історії та природи свого краю і країни; пошани до

символів держави, ініціативної поведінки у громадських акціях, у відзначенні пам'ятних дат і подій;

-розвиток толерантності у соціальній комунікації, ціннісного ставлення до природи та її пізнання, до приватного життя інших людей, усвідомлення правової відповідальності у ситуаціях застосування норм і правил життя в суспільстві, інші соціальні навички щодо взаємодії і співпраці в різних видах діяльності;

-створення умов для самовираження учнів у різних видах діяльності, становлення екологічно грамотної та соціально адаптованої особистості.

Тематичну основу курсу складають змістові лінії, які визначені Державним стандартом початкової освіти і охоплюють складники названих вище галузей в їх інтегрованій суті, а саме:

«**Людина**» (пізнання себе, своїх можливостей; здорова і безпечна поведінка);

«**Людина серед людей**» (стандарти поведінки в сім'ї, в суспільстві; моральні норми; навички співжиття і співпраці);

«**Людина в суспільстві**» (громадянські права та обов'язки як члена суспільства. Пізнання свого краю, історії, символів держави. Внесок українців у світові досягнення);

«**Людина і світ**» (толерантне ставлення до різноманітності світу людей, культур, звичаїв);

«**Людина і природа**» (пізнання природи; взаємозв'язок об'єктів і явищ природи; рукотворний світ людини; відповідальна діяльність людини у природі; роль природничих знань і технологій у житті людини; залежність між діяльністю людини і станом довкілля).

Типова навчальна програма дає змогу вчителю самостійно обирати й формувати інтегрований та автономний спосіб подання змісту із освітніх галузей Стандарту, добирати дидактичний інструментарій, орієнтуючись на індивідуальні пізнавальні запити і можливості учнів (рівень навченості, актуальні стани потреб, мотивів, цілей, сенсорного та емоційно-вольового розвитку). Особливого значення у дидактико-методичній організації навчання надається його зв'язку з життям, з практикою застосування здобутих уявлень, знань, навичок поведінки в життєвих ситуаціях. Обмеженість відповідного досвіду учнів потребує постійного залучення й аналізу їхніх вражень, чуттєвої опори на результати дослідження об'єктів і явищ навколишнього світу.

Педагогічна стратегія, яка опиралась на наслідувальні механізми у розвитку пізнавальних процесів молодших школярів, і передбачала пріоритетне використання зразків, алгоритмів, поетапного контролю й корекції, збагачується полісенсорним підходом, що зумовлює дослідницьку поведінку учнів, сприйняття ними властивостей і якостей предметів і явищ природного і соціального оточення, спрямовуються у сферу пошукової діяльності.

На основі Типової програми вчитель може створювати різні варіанти інтегрованої програми за таким алгоритмом:

- визначення цілей навчання;
- створення картки понять з інших предметів (асоціативної павутинки, курсів, галузей, які допоможуть досягти цілей);
- структурування програми за темами;
- вибір діяльності учнів, яка забезпечить інтегроване навчання;
- розроблення показників досягнення очікуваних результатів.

Можливі засоби інтеграції в процесі реалізації програми «Я досліджую світ» передбачають включення учнів в практику виконання різноманітних завдань дослідницького характеру, як от:

- дослідження-розпізнавання (Що це? Яке воно? Обстеження за допомогою органів чуття, опис, порівняння з іншими предметами, явищами; спільне – відмінне, до якого цілого воно належить);
- дослідження-спостереження (Як воно діє? Що з ним відбувається? Для чого призначене?);
- дослідження-пошук (запитування, передбачення, встановлення часової і логічної послідовності явищ, подій; встановлення причинно – наслідкових зв'язків (Чому? Яким чином? Від чого залежить? З чим пов'язано?), догадка, висновок-узагальнення).

1 клас

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
Людина	
<p><i>усвідомлює</i> людину як частину природи і суспільства, її відмінності від інших живих істот;</p> <p><i>розповідає</i> про себе, називає адресу проживання; <i>складає</i> словесний портрет «Який (яка) Я», «Чим</p>	<p>Людина – частина природи і суспільства. Пізнання себе, своїх можливостей; місце проживання, безпечна поведінка вдома і на вулиці. Органи чуття. Турбота про органи тіла, гігієнічні навички.</p>

<p>відрізняюся від інших», «Що я вмію», «Чого хочу навчитись»; <i>володіє</i> найпростішими гігієнічними навичками, <i>навичками</i> самообслуговування; <i>описує</i> можливі ризики для життя і здоров'я вдома, у школі, на вулиці; <i>розуміє</i> переваги акуратності, доброзичливості, чесності; <i>досліджує</i> свій організм</p>	<p>Спостереження в довкіллі. Організація досліджень.</p>
--	---

Людина серед людей

<p><i>цікавиться</i> минулим своєї сім'ї; <i>розрізняє</i> минуле, сучасне, майбутнє (було – є – буде); <i>знає</i> склад сім'ї, імена членів сім'ї, де працюють батьки, хто вони за професією; <i>знає</i>, хто працює в школі; <i>має</i> уявлення про свої обов'язки як школяра, правила поведінки на уроці, на перерві; <i>доречно</i> <i>вживає</i> слова етикету (вітання, прохання, прощання, звертання, подяки, вибачення); <i>доброзичливо спілкується</i> з іншими в спільній діяльності; <i>розрізняє</i> <i>вчинки</i>, дає їм оцінку з погляду моральності; <i>має</i> уявлення про необхідність доброзичливого і уважного ставлення до старших; <i>використовує</i> <i>правила</i> культурної поведінки в громадських місцях, що ґрунтуються на врахуванні інтересів інших</p>	<p>Сім'я, школа. Поведінка в сім'ї, школі, громадських місцях. Моральні норми. Навички співжиття і співпраці. Стандарти поведінки в суспільстві. Поведінка в громадських місцях (транспорті, на вулиці, в храмі, в театрі, в бібліотеці). Моральні якості (доброзичливість, правдомовність, щирість, подільчивість). Спостереження в довкіллі. Організація досліджень. Розв'язання ситуацій морального вибору.</p>
---	--

Людина в суспільстві

<p><i>знає</i> назву країни, її столицю; <i>має</i> уявлення про зміст символів держави (прапор, герб, гімн, українська мова), історичні пам'ятки свого краю; <i>виявляє</i> зв'язки між людьми в суспільстві (хто про кого дбає,</p>	<p>Громадянські права та обов'язки як члена суспільства. Пізнання історії свого краю, символів держави. Спостереження в довкіллі. Організація досліджень.</p>
---	---

<p>значення праці людей для добробуту країни; <i>орієнтується</i> у найближчому просторі; <i>долучається</i> до корисних справ громади</p>	
Людина і світ	
<p><i>має</i> уявлення про різноманітність людей у світі, називає деякі країни; <i>усвідомлює</i> необхідність доброзичливого ставлення до інших країн та народів, <i>цікавиться</i> відповідною інформацією; <i>наводить</i> приклади виробів, які допомагають людині в побуті, приклади винаходів людства</p>	<p>Толерантне ставлення до різноманітності культур, звичаїв народів, які проживають в Україні та за її межами. Досліди, спостереження в природі. Рукотворні тіла, матеріали та їх властивості. Винаходи людства та їх вплив на життєдіяльність людини.</p>
Людина і природа	
<p><i>розпізнає</i> тіла неживої і живої природи, рукотворні об'єкти; <i>розуміє</i> значення сонячного світла і тепла на Землі; <i>має</i> уявлення про повітря, воду, ґрунт, їх властивості, про різноманітність живих організмів, <i>розповідає</i> про добові та сезонні зміни в природі, <i>усвідомлює</i> причини їх повторюваності; <i>групує</i> об'єкти природи за однією ознакою; <i>встановлює</i> найпростіші взаємозв'язки в живій і неживій природі, між живими організмами і навколишнім середовищем, між природними умовами та господарською діяльністю людей; <i>розуміє</i> цінність природи для життя людей, залежність якості життя людей від стану навколишнього середовища; <i>обирає</i> у найближчому оточенні те, що цікаво дослідити; <i>досліджує</i> об'єкти природи, використовуючи доступне</p>	<p>Що належить до природи. Жива і нежива природа. Сонце і його вплив на живу і неживу природу. Спостереження за рослинами, тваринами, явищами природи та діяльністю людей у різні пори року. Дослідження властивостей тіл природи. Рукотворні тіла, матеріали та їх властивості. Винаходи людства та їх вплив на життєдіяльність людини. Охорона і збереження природи.</p>

<p>обладнання (лупу, термометр, компас, лінійку тощо); <i>використовує</i> різні джерела для пошуку інформації про довкілля; <i>розпізнає</i> рукотворні тіла у найближчому оточенні; <i>називає</i> матеріали (деревина, гума, папір, метал тощо), з яких виготовляють рукотворні тіла; <i>дотримується правил</i> поведінки в природі, та <i>пояснює</i> їх іншим; <i>бере посильну участь</i> в природоохоронній діяльності</p>	
---	--

2 клас

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
Людина	
<p><i>розповідає</i> про себе та інших, висловлює свої вподобання; <i>описує</i> себе, свій характер, захоплення, що відрізняють від інших; <i>розпізнає</i> та описує небезпеку вдома або в школі; <i>ухвалює</i> рішення щодо простих побутових ситуацій з користю для здоров'я і безпеки; <i>пояснює</i>, від чого залежить безпека на вулиці, вдома, у школі; <i>визначає</i> здорові та шкідливі звички, правила догляду за органами тіла; <i>досліджує</i> зміни, що відбуваються; <i>досліджує</i> позитивні і негативні впливи на вибір здорової та безпечної поведінки; <i>досліджує</i> зміни, що відбуваються з людиною</p>	<p>Пізнання себе, своїх можливостей, здорова і безпечна поведінка. Частини тіла людини та їх функції. Турбота про здоров'я. Організація досліджень.</p>
Людина серед людей	
<p><i>пояснює</i>, що може робити в сім'ї, серед однолітків, в школі; <i>дотримується</i> правил поведінки, що</p>	<p>Стандарти поведінки в суспільстві. Моральні норми. Навички співжиття і співпраці.</p>

<p>засвідчують повагу до інших; <i>доречно вживає</i> слова чемності; надає допомогу, коли просять та звертаються по неї; <i>висловлює</i> оцінні судження щодо вчинку, події, явищ; <i>добирає</i> докази до своїх висновків; <i>не порушує права</i> інших дітей, виявляє і засуджує вчинки, які ображають або принижують інших; <i>співпрацює</i> в групах для досягнення спільних цілей</p>	
Людина в суспільстві	
<p><i>розпізнає</i> державні символи України, шанобливо ставиться до них; <i>розпитує і збирає</i> інформацію про свій край і державу, історичні події, відомих осіб; <i>розпитує</i> старших про минуле, бере активну участь у спільних заходах державного значення; <i>дотримується</i> встановлених правил поведінки під час державних свят, класних, шкільних і громадських заходів</p>	<p>Громадянські права та обов'язки як члена суспільства. Пізнання свого краю, історії, і символів держави. Внесок українців у світові досягнення. Славетні українці. Спостереження в довкіллі. Організація досліджень.</p>
Людина і світ	
<p><i>має</i> уявлення про різноманітність людей у світі, називає деякі країни; <i>усвідомлює</i> необхідність толерантного ставлення до інших країн і народів, цікавиться відповідною інформацією; <i>виявляє</i> інтерес до інформації про інші країни і народи; на конкретних прикладах <i>доводить</i> важливість взаємозв'язків і взаємодії між країнами; <i>виявляє</i> доброзичливе ставлення до людей інших національностей, до їхніх культур і звичаїв</p>	<p>Толерантне ставлення до різноманітності культур, звичаїв. Внесок українців у світові досягнення. Історичні події. Видатні історичні постаті. Розв'язання ситуацій морального вибору.</p>
Людина і природа	
<p><i>має</i> уявлення про форму Землі, вплив Сонця на сезонні явища в природі, причини змін пір року;</p>	<p>Повітря. Вода. Водойми рідного краю. Форми земної поверхні. Гірські породи. Ґрунт, його властивості і</p>

<p><i>називає</i> пори року та відповідні їм місяці, явища в живій та неживій природі у різні пори року, умови вирощування рослин;</p> <p><i>наводить приклади</i> зв'язку людини і природи;</p> <p><i>розпізнає</i> зміни в живій та неживій природі; органи рослин; тварин різних груп;</p> <p><i>розрізняє</i> форми земної поверхні;</p> <p><i>класифікує</i> за певними ознаками рослини і тварин своєї місцевості, тіла неживої природи;</p> <p><i>визначає мету</i> дослідження, <i>обирає</i> послідовність дій і обладнання для його виконання;</p> <p><i>виконує дослідницькі завдання:</i> досліджує властивості повітря, води, ґрунту, гірські породи, рослини своєї місцевості; вимірює температуру повітря, води; спостерігає за тваринами, добовими і сезонними змінами у природі; визначає суттєві ознаки об'єктів неживої та живої природи на основі проведених досліджень;</p> <p><i>фіксує результати</i> досліджень доступними способами і <i>робить висновки</i>;</p> <p><i>дізнається</i> про природу, використовуючи різні джерела інформації;</p> <p><i>застосовує знання</i> про природу в навчальних і життєвих ситуаціях;</p> <p><i>наводить приклади</i> виробів, які допомагають людині у побуті;</p> <p><i>розповідає</i> про використання матеріалів на основі їх властивостей;</p> <p><i>знаходить</i> інформацію про найважливіші винаходи людства, використовуючи різноманітні джерела;</p> <p><i>робить висновок:</i> природа потребує охорони;</p>	<p>значення.</p> <p>Будова і різноманітність рослин.</p> <p>Умови вирощування рослин.</p> <p>Тварини дикі та свійські.</p> <p>Спостереження за тваринами.</p> <p>Земля та її форма. Обертання Землі.</p> <p>Рік. Місяць. Доба.</p> <p>Вплив Сонця на сезонні явища в природі</p> <p>Пори року та їх ознаки. Особливості життя рослин та тварин у різні пори року.</p> <p>Спостереження за добовими і сезонним змінами у природі. Охорона природи.</p> <p>Зв'язок людини і природи. Червона книга України.</p> <p>Рукотворні тіла та матеріали, їх властивості.</p> <p>Використання рукотворних матеріалів у побуті.</p> <p>Винаходи людства та їх вплив на життєдіяльність людини.</p>
--	--

<i>бере</i> <i>потильну</i> <i>участь</i> <i>в</i> природоохоронній діяльності.	
--	--

**Конспект інтегрованого уроку «Я у світі»
(4клас)**

Тема: Життя людини – найвища цінність.

Практична робота. (Обговорення ст.. 6 Конвенції ООН про права дитини, ст..3, ст..21, ст..27 Конституції України)

Очікувані результати:

- має уявлення про неприпустимість заподіяння будь-якої шкоди собі й іншим;

- пояснює, чому всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах

Формування предметних компетентностей: ознайомити з основними документами, у яких прописано право дитини на життя; уточнити значення слова життя, його цінність для кожної людини; розвивати вміння жити в мирі та злагоді, уникати шкідливих звичок; виховувати бажання цінувати життя;

Формування ключових компетентностей:

Соціальної: розвивати здатність налагоджувати взаємодію з іншими дітьми;

Громадянської: розвивати здатність виявляти громадську позицію у ставленні до людей, до самого себе;

Загальнокультурної: розвивати вміння сприймати духовно-моральні основи життя людини;

Уміння вчитися: формувати навички визначати мету своєї діяльності, проявляти зацікавленість навчанням;

Інформаційно-комунікативної: формувати вміння добувати інформацію з різних джерел, здійснювати комунікацію в групі.

Змістові лінії: формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості; формування відповідального члена громади й суспільства; становлення учня як емоційно стійкого члена суспільства, здатного вести здоровий спосіб життя і формувати навколо себе безпечне життєве середовище.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Інтегрований урок: основи здоров'я, літературне читання.

Обладнання: Тлумачний словник української мови; картки з недописаним реченням; основа для створення плаката «Життя»; картки для роботи в групі; вірш Н. Красоткіної; ст.6 Конвенції ООН Про права дитини; ст..3, ст..21, ст..27 Конституції України.

Хід уроку

I. Вступна частина

1. Організація класу

2. Повідомлення теми уроку

- Сьогодні на уроці ми говоритимемо про найцінніше і найголовніше.

Як ви вважаєте, що це? (Припущення учнів.)

Епіграфом до уроку будуть слова Леонардо да Вінчі:

«Пам'ятай, життя – це подарунок; і той, хто його не цінує, на цей подарунок не заслуговує».

- Тема уроку – «Життя – найбільша цінність».

3. Постановка мети уроку та ознайомлення з планом

- Спробуємо визначити мету уроку (*визначити, що таке життя, без чого не можна прожити; чому вважають, що життя – це цінність; що може загрожувати життю*). Ознайомимося з документами, у яких прописано право на життя.

Сплануємо свою роботу і діятимемо згідно із планом. (План – на дошці).

План уроку

1. Що таке життя?
2. Що означає жити?
3. Без чого не можна жити.
4. Життя – найбільша цінність.
5. Що може загрожувати життю?
6. Як потрібно жити?
7. Практична робота.

II. Основна частина

1. Словникова робота

- Щоб відповісти на перший пункт плану, необхідно скористуватися словниками.

В Академічному словнику української мови існує аж одинадцять визначень слова *життя*. Ознайомимося з першими трьома:

ЖИТТЯ:

1) **Існування всього живого;** протилежне – смерть. Я тут пізнав і полюбив природу, життя і сонце ніжно полюбив (Іван Гончаренко)

2) **Стан живого організму в стадії розвитку, зросту.** Ростом вона була невеличка, безздорова; життя ледве-ледве тліло в її жилах (Панас Мирний)

3) **Період існування кого-небудь; вік.** Я за все своє життя ні від кого не чула поважної, щирої, дружньої остороги (Леся Українка)

2. Робота в парах

- Поспілкуйтесь із сусідом по парті та на картках допишіть речення
Жити – це...

Заслуховування відповідей

3. Робота над текстом «Жити – це...»

- Прочитайте текст самостійно.
- Чи змінилася ваша думка?
- Чи потрібно доповнити ваші відповіді?

4. Створення плаката «Жити – це...»

- Щоб створити плакат, що нагадуватиме нам про цей урок, кожен з вас індивідуально, або в парі, на картці напише слово асоціацію до слова *життя*.

- Прикріпіть ваші картки на плакат.
- Прочитайте ще раз усі ваші вислови.
- Чи відповіли на другий пункт плану?

5. Робота над казкою «Без чого не можна жити»

- Щоб відповісти на це питання, слід ознайомитися з казкою.
- Прочитайте казку самостійно.

БЕЗ ЧОГО НЕ МОЖНА ЖИТИ (Євген Перм'як).

Задумався якось старий ведмідь про життя. Задумався та й запитав ведмедицю:

– Скажи мені, на чому життя тримається?

А ведмедиця наїлася свіжої лісової малини, лежить собі в куцах, на сонечку гріється і вухом не веде. Дрімає.

Тоді ведмідь голосніше ревнув:

– Не прикидайся глухою! Відповідай, на чому життя тримається.

Позіхнула ведмедиця, перевернулася на другий бік і пробурмотіла крізь сон:

– На їжі життя тримається...

Почула це лисиця та й каже:

– Щира правда. Життя на їжі тримається, на харчах – курятинці, тетерев'ятинці, зайчатинці... Хто що полюбляє, те і їсть. Заєць кору гризе. Білка шишки лущить...

– Ха! – перебив лисицю вовк, що пробігав мимо. – Не тільки на їжі життя тримається. Спробуй-но прожити без лігва...

– Чи без нори! – додав кріт.

І дятел ствердив:

– Без житла й сита тварина гине.

Прояснилося в голові у ведмедя. Зрозумів він, що без їжі та без житла погано будь-якому звіру, однак вирішив людей попитати.

Був у нього знайомий селянин.

Розповів ведмідь селянинові все, що йому звірі сказали, й запитав:

– Чи так це?

– Так, – відповів селянин. – Тільки людині цього замало,

– А що їй ще потрібно? – питає клишоногий.

А селянин на те:

– Ти сам, Потаповичу, зметикуй.

Каже і на кожух показує.

Зрозумів ведмідь та й сам собі відказав:

– У мене кожух готовий. На мені росте. А в тебе такого немає.

– Ото ж бо воно, – надоумлює селянин ведмедя. – Тільки й кожуха мало людині. Сорочка, сіряк та інший одяг теж потрібні. А босій як людині жити? Хоча б личаки треба сплести.

Допізна думали-гадали селянин з ведмедем про це та про багато чого іншого.

У ведмедя навіть голова пухнути почала,

– Годі! – ревнув він. – Не потрібна мені в лісі ця грамота. Я й без неї проживу.

– Так-так, – погодився селянин, – ти проживеш без неї. Тобі, звірові, навіщо багато знати, а людям треба. Бо життя не тільки на їжі, житлі та одязі тримається – воно й ученням міцне.

Личаки – плетене з лика селянське взуття, яке носили з онучами, прив'язуючи до ноги мотузками.

Клишоногий – який, ідучи, повертає передню частину стопи до середини.

Сіряк – давній довгополий верхній одяг з грубого сукна, здебільшого сірого кольору.

– Назвіть героїв.

Читання казки за особами.

6. Робота в групах

– Виберіть із тексту казки і запишіть на аркушах, що потрібно героям для життя.

Картка

Ведмедиця –

Лисиця –

Вовк –

Кріт –

Селянин –

Перевірка робіт

– Зробимо висновок: без чого не може прожити звір, а без чого людина? (звір без житла, а людина без учіння)

Хвилинка релаксації

7. Розповідь з елементами бесіди

– Тема нашого уроку – «Життя людини – найвища цінність». Від якого слова утворилося слово цінність? (Ціна)

– Чи можна визначити ціну для життя? Чому? (Міркування учнів)

– Вважається, що життя безцінне. Воно дається нам один раз і його слід гідно прожити.

Але існують речі, що можуть загрожувати нашому життю. Це шкідливі звички. Назвіть їх (*Куріння, пияцтво, наркоманія*). Як ви гадаєте, чому діти набувають їх? Так, спочатку копіюють дорослих, щоб хизуватися перед іншими дітьми й виглядати дорослими. А ще тому, що не розуміють, якої шкоди завдають ці звички здоров'ю молодого організму. Діти не усвідомлюють того, що цих звичок неможливо позбутися, і стають залежними від них. Чи можна протистояти шкідливим звичкам? Як саме? (*Відповіді учнів*).

– У сучасному світі життю людей загрожують інші небезпеки. Я називаю правило, а ви спробуйте пояснити, якою буде загроза, якщо його не дотримувати.

– Дуже важливо для кожної людини жити в гармонії з природою; (екологічна загроза)

– Людям потрібно вміти домовлятися між собою, жити у злагоді, берегти мир і спокій (так, саме злагода та мир сьогодні дуже важливі для нашого суспільства, адже ви знаєте, які події відбуваються на сході нашої країни. Там стоять справжні патріоти, захисники, справжні герої нашої неньки України. Щоб ми з вами могли отак вільно сидіти за партами, здобувати знання, стрибати, бігати, гратися, піклуватися про своє здоров'я та здоров'я оточуючих, радіти сонцю, вітрам, травам, чистому блакитному небу і врешті-решт спокійно спати)

– Чи дали ми відповіді на 4-й і 5-й пункти плану?

8. Ознайомлення з поезією Н.Красоткіної

– Ми маємо відповіді на запитання шостого пункту плану. У цьому нам допоможе вірш Н.Красоткіної.

Найвища в світі цінність – жити!

Йти вдаль по вранішній росі,

Сміятись, плакати, любити,

І дивуватися красі.

Яке це щастя в світі жити!

І відчувати смак життя.

Співати, мріяти, радіти,

Й летіти в світле майбуття.

Яке це щастя – в світі жити!

– Яким повинно бути наше життя? (ми повинні цінувати своє життя та життя інших людей, бути добрими, чесними, порядними, піклуватися один про одного та братів наших менших, нікого не ображати і пам'ятати, що серед нас живуть справжні герої нашої країни і не забувати про тих хто відстояв честь та гідність нашої країни)

– Що поетеса радить нам робити?

– Підтвердіть свою відповідь рядками вірша.

9. Практична робота в групах

1) Вступна бесіда.

– А тепер відчуйте себе справжніми юристами.

– Як ви розумієте слово Юрист? (*Фахівець з правознавства, юридичних наук; практичний діяч у галузі права*)

У вчителя в руках – Конституція України.

– Діти, що таке Конституція? (*Основний закон держави, що визначає суспільний і державний лад*).

– Для людей усього світу діє закон, що називається Конвенція ООН про права дитини. *Конвенція – це угода*. Текст Конвенції про права дитини готували, обговорювали та узгоджували понад десять років. Конвенція ООН

про права дитини – це угода між країнами. У ній записано, як уряд кожної країни має дбати про дітей.

З деякими статтями цих законів ми зараз ознайомимося.

2) Практична робота в групах

Кожна група отримує картку або конституцію. Учні читають та готують своє розуміння закону.

1-ша група. Конституція про права дитини (ст..6)

Держави-учасниці визначають, що кожна дитина має невід’ємне право на життя. Держави-учасниці забезпечують у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини.

2 – га група. Конституція України (ст..3)

Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнані в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права та свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави.

3 – тя група. Конституція України (ст..21)

Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

4 – та група. Конституція України (ст..27)

Кожна людина має невід’ємне право на життя.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов’язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров’я, життя і здоров’я інших людей від протиправних посягань.

3) Презентація думок.

Заповіт Матері Терези (відео ролик)

III Заключна частина

Рефлексія

- Яку мету ми ставили на початку уроку? Чи досягли її?
- Як можна застосувати в житті здобуті на уроці знання?
- Де прописані права дітей на життя?

Підсумок уроку

– Отже, ви зрозуміли, що життя – це найвища цінність для людини.

Коли його втрачають, то назад уже ніхто не поверне.

– Можливо у вас були найщасливіші моменти у житті і у житті вашої родини, то ми будемо раді вислухати їх і порадіти разом з вами.

Отже, як описала у своєму вірші Н.Красоткіна

Найбільша цінність в світі жити, співати, мріяти, радіти...

Тож радіймо, мріймо та співаймо...

Пісня (на вибір учителя).

Додаток Г

10 кроків, щоб навчати та навчитись самостійності

«10 кроків, щоб навчати та навчитись самостійності» — це унікальний та важливий елемент, який відрізняє навчальні моделі «Щоденні 5» і «Щоденні 3» від інших:

Крок 1	Визначте, чого потрібно навчити.
Крок 2.	Поставте ціль та створіть атмосферу терміновості.
Крок 3.	Записуйте бажані моделі поведінки на «Я – схему».
Крок 4.	Змоделюйте найбільш бажану поведінку.
Крок 5.	Змоделюйте найменш бажану поведінку, тоді найбільш бажану.
Крок 6	Розмістіть учнів у класі.
Крок 7.	Тренуйте та формуйте витривалість.
Крок 8	Не заважайте.
Крок 9	Використовуйте тихий сигнал, щоб скликати учнів до початкового місця збору.
Крок 10	Проведіть групове опитування: запитайте «Як все пройшло?»

Додаток Д

Тест визначення ступеня сформованості наскрізних умінь

Для визначення рівня сформованості наскрізних умінь потрібно уважно прочитати наведені нижче пункти і проти кожного з них поставити слово "так", якщо твердження збігається з думкою про себе, або "ні", якщо не збігається.

	Твердження	Так	Ні
1.	Як правило, я легко пристосовуюсь до людей, ідей та умов.		
2.	Мені подобається вирішувати типові, стандартні завдання.		
3.	Мені здається, що я б із задоволенням створював або конструював нове, ніж покращував би, вдосконалював старе.		
4.	Зазвичай я обачливий, коли маю справу з колективом.		
5.	В більшості випадків я дію самостійно, без допомоги і підказки друзів та старших.		

6.	Ніколи не намагався змінити своє ставлення до себе та свої стосунки з друзями.		
7.	Дуже часто я утримувався від висування ідей, пропозицій, хоча і мав їх.		
8.	Мені часто вдається знайти нестандартні, оригінальні рішення завдань.		
9.	Мені подобається, коли відбувається швидка зміна різних видів діяльності.		
10.	Для мене є характерним прагнення реалізувати одночасно декілька ідей, вирішити декілька проблем.		
11.	Дуже часто я один вступаю в суперечку з однолітками або старшими.		
12.	Як правило, я легко погоджуюсь і підкоряюсь колективній думці.		
13.	У мене часто виникають оригінальні ідеї.		
14.	Мені подобається виконувати завдання за розробленим планом, схемою, інструкцією.		
15.	Я завжди охоче розповсюджую, пропагую нові ідеї.		
16.	Я надаю перевагу виконанню роботи по новому, хоча знаю, що це пов'язано з ризиком бути незрозумілим товаришами, старшими.		
17.	Зазвичай я працюю без суттєвих змін, відхилень від тих рекомендацій, які дають учителі, батьки.		
18.	Мені часто доводилось виправдовувати свої дії інструкціями, правилами, рекомендаціями або авторитетами.		
19.	Мені подобається виконувати завдання дослідницького характеру.		
20.	Я завжди до кінця відстоюю свою точку зору.		

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ІДЕЇ ДЕРЖАВНОГО ОСВІТНЬОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	6
РОЗДІЛ II. ВИМОГИ ДО ОBOB'ЯЗКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	10
РОЗДІЛ III. ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»	14
РОЗДІЛ IV. МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»	27
РОЗДІЛ V. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ЛЮДИНА І СВІТ	53
РОЗДІЛ VI. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ «Я У СВІТІ»	59
РОЗДІЛ VII. КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ.....	74
ЛІТЕРАТУРА	88
ДОДАТКИ	93

Навчальне видання

Укладач ІВАНОВА Лідія Іванівна

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ. Я У СВІТІ

Навчально-методичний посібник

Технічний редактор

Олег Бориліук-Міськов

Підп. до др. 3.02.2020.

Формат 60x84 1/16.

Папір офсетний.

Друк цифровий.

Гарнітура Таймс.

Ум. друк. арк. 6,5

Обл. вид. арк. 6,5.

Наклад 300 прим.

Видавець: Олег Зень

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

серія РВ № 26 від 6 квітня 2004 р.

вул. Кн. Романа, 9/24, м. Рівне, 33022,

068-025-067-4; olegzen@ukr.net